खरध्वंसिन् पु०खरं खरनामानं राक्षसं ध्वंसयति ध्वन्स-णिच् णिनि । रामे ।

खरनादिनी स्त्री०खरं नदति नद-णिनि । रेणुकानामगन्धद्रव्ये

खरपत्र पु० खराणि पत्राण्यस्य । शाकद्रुमे, मरुवके, अल्पपत्रतुलस्याञ्च । गोजिह्वायां स्त्री० टाप् ।

खरपत्रक पु० खरपत्र+संज्ञायां कन् । तिलकद्रुमे ।

खरपादाढ्य पु० खरैः पादै मूलैराढ्यः । कपित्थद्रुमे ।

खरपुष्पा(ष्पी) स्त्री० खराणि पुष्पाण्यस्याः वा ङीप् । वर्वराशाके (वावुइ तुलसी) ।

खरमञ्जरी स्त्री०खरा मञ्जरी यस्या गौरा० ङीष् । अपामार्गे

खरवल्लिका स्त्री० खरा वल्ली सैव स्वार्थे कन् । नागवल्ल्याम् (पान) । [गर्द्दभशब्दे । कर्म्म० उग्रशब्दे ।

खरशब्द पु० खर उग्रः शब्दोऽस्य । कुररखगे । ६त०

खरस्कन्ध पु० खरः स्कन्धोऽस्य । प्रियालद्रुमे । खर्ज्जूर्य्यां स्त्री०

खराश्वा स्त्री० खरैरश्यते भुज्यते अश-व । मयूरशिखायाम् (रुद्रजटालता) ।

खरु पु० खन-कु रश्चान्तादेशः । दर्पे, अश्वे, दन्ते, कामदेवे श्वेतवर्णे च । श्वेतवर्णवति, निषिद्धरुचौ, निर्बोधे, क्रूरे च त्रि० पतिम्वरायां कन्यायां स्त्री० । [अखर्ज्जीत् ।

खर्ज्ज व्यथायां अक० मार्ज्जने सक० पर० सेट् । खर्ज्जति

खर्ज्जन न० खर्ज्ज-ल्युट् । कण्डूयने । [रोद्रुमे च ।

खर्ज्जु(र्ज्जू) स्त्री०खर्ज्ज-उ वा ऊङ् । कण्डूयने, कीटभेदे, खर्ज्जू-

खर्ज्जु(र्ज्जू)घ्न पु० खर्ज्जुं(र्ज्जूं) कण्डूयनं हन्ति हन-टक् । चक्रमर्द्दे, (दादमर्द्दन) अर्कद्रुमे च ।

खर्ज्जूर पु० खर्ज्जूं राति स्पर्शने कण्डूं ददाति । कीटभेदे (स्वयापोका) (खेजूर) द्रुमभेदे पु० स्त्री० । स्त्रीत्वे ङीप् । तत्फले, रूप्ये च न० ।

खर्द्द दंशने भ्वा० पर०सक० सेट् । खर्द्दति अखर्दीत् ।

खर्पर पु० कर्परशब्दवत् षृ० खत्वम् । तस्करे, धूर्त्ते, भिक्षापात्रे कपाले भिन्नघटस्यखण्डे च । धातुभेदे, तुत्थाञ्जनभेदे च न०

खर्ब्ब(र्व) गतौ भ्वा०पर०सक० सेट् । खर्व(र्ब)ति अखर्बी(र्वी)त् ।

खर्ब(र्व) पु० खर्ब(र्व)-अच् । कुब्जे, निधिभेदे, संख्याभेदे (सहस्रकोटौ) "अर्बुदमब्जं खर्व्वनिखर्व्व"मिति लीलावती तत्संख्याते च । नीचे, वामने च त्रि० ।

खर्ब(र्व)ट पु० खर्व(र्व) अटन् । 'एकतो यत्र तु ग्रामो नगरं चैकतः स्थितम् । मिश्रं तु खर्व(र्व)टोनाम नदीगिरिसमाकुल' इत्युक्तचिह्ने ग्रामे ।

खर्ब्बशाख त्रि० खर्व्वा शाखाः हस्तपादादयोऽस्य । वामने, ह्रस्वशाखावति द्रुमे पु० । [लताफलभेदे ।

खर्बू(र्वू)ज न० खर्ब(र्व) ऊ तस्याः जायते जन-ड । (खरमुज)

खर्व गर्वे भ्वा० पर० अक० सेट् । खर्वति अखर्वीत् ।

खल चलने सञ्चलने च भ्वा०पर०अक०सेट् । खलति अखालीत्

खल न० खल-अच् । धान्यमर्द्दनस्थाने, (खामार) भुवि, तिलकल्के च (खइल्) । नीचे, अधमे, क्रूरे च त्रि० । खे लीयते ली-ड । सूर्य्ये । खं वर्णतः लाति ला-क । तमालद्रुमे ।

खलति पु० स्खल सञ्चलने अति पृ० । इन्द्रलुप्तरोगे (माथार टाक) तद्वति त्रि० । [(फराश) ।

खलपू त्रि० खलं भूमिं पुनाति पू-क्विप् । स्थानशोधनकारिणि

खलाधारा स्त्री० खल आधारो यस्याः । (तेलापोका) तैलपायिकायाम् ।

खलि पु० खल-इ । तैलकिट्टे (खइल)

खलि(ली)न पु०न० खे मुखच्छिद्रे लीनं पृ०वा ह्रस्वः । अश्वमुखस्थायां कविकायां (कड़िआल)

खलिनी स्त्री० खलानां धान्यमर्द्दनस्थानानां समूहः इनि । धान्यमर्द्दनस्थानसंघे । [मत्स्यभेदे ।

खलिश पु० खे आकाशे जलादूर्द्धभागे लिशति क । (खल्सा)

खलीकार पु० अखलं खलं करोति च्वि-कृ-घञ् । अपकारे तत्करणे हि अखलोऽपि खलो भवति ।

खलु अव्य० खल-उ । प्रश्ने, सान्त्वने, वीप्सायां, माने, निषेधे, अनुनये, वाक्यस्य भूषणपूरणयोः, निश्चये, हेतौ च ।

खलेकपोत पु० खले धान्यमर्द्दनस्थाने यथा कपोता युगपत् पतन्ति एवं विशेषणानामेकत्र युगपदन्वयरूपे न्यायभेदे ।

खलेवाली स्त्री० खले वाल्यन्ते चाल्यन्ते वृषभा यस्याः । धान्यमर्द्दनभूमिमध्यस्थे काष्ठे (मेढिकाठ) ।

खल्या स्त्री० खलानां समूहः यत् । धान्यमर्द्दनस्थानसमूहे ।

खल्ल पु० स्खलतीति क्विप् स्खल् तं लाति ला-क । वस्त्रभेदे, चर्मणि, गर्त्ते, चातके, दृतौ (मशक) औषधमर्द्दनपात्रे च (खल)

खव सम्पत्तिपवित्रतयोः–प्रादुर्भावे, क्र्या० पर० अक० सेट् । खव्नाति अखावीत्-अखवीत् । [हिमे (ओस) ।

खवाष्प न० ६त० । रजन्यां आकाशात् निष्यन्दिनि जले

खश पु० देशभेदे, हिमालयप्रान्तैकदेशे, तद्देशस्थे 'शनकैस्तु क्रियालोपादिमाः क्षत्रियजातयः । वृषलत्वं गता इत्युपक्रम्य मनुना दर्शिते पतिते क्षत्रियभेदे च ।

खष वधे भ्वा० पर० सक०सेट् । खषति । अखाषीत्-अखषीत्

खस पु० खानि इन्द्रियाणि स्यति निश्चलीकरोति सो-क । (खोस) (पाचड़ा) रोगभेदे ।

खस्खस पु० (पोस्ता) नामकफलके द्रुमभेदे यस्य निर्यासः अहिफेनः (आफिङ्)।
खाजिक पु० खे आकाशे वीयते अज-वञ् आजोगतिः सोऽस्यास्ति ठन्। लाजेषु (खइ) ईषद्दाहयोगे हि तेषामाकाशगतिः
खाटि पु० स्त्री० खट-ईन। शवरथे। स्त्री० वा ङीप् असद्वृत्ते।
खाण्डव पु० इन्द्रप्रस्थनगरसन्निकृष्टस्थे वने।
खात न० खन-क्त। गर्त्ते, पुष्करिण्यादौ च 'पूर्त्तं खातादिकर्म्म चे'ति स्मृतिः।
खातक पु० खन-घञ् स्वार्थे कन् (खाद) परिखायाम्। खात इव कायति कै-क। अधमर्णे (ऋणी) 'खात(द)कोवित्तहीनः स्यात्तस्मको वित्तवान् यदी'ति स्मृतिः।
खातभू स्त्री० खातस्य भूः स्थानम्। परिखायाम्, अल्पकूपे च।
खाद भक्षणे भ्वा० पर० सक० सेट्। खादति अखादीत्।
खादक पु० खादति खाद-ण्वुल्। ऋणग्राहके अधमर्णे 'खादकोवित्तहीनः स्यादि'ति स्मृतिः। भक्षके त्रि०।
खादिर त्रि० खदिरस्य विकारः अञ्। खदिरकाष्ठनिर्म्मिते यूपादौ ''खादिरे पशुं बध्नाति खादिरं वीर्य्यकामस्येति श्रुतिः। खदिरनिर्य्यासे (खएर) पु०।
खारि(री) स्त्री० खमारातिं रा-क गौरा० ङीष् वा ह्रस्वः। द्रोणचतुष्टयरूपे धान्यादिमानभेदे।
खारीक त्रि० खार्य्याम् वापः, खारीपरिमाणमस्य वा ईकञ्। खारीमितधान्यवपनयोग्ये क्षेत्रे, खारीमिते धान्यादौ च।
खिट भये भ्वा० पर० अक० सेट्। खेटति अखेटीत्।
खिद दैन्ये दिवा० रुधा० च आत्म० अक० अनिट्। खिद्यते खिन्ते अखित्त। खिन्नः। [खिन्दतः। अखैत्सीत् खिन्नः
खिद परिघाते तुदा० पर० सक० अनिट् मुचादि। खिन्दति
खिन्न त्रि० खिद-क्त। दैन्ययुक्ते, अलसे, खेदयुक्ते च।
खिल कणश आदाने तुदा० पर० सक० सेट्। खिलति अखेलीत्।
खिल त्रि० खिल-क। हलादिना अकृष्टे क्षेत्रादौ भारतः संक्षिप्ते पूर्व्वत्वात्त्युक्तपरिशिष्टे, यथा ऋग्वेदादौ श्रीसूक्तम्, यजुर्वेदे शिवसंकल्पादि, महाभारते हरिवंशः। खिलेषु हरिवंशं इति पुष्पिकाव्याख्याने 'खिलो नारायणः प्रोक्तस्तद् गुणा इमवः स्मृता इति नीलकण्ठेनोक्तेः नारायणे च।
खु ध्वनौ भ्वा० आत्म० अक० अनिट्। खवते अखोष्ट।
खुज स्तेये भ्वा० पर० सक० सेट्। खोजति अखोजीत्।
खुञ्जाक पु० खुज-आक ष०। देवताडवृक्षे। [खिड्ड
खुड खञ्जे इदित् भ्वादि० आत्म० अक० सेट्। खुण्डते अखु
खुड भेदने चुरा० उभ० सक० सेट्। खोडयति-ते अचुखोडत्-त

खुड भेदने चुरा० उभ० इदित् सक० सेट्। खुण्डयति-ते अचुखुण्डत्-त
खुर विलेखने तुदा० पर० सक० सेट्। खुरति अखोरीत्।
खुर पु० खुर-क। स्वनामख्याते पशूनां शफे, कोलदले, नखीनामगन्धद्रव्ये, नापितास्त्रे, खट्वादीनां पादे च (खुरा)।
खुरक पु० खुर इव कायति कै-क। तिलवृक्षे।
खुरणस्(स) त्रि० खुर इव नासिकाऽस्य नसादेशः वा अन्त्यलोपः णत्वञ्च। चिपिटनासिके।
खुरली स्त्री० खुर इव लाति ला-क गौरा० ङीष्। शराभ्यासे
खुरालिक पु० खुराणामालिभिः कायति प्रकाशते कै-क। (भांड़) नापितास्त्रभाण्डे, नाराचास्त्रे, उपधाने च।
खु(खू)र्द क्रीडायां भ्वा० आ० अक० सेट्। खु(खू)र्द्दते अखु(खू)र्द्दिष्ट
खेचर पु० खे चरति चर-ट अलुक्स०। शिवे, सूर्य्यादिग्रहे, विद्याधरे च स्त्रियां ङीप्। 'चित्तं चरति खे यस्मात् जिह्वा चरति खे गता। भ्रुवोरन्तर्गता जिह्वा खेचरी नाम मुद्रिकेति' तन्त्रोक्ते मुद्राभेदे स्त्री०।
खेट भोजने अद० चु० उभ० सक० सेट्। खेटयति ते अचिखेटत् त
खेऽट पु० खेऽटति। सूर्य्यादिग्रहे. 'यस्मिन्वृक्षे स्थिताः खेटा' इति ज्योतिषम्। कफे, ग्रामभेदे च। मृगयायां पु० न०। अधमे त्रि०। कर्म्मणि तृणे च न०। [दुर्गाध्यानम्।
खेटक पु० खेट-ण्वुल्। फलके (ढाल) खेटकं पूर्णचापञ्चेति
खेड भोजने अद० चु० उभ० सक० सेट्। खेडयति ते अचखेडत् त
खेद पु० खिद-घञ्। शोके, अवसन्नतायाञ्च।
खेदिनी स्त्री० खेदयति खिद णिच् णिनि। अशनपर्णीवृक्षे
खेय न० खन-यत्। परिखायाम् (गडखाइ) खननीये त्रि०।
खेल चालने गत्याञ्च भ्वा० पर० सक० सेट्। खेलति अखेलीत्। अचिखेलत् त। [शारिफलके स्त्री०
खेलन न० खेल ल्युट्। क्रीडायाम्। आधारे ल्युट् ङीप्।
खेला स्त्री० खेल-अ। क्रीडायाम्।
खेव सेवने भ्वा० आ० सक० सेट्। खेवते अखेविष्ट अचिखेवत।
खेसर पु० खे आकाशे इव शीघ्रगामित्वात् सरति सृ-ट अलुक् स०। गर्द्दभादश्वीजाते अश्वाद्गर्द्दभीजाते वा अश्वतरे पशुभेदे
खै स्थैर्य्ये अक० खनने हिंसायाञ्च सक० भ्वा० पर० अनिट्। खायति अखासीत्।
खोट गतिप्रतिघाते भ्वा० पर० सक० सेट्। खोटति अखोटीत्।
खोट क्षेपे अद० चु० उभ० सक० सेट्। खोटयति ते अचुखोटत् त
खोटि(टी) स्त्री० खोट-इ वा ङीप्। चतुरायां स्त्रियां पालङ्कीवृक्षे च। [अचुखोडत् त
खोड गतिप्रतिघाते भ्वा० पर० सक० सेट्। खोडति अखोडीत्।

खोड क्षेपे अद०चु०उभ०सक०सेट्। खोडयति ते अचुखोडत् त

खोड त्रि० खोड गतिप्रतिघाते अच्। खञ्जे। (खोंडा)।

खोर गतिवैकल्ये भ्वा०पर०सक०सेट्। खोरति अखोरीत् अचुखोरत् त। [अचुखोलत् त

खोल गतिवैकल्ये भ्वा०पर०सक०सेट्। खोलति अखोलीत्

खोर(ल) त्रि० खोर(ल) अच्। खञ्जे।

ख्यात त्रि० ख्या-क्त। ख्यातियुक्ते, कथिते च। [अख्यत्।

ख्या कथने अदा०पर०सक०सेट्। आर्द्धधातुकमात्रविषयोऽयम्।

ख्याति स्त्री० ख्या+क्तिन्। प्रशंसायाम्, प्रसिद्धौ, कथने च

ग

ग पु० गै-क। गन्धर्व्वे,गणेशे, छन्दोग्रन्थोक्ते एकगुरुवर्णे च।

गगन न० गम-युच् गोऽन्तादेशः। णत्वं प्रामादिकम्। आकाशे।

गगनध्वज पु० गगनस्य ध्वजइव। मेघे,सूर्य्ये च।

गगनेचर पु० गगने चरति चर-टक्। सूर्य्यादिग्रहे,नक्षत्रे च

गग्ध हसने भ्वा० पर०सक०सेट्। गग्धति अगग्धीत्।

गङ्गा स्त्री० गम-गन्। स्वनामख्याते नदीभेदे।

गङ्गाज पु० गङ्गायां जायते जन-ड। भीष्मे, कार्त्तिकेये च स हि अग्नौ निषिक्तस्य शिववीर्य्यस्य सोढुमशक्यतया अग्निना गङ्गायां संक्रमणे तस्माज्जात इति पुराणकथा।

गङ्गाधर पु० गङ्गां धरति धृञ्-अच् ६त०। शिवे, स हि जटायां तामधारयदिति पुराणम्। समुद्रे च।

गच्छ पु० गम-श। द्रुमे, लीलावतीप्रसिद्धे अङ्कभेदे च।

गज मदे स्वने च भ्वा०पर०अक०सेट्। गजति अगाजीत्-अगजीत्

गज स्वने भ्वा० इदित् पर०अक०सेट्। गञ्जति अगञ्जीत्।

गज पु० गज—अच्। हस्तिनि, अष्टसंख्यायां दिग्गजानामष्टत्वात् तथात्वम्। 'अरत्नीनां शतान्यष्टावेक षष्ठ्यधिकानि च। गजप्रमाणमाख्यातमित्युक्ते 'साधारणनवाङ्गुल्या त्रिंशदङ्गुलिको गज' इत्युक्ते च परिमाणभेदे, ज्योतिषोक्ते वास्तुभेदे, वैद्यकोक्ते गजपुटाख्ये गर्त्तभेदे च।

गजच्छाया स्त्री० 'यदेन्दुः पितृदैवत्ये सूर्य्यश्चैव करे स्थितः। याम्या तिथिर्भवेत् सा हि गजच्छायेति कीर्त्तिते'त्युक्ते, 'कृष्णपक्षे त्रयोदश्यां मघास्विन्दुकरे रविः। यदा तदा गजच्छाये'त्युक्ते च योगभेदे 'द्विगुणा ह्यात्मनश्छाया दर्शे स्यादपराह्णिकी गजच्छायेति सा प्रोक्ते'त्युक्ते दर्शापराह्णे च

गजता स्त्री० गजानां समूहः तल्। हस्तिसमूहे।

गजदन्त पु० गजस्य दन्ताविव दन्तावस्य। गणेशे। हस्तिदन्ततुल्यदन्तवति त्रि०। ६त० करिदन्ते पु०।

गजपिप्पली स्त्री० गजोपपदा पिप्पली शाक०। स्वनामख्यातायां पिप्पल्याम्। [इत्युक्ते औषधपाकार्थे गर्त्तभेदे।

गजपुट पु० 'हस्तप्रमाणो गर्त्तो यः पुटः स तु गजाह्वय'

गजप्रिया स्त्री० ६त०। शल्लकीद्रुमे। [लायाम् (हातिशाला)

गजबन्धनी स्त्री० गजा बध्यन्तेऽत्र ल्युट् ङीप्। हस्तिबन्धनशा-

गजभक्ष्या स्त्री० गजैर्भक्ष्या। शल्लकीद्रुमे।

गजवल्लभा स्त्री० ६त०। बहुवीजायां गिरिकदल्यां,शल्लक्याञ्च

गजसाह्वय न० गजेन हस्तिनामकनृपेण सहित आह्वयो यस्य। हस्तिनापुरे (दिल्ली)। [हस्तिपालके

गजाजीव पु० गजैस्तत्पालनादिभिराजीव्यते जीव-अच्।

गजानन पु० गजस्येवाननं यस्य। गणेशे स हि शनिदृष्ट्या छिन्नमस्तकः पश्चात् गजमस्तकेन तन्मुखमिति पुराणम्।

गजारोह पु० गजमारोहति रुह-अण्। हस्तिपाले (माहुत)

गजा(द)शन पु० गजैरश्य(द्य)ते कर्म्मणि ल्युट्। अश्वत्थद्रुमे। शल्लक्यां स्त्री० ङीप्। [गजाह्वयमप्यत्र

गजाह्व न० गजसहिता आह्वायस्य शाक०। हस्तिनापुरे।

गजेष्टा स्त्री० गजानामिष्टा। विदार्य्याम् (भूमिकुष्माण्डे)

गञ्ज पु० गजि—घञ्। अवज्ञायाम्। आधारे घञ्। भाण्डागारे खनौ, कोष्ठागारे च। पामरगृहे, हट्टस्थाने, मद्यभाण्डे, मदिरागृहे च स्त्री० टाप्।

गड सेके भ्वा० पर० सक० सेट् घटा०। गडति अगाडीत्-अगडीत्। गडयति-ते। [गण्डति अगण्डीत्।

गड वदनैकदेशे (गण्डनव्यापारे) इदित् भ्वा०पर० अक० सेट्।

गड पु० गड-अच्। मत्स्यभेदे (गडुइ) विघ्ने, परिखायां, व्यवधाने, देशभेदे च। स्वार्थे कन् गडुइ(मत्स्ये)। [लवणे

गडदेशज न० गडदेशे शाम्बरदेशे जायते जन-ड। शाम्बर

गडि(लि) पु० गड(ल)-इन्। सति सामर्थ्ये दुष्टतया भारवहनभीत्या शयाने (गडो) गवादौ 'सुखं स्वपिति गोगडि(लि)'रिति

गडु पु० गड-उ। रोगे घाटामस्तकयोर्मध्ये मांसवर्द्धके रोगे, गलगण्डे, कुब्जे,शल्याख्ये विषमग्रन्थौ च काव्यान्तर्गडुभूतत्वान्नालङ्कारः प्रहेलिकेति साहि १०प०।

गडुर(ल) पु० गडुः कुब्जरोगोऽस्त्यस्य र ल वा। कुब्जे।

गडेर पु० गड-एरक्। मेघे (गाड़ोल)।

गड्डुर(ल) पु० गड्-डर (डल) दा डस्य नेत्त्वम्। मेषे।

गड्डुरि(लि)का स्त्री० गड्डुरं(लं) मेषमनुधावति ठन्। मेषानुगन्त्यां मेषपङ्क्तौ। तत्सादृश्यादविच्छिन्नगतौ।

गण संख्याने अद० चु० उभ० सक० सेट्। गणयति ते अजीगणत् त अजगणत् त।

गण पु० गण-घञ् अच् वा। शिवानुचरे भूते, समूहे,संख्यायां,

(गजसंख्या २७ रथसंख्या २७ अश्वसंख्या ८१ पदातिसंख्या १३५) एवं संख्यान्वितायां सेनायाम्, एकैक विकरणभेदमासेदुषां भ्वाद्यदादिधातूनां समूहे, ज्योतिषोक्ते देवादिसंज्ञकनक्षत्राणां समूहे छन्दोग्रन्थोक्तेषु वर्णत्रयात्मकेषु मयरादिषु अष्टसु च ।

गणक पु० गणयति-ण्वुल् । दैवज्ञे ।

गणदेवता स्त्री०गणः सन् गणीभूय वा देवता । संहत्य दैवत्यं प्राप्तेषु 'आदित्या द्वादश प्रोक्ता विश्वे देवा दश स्मृताः । वसवश्चाष्टसंख्याताः षट्त्रिंशत् तुषिता मताः । आभास्वराश्चतुःषष्टिर्वाताः पञ्चाशदूनकाः । महाराजिकनामानो द्वे शते विंशतिस्तथा । साध्या द्वादश विख्याता रुद्राश्चैकादश स्मृता इत्युक्त तत्तत्संख्याभेदान्वितेषु आदित्यादिषु ।

गणनाथ पु० गणानां प्रमथादीनां नाथः । गणेशे शिवे च गणनायकादयोऽप्यत्र ।

गणरात्र न० गणानां रात्रीणां समाहारः । गणशब्दस्य संख्यावत्त्वात् द्विगुस० अच्समा० । रात्रिवृन्दे ।

गणरूप पु० गणा बहूनि रूपाण्यस्य । अर्कवृक्षे ।

गणशस् अव्य० गणान्-गणान् इति गण+शस् । बहुश इत्यर्थे

गणहासक पु०गणान् हासयति हस-णिच्-ण्वुल् । चोरनामगन्धे

गणान्न न० गणायोत्सृष्टं, गणानां वाऽन्नम् । मठादौ बहुजनोद्देशेनोत्सृष्टान्ने, बहुस्वामिकेऽन्ने च 'गणान्नं गणिकान्नञ्चेति मनुना निषिद्धान्नमध्ये गणितम् ।

गणिका स्त्री० गणः समूहोऽस्त्यस्याः भर्तृत्वेन ठन् । वेश्यायाम्, चित्ताकर्षकत्वात् यूथिकायाम् (युइ) हस्तिन्याञ्च ।

गणिकारिका स्त्री० गणनं गणिः गण-इ तं करोति अण् ङीप् गणिकारी स्वार्थे के ह्रस्वः । (गणियारी) द्रुमे । कनभावे गणिकारीत्यप्यत्र ।

गणित न० गण-भावे क्त । गणने । करणे क्त । व्यक्ताव्यक्तरूपे अङ्कशास्त्रे । कर्मणि क्त । कृतगणने संख्याते त्रि० ।

गणेय त्रि० गण-एय । गणनीये ।

गणेरु पु० गण-एरु । कर्णिकारवृक्षे, हस्तिन्यां, वेश्यायाञ्च ।

गणेश पु० गणानामीशः । स्वनामख्याते देवे, शिवे च ।

गण्ड पु० गडि-अच् । हस्तिकपोले, कपोलमात्रे, गण्डके, (गाण्डार) चिह्ने, वीथ्यङ्गे, पिटके, वीरे, हयभूषणे, बुद्बुदे, स्फोटके, ग्रन्थौ, ज्योतिषोक्ते विष्कुम्भादिमध्ये योगभेदे, त्याज्ये वैवाहिकजन्मलग्नस्थे अश्विन्यादितारादण्डभेदे च

गण्डक पु० गण्ड+स्वार्थे कन् । स्वनामख्याते पशौ (गण्डार) संख्याभेदे, अन्तराये, अवच्छेदे च ।

गण्डकारी स्त्री० गण्डं ग्रन्थिं भग्नसंयोजनरूपं सन्धिं करोति कृ-अण् ङीप् । (हातजोड़ा) वराहक्रान्तायामोषधौ ।

गण्डकी स्त्री० 'गण्डक्याश्चैकदेशे च शालग्रामशिलास्थल'मित्युक्ते नदीभेदे । [शिलायाम् ।

गण्डकीशिला स्त्री० गण्डक्यामुत्पन्ना शिला । शालग्राम-

गण्डगात्र न० गण्डाः स्फोटकाः गात्रेऽवयवे यस्य (आता) सीताफले । [दूर्वाभेदे ।

गण्डदूर्वा स्त्री० गण्डयुक्ता ग्रन्थिमती दूर्वा (गाटदूर्वा)

गण्डमाला स्त्री० गण्डानां स्फोटकानां माला । 'स्याद्गण्डमाला बहुभिश्च गण्डै'रित्युक्तलक्षणे रोगभेदे ।

गण्डमालिका स्त्री० गण्डानां ग्रन्थीनां माला यस्य वा कप् अत इत्त्वम् । लज्जालुवृक्षे ।

गण्डलेखा स्त्री० लिख्यतेऽत्र लेखा स्थली गण्डःस्थलीव । प्रशस्तगण्डस्थल्याम् । गण्डभित्त्यादयोऽप्यत्र । [पलेषु ललाटे च

गण्डशैल पु० शैलस्य गण्डइव, राज०स० । पर्वतात् प्रतितेषु स्थूलो-

गण्डु पु०स्त्री० गडि-उ । ग्रन्थौ, उपधाने च । स्त्रीत्वे वा ऊङ्

गण्डूपद पु० गण्डुयुक्तानि पदानि यस्य । (केँचो) किञ्चुलुके । जातौ ङीप् ।

गण्डूष पु० गडि-ऊषन् । मुखपूरणयोग्ये तोये 'गजाय गण्डूषजल'मिति कुमारः । करिहस्ताग्रे, प्रसृत्या प्रमिते जले, कराङ्गुलौ च । [लब्ध्वा. गणनीये च ।

गण्य त्रि० गणं लब्ध्वा गण+यत्, गण-यत् वा । गणं संख्यानं

गत त्रि० गम-क्त । ज्ञाते, प्राप्ते, याते, लब्धे, पतिते, समाप्ते च । भावे क्त । गमने ।

गतागत न०गतं चागतञ्च द्व० । यातायाते 'गतागतं कामकामा लभन्ते' इति गीता । गतञ्चागतञ्च यत्र । पक्षिगतिभेदे

गतार्त्तवा स्त्री० ऋतोरयमार्त्तवः तत्फलं गर्भादि च गत आर्त्तवो यस्याः । बन्ध्यायाम् वृद्धायाञ्च ।

गति स्त्री० गम-भावादौ क्तिन् । गमने, पथि, ज्ञाने, दशायां, यात्रायाम्, उपाये, नाडीव्रणपये, कर्म्मफले, प्राप्तौ च ।

गद पु०गद-अच् । श्रीकृष्णानुजे, रोगे च । भावे क । कथने, विषे च

गदा स्त्री० गद-अच् टाप् । स्वनामख्याते लौहादिकीलिते, लौहमये वाटस्त्रभेदे, पाटलावृक्षे च ।

गदाग्रज पु० ६त० श्रीकृष्णे ।

गदाधर पु० गदां धरतीति धृ-अच् ६त० । श्रीकृष्णे ।

गदाराति पु० ७त० औषधे । [तद्वति त्रि०

गद्गद पु० गदित्यव्यक्तं गदति क, अच् वा अव्यक्तास्फुटशब्दे ।

गद्गदध्वनि पु० गद्गदः कफादिनाऽव्यक्तः ध्वनिः । हर्षशोकादिना

सक्रकेन वायुना यथास्थानानुच्चारणात् संजाते अव्यक्तध्वनौ। तद्वति त्रि० । [समूहे न० ।

गद्य त्रि० गद-यत् । कथनीये। पद्यभिन्ने कविकृते अपादे पद-

गन्त्री स्त्री० गम्यतेऽनया ष्ट्रन् ङीप् । वृषवहनीये शकटे ।

गन्त्रीरथ पु० गन्त्री रथ इव अभीष्टस्थानप्रापकत्वात् । शकटे

गन्ध द्रोहे चुरा० आ० अक० सेट् । गन्धयते अजगन्धत ।

गन्ध पु० गन्ध-अच् । संबन्धे, लेशे, गन्धके, गर्व्वे, शोभाञ्जने, घृष्ट-चन्दनादीनां घ्राणग्राह्ये गुणभेदे स च गन्धः पञ्चविधः 'चूर्णीकृतो वा घृष्टो वा दाहाकर्षित एव वा । रसः सम्मर्द्दजो वापि प्राण्यङ्गोद्भव एव वेति' पञ्चविधकारणभेदात् घृष्टचन्दनादौ च ।

गन्धकन्दक पु० गन्ध+अर्श आद्यच् गन्धयुक्तः कन्दोऽस्य कप् । कशेरुणि । [पदार्थे ।

गन्धकचूर्ण पु० गन्धकप्रधानश्चूर्णः । (बारुद) इति ख्याते

गन्धकाष्ठ न० गन्धयुक्तं काष्ठम् कर्म्म० । अगुरुचन्दने ।

गन्धकुटी स्त्री० गन्धस्य कुटीवाधारः । मुरानामगन्धद्रव्ये ।

गन्धकुसुमा स्त्री० गन्धयुक्तं कुसुमं यस्याः । (गणियारी) गणिकारीवृक्षे । [वेणा) गन्धवति भूतृणे।

गन्धखेडक न० गन्धस्य खेला यत्र कप् डलयोरैकत्वात् ।

गन्धजात न० गन्धो जातो यत्र । तेजपत्रे ।

गन्धज्ञा स्त्री० गन्धं जानात्यनया करणे क । नासिकायाम् ।

गन्धतैल न० गन्धयुक्तस्य चन्दनस्याग्निसंयोगेन जनितं तैलम् । यन्त्रपाकेण जनिते तैले । (आतर) प्रभृतौ

गन्धत्वच् स्त्री० गन्धान्विता त्वक् यस्याः । एलायाम् ।

गन्धदला स्त्री० गन्धयुक्तं दलं यस्याः । अजमोदायाम् ।

गन्धन न० गन्ध-भावादिषु ल्युट् । उत्साहे, प्रकाशने, सूचने, हिंसायाञ्च ।

गन्धनाकुली स्त्री० गन्धान्विता नाकुली रास्ना । रास्नाभेदे

गन्धनिलया स्त्री० गन्धस्य निलयो यत्र । नवमल्लिकायाम्

गन्धपत्र पु० गन्धयुक्तं पत्रं यस्याः । तुलस्याम् । शठीभेदे स्त्री०

गन्धपत्रिका स्त्री० गन्धयुक्तं पत्रं यस्याः कप् कापि अत इत्त्वम् । अजमोदायाम् ।

गन्धपत्री स्त्री० गन्धयुक्तं पत्रं यस्याः गौरा० ङीष् । अश्वगन्धायाम्, अम्बष्ठायाम्, अजमोदायाञ्च ।

गन्धपलाशिका स्त्री० गन्धयुक्तं पलाशं यस्याः कप् । हरिद्रायाम्

गन्धपाषाण पु० गन्धयुक्तः पाषाणः । गन्धके ।

गन्धपुष्प पु० गन्धः पुष्पेषु यस्याः । वेतसे, अङ्कोटवृक्षे, बङ्कवारे अशोके च । केतक्यां, नील्याम्, गणिकारीवृक्षे च स्त्री० टाप्

गन्धफल पु० गन्धयुक्तं फलं यस्य । बिल्वे, कपित्थे च । विदार्य्यां, शल्लक्याञ्च स्त्री० टाप् । प्रियङ्गौ स्त्री० ङीप् ।

गन्धबन्धु पु० ६त० । आम्रवृक्षे । [(गन्धभादाल) लताभेदे ।

गन्धभद्रा स्त्री० गन्धेन लेशमात्रसेवनेन भद्रं यस्याः ५ब० ।

गन्धभाण्ड पु० गन्धस्य भाण्ड इव । (गन्धभादाल) लताभेदे

गन्धमांसी स्त्री० गन्धयुता मांसी कर्म्म० । जटामांसीभेदे ।

गन्धमादन पु०न० गन्धेन मादयति मद-णिच् ल्यु । पर्व्वतभेदे । भ्रमरे, वानरे, गन्धके च पु० ।

गन्धमादिनी स्त्री० गन्धेन मादयति मद-णिच्-णिनि । लाक्षायाम्, मुरानामगन्धद्रव्ये च । [द्रव्ये ।

गन्धमालिनी स्त्री० गन्धमालाऽस्त्यस्या इनि । मुरानामगन्ध

गन्धमुखा स्त्री० गन्धो मुखेऽस्याः । छुछुन्दर्य्याम् (छुंचा)

गन्धमुण्ड पु० गन्धं मुण्डयति मुण्ड+तत्करोति णिच्-अण् । (गन्धभादाल) लताभेदे ।

गन्धमूल पु० गन्धो मूले यस्य । शल्लकीवृक्ष-शट्याम् । पु०-स्त्री० वा ङीप् । स्वार्थे कन् अत्रैवार्थे । [ख्यातेपुष्पवृक्षे च ।

गन्धमृग पु० गन्धप्रधानो मृगः । गन्धयोनौ कस्तूरीमृगे । [स्वनाम

गन्धराज न० गन्धेन राजते राज-अच् । चन्दने, कणगुग्गुलौ,

गन्धराजी स्त्री० गन्धानां राज्ञी टच् ङीप् । नखीगन्धद्रव्ये

गन्धर्व्व पु० गन्धमर्व्वति अर्व्व-गतौ अच् शक० । मृगभेदे, अश्वे, कोकिले, स्वर्गगायके देवयोनिभेदे, गायनमात्रे च ।

गन्धर्व्वनगर पु० न० गन्धर्व्वाणां नगरमिव । शून्याधिष्ठाने पुराकारे नीलपीतादिमेघरचनाभेदे, इन्द्रजाले च । गन्धर्व्वपुरमप्यत्र । [योनिविष्टे स्थाने ।

गन्धर्व्वलोक पु० ६त० । गुह्यकलोकोपरि विद्याधरलोकस्य

गन्धर्व्ववेद पु० ६त० । सामवेदस्योपवेदे सङ्गीतविद्यायाम् ।

गन्धर्व्वहस्त पु० गन्धर्व्वस्य मृगभेदस्य हस्तः पाद इव पत्रमस्य । एरण्डवृक्षे । स्वार्थे कन् तत्रैवार्थे । [भेदे ।

गन्धलता स्त्री० गन्धान्विता लता । प्रियङ्गौ । [ख्याते जाति-

गन्धवणिज् पु० गन्धोपजीवी वणिक् । (गन्धवेनिया) इति

गन्धवती स्त्री० गन्ध+मतुप् मस्य व । व्यासमातरि, भूमौ, वायुवरुणयोर्नगर्य्याम्, सुरायाञ्च ।

गन्धवल्कल न० गन्धो वल्कलेऽस्य । (दारचिनि) त्वचे ।

गन्धवल्लरी स्त्री० गन्धान्विता वल्लरी । सहदेवीलतायाम् गन्धवल्लीत्यप्यत्र । [नायकादौ त्रि०

गन्धवह पु० गन्धं वहति वह-अच् ६त० । वायौ । गन्धयुक्ते

गन्धवारि न० गन्धवासितं वारि । गन्धद्रव्येण वासिते जले ।

गन्धवाह पु० गन्धं वहति वह-अण् उप० । वायौ । नासिकायां स्त्री०

गन्धविह्वल पु॰ गन्धेन विह्वलयति ह्वल-णिच्-अच् । गोधूमे
गन्धबीजा स्त्री॰ गन्धो बीजे यस्याः । मेथिकायाम् ।
गन्धव्याकुल पु॰न॰ गन्धेन व्याकुलयति वि+आ+कुल-णिच्
अच् । कक्कोले । [(वासमति) प्रभृतौ ।
गन्धशालि पु॰ गन्ध प्रधानः शालिः । आमोदवति धान्यभेदे
गन्धसार पु॰ गन्धयुक्तः सारो यस्य । चन्दनवृक्षे ।
गन्धसारण पु॰ गन्धं सारयति सृ-णिच्-ल्यु । वृहच्छ्वाम्
गन्धसोम न॰ गन्धार्थं सोमोविधुर्यस्य । कुमुदे चन्द्रोदये हि
तस्य गन्धः ।
गन्धा स्त्री॰ गन्ध-णिच् अच् । गन्धहेतौ चम्पककलिकायाम्
गन्धाखु स्त्री॰ गन्धयुक्त आखुः । छुछुन्दर्याम् (छुंचा)
गन्धाजीव पु॰ गन्धेन गन्धद्रव्येणाजीवति आ+जीव-अच् ।
(गन्धवेने) गन्धवणिजि ।
गन्धाढ्य पु॰ गन्धेनाढ्यः । चन्दनवृक्षे, नागरङ्गवृक्षे च ।
गन्धयुक्ते त्रि॰। 'गन्धाढ्यः सुमनोहर' इति तन्त्रम् ।
स्वर्णयूथ्यां, गन्धपत्रायाञ्च स्त्री॰ ।
गन्धाम्ला स्त्री॰ गन्धयुक्तः अम्लो यस्याः । वनबीजपूरके ।
गन्धार पु॰ गन्धमृच्छति ऋ-अण् उप॰ । रागे, सिन्दूरे,
स्वरभेदे च । देशभेदे ब॰ व॰ । [लताभेदे ।
गन्धाली स्त्री॰गन्धमलति पर्य्याप्नोति अल-अण्। (गन्धभादाल)
गन्धालीगर्भ स्त्री॰ गन्धश्रेणी गर्भे यस्याः । सूक्ष्मैलायाम्
गन्धाष्टक न॰ गन्धानां गन्धद्रव्याणामष्टकम् । चन्दनाद्यष्टसु
गन्धद्रव्येषु प्रपञ्चस्तु वृहदभिधाने द्रष्टव्यः ।
गन्धिनी स्त्री॰ गन्धोविद्यतेऽस्याः इनि । मुरानामगन्धद्रव्ये ।
गन्धिपर्ण पु॰गन्धि गन्धयुक्तं पर्णं यस्य। सप्तच्छदद्रुमे (छातिम)
गन्धोत्कटा स्त्री॰ गन्धेन उत्कटा उग्रा । दमनकवृक्षे ।
गन्धोत्तमा स्त्री॰ गन्धेन उत्तमा उत्कृष्टा । मदिरायाम् ।
गन्धोली स्त्री॰ गन्धयति अर्द्दयति गन्ध-ओलच् गौरा॰
ङीष् । वरटायाम् (बोलता) ।
गभस्ति पु॰ गम्यते ज्ञायते गम-ड गः विषयस्तं बभस्ति भास
यति भस-क्तिच् । किरणे, सूर्य्ये च । स्वाहायां वह्नि-
पत्न्यां स्त्री॰ वा ङीप् ।
गभस्तिमत् पु॰गभस्ति+मतुप् । सूर्य्ये । [सूर्य्ये
गभस्तिहस्त पु॰ गभस्तयो हस्ता इव जलाकर्षकत्वात् यस्य ।
गभीर त्रि॰ गच्छति जलमत्र गम-ईरन् भान्तादेशश्च । निम्न-
स्थाने,अतलस्पर्शे,गहने, दुष्प्रवेशे, दुर्वारे च ।
गम गतौ भ्वा॰ पर॰ सक॰ अनिट् । गच्छति अगमत् ।
गम पु॰ गम-अप् । द्यूतभेदे,जिगीषोर्यात्रायाम्, गमने, पथि,
सदृशपाठे च । [कत्वात् समास इति भाष्यम् । गमयितरि च ।
गमक त्रि॰गमयति बोधयति गम-णिच्-ण्वुल् । बोधके, गम-
गम्भारी स्त्री॰ कं जलं बिभर्त्ति भृ-अण् ङीप् पृ॰ कस्य गः ।
(गामारी) द्रुमभेदे ।
गम्भीर त्रि॰ गच्छति जलमत्र गम ईरन् भुगागमः नि॰ ।
निम्नस्थाने, मन्द्रे गभीरार्थे च । जम्बीरे,पद्मे, ऋग्मन्त्रभेदे
च पु॰ । स्वरे सत्त्वे च नाभौ च त्रिषु गम्भीरता शुभा ।
गम्भीरवेदिन् पु॰ गम्भीरं मन्द्रं वेत्ति विद-णिनि । 'चिर-
कालेन यो वेत्ति शिक्षां परिचितामपि 'गम्भीरवेदी
विज्ञेयः स गज इत्युक्तचिह्ने, 'त्वग्भेदात् शोणितस्रावात्
मांसस्य क्रथनादपि । आत्मानं यो न जानाति स स्यात्
गम्भीरवेदितेत्युक्तचिह्ने च गजे । त्वच् गम्भीरवेदिताप्यत्र
गय पु॰ असुरभेदे,वानरभेदे,नृपभेदे च । तीर्थभेदे स्त्री॰टाप्
गर पु॰ गॄ-निगरणे अच् अप् वा । विषे, रोगे, ववावधिके
पञ्चमे करणे च । [ङीप् ।
गरघ्न पु॰ गरं विषं हन्ति । वर्वरे । मत्स्यभेदे (गडुइ) स्त्री॰
गरल न॰ गिरति जीवनं गॄ-अलच् । विषे, सर्पविषे, तृणपूले च
गरागरी स्त्री॰ गरं मूषिकविषमागिरति आ+गॄ-अच् गौ॰
ङीष् । देवताडीद्रुमे ।
गरिमन् पु॰गुरोर्भावः इमनिच् गरादेशः। गौरवे । [यानप्यत्र
गरिष्ठ त्रि॰ अतिशयेन गुरुः इष्ठन्। गुरुतरे। ईयसुनि गरी-
गरी स्त्री॰ गॄ शब्दे अच् गौरा॰ ङीष् । देवताड़ीद्रुमे ।
गरुड़ पु॰ गरुद्भ्यां डयते डी-ड पृ॰ तलोपः । काश्यपात्मजे
विनतागर्भजाते पक्षिराजे ।
गरुडध्वज पु॰ गरुडो ध्वजः चिह्नमस्य। विष्णौ ।
गरुडपुराण न॰ गरुड़ेन प्रोक्तं पुराणम् । पुराणभेदे ।
गरुडाग्रज पु॰६त॰विनतायाः ज्येष्ठपुत्रे सूर्य्यसारथौ अरुणे।
गरुत् पु॰ऋ-गॄ-या उति। खगानां नभोगतिहेतौ पक्षे (पाखा)
गरुत्मत् पु॰ गरुत् अस्त्यस्य मतुप् यवादित्वात् न मस्य व ।
गरुड़े, विहगमात्रे च ।
गर्ग पु॰ ऋ-ग । ब्रह्मणः पुत्रे मुनिभेदे ।
गर्गरी स्त्री॰ गर्ग इति शब्दं राति रा-क गौ॰ ङीष् । दधि
मन्थनपात्रे, कलसे च । मत्स्यभेदे, तरुणपशौ च पु॰ ।
गर्ज अव्यक्तशब्दे भ्वा॰ पर॰ सक॰ सेट् । गर्ज्जति । अग
र्ज्जीत् 'गर्ज्ज गर्ज्ज क्षणं मूढे'ति देवीमाहात्म्यम् ।
गर्ज रवे चुरा॰ उभ॰सक॰ सेट् । गर्ज्जयति ते अजगर्ज्जत्-त
गर्जर न॰गॄ-विच् गरं जरयति जॄ-णिच् अच् ।(गाजर) मूलभेदे
गर्जित न॰ गर्ज्ज-क्त । मेघशब्दे । कर्त्तरि क्त । मत्तहस्तिनि

गर्त्त पु॰ गॄ-तन् । भूमिच्छिद्रे, स्त्रीनितम्बस्थे कूपाकारेऽंशे, रोगभेदे च 'धनुः सहस्राण्यष्टौ च गतिर्यासां न विद्यते । न ता नदीशब्दवहा गर्त्तास्ता' इत्युक्ते खाते स्त्री॰ टाप् ।

गर्त्तिका स्त्री॰ गर्तोऽस्त्यस्याः ठन् । तन्तुवपनशालायां (तांतघर)

गर्द्द रवे वा चुरा॰उभ॰ पक्षे भ्वा॰पर॰ अक॰ सेट् । गर्द्दयति-ते गर्द्दति अजगर्द्दत्-त अगर्द्दीत् । [विड़ङ्गे च न॰

गर्द्दभ पु॰ गर्द्द अभच् (गाधा) गर्द्दभे, गन्धभेदे च । श्वेतकुमुदे,

गर्द्दभशाक पु॰ स्त्री॰ गर्द्दभस्य भक्ष्यः शाकः । ब्रह्मयष्टिद्रुमे (वामनहाटी) भार्ग्याम् स्त्री॰ ङीप् ।

गर्द्दभाण्ड पु॰ गर्द्दभं गन्धविशेषमभति अम-ड डस्य नेत्त्वम् । पलाशादिष्वश्वत्थतुल्याकारे द्रुमे (पाकुड़) प्लक्षे ।

गर्द्दभाह्वय पु॰ गर्द्दं गन्धविशेषमाह्वयति ह्वे-श । गर्द्दभ इति आह्वयो यस्य वा । कुमुदे ।

गर्द्दभी स्त्री॰ गर्द्द-अभच् गौ॰ ङीष् । गोमयकीटे, श्वेतकण्टकार्य्यां, अपराजितायाञ्च । गर्द्दभ+पु॰ योगे ङीष् । रासभ्याम्

गर्द्ध लिप्सायां चु॰ उभ॰ सक॰ सेट् । गर्द्धयति ते अजगर्द्धत् त

गर्द्ध पु॰ गृध-घञ् अच् वा । अतिशयस्पृहायां, गर्द्दभाण्डद्रुमे च

गर्द्धन त्रि॰ गृध-युच् । लुब्धे ।

गर्ब्ब गतौ भ्वा॰ पर॰ सक॰ सेट् । गर्ब्बति अगर्ब्बीत् ।

गर्ब्ब दर्पे अद॰ चुरा॰ आत्म॰ सेट् । गर्ब्बयते अजगर्ब्बत ।

गर्ब्ब पु॰ गर्ब्ब-दर्पे घञ् । अहङ्कारे ।

गर्भ पु॰ गृ-भन् । भ्रूणे देहजन्मकारके शुक्रशोणितानुबन्धजन्ये 'गर्भाशयगतं शुक्रमार्त्तवं जीवसंज्ञकम् । प्रकृतिः सविकारा च तत् सर्व्वं गर्भसंज्ञित'मित्युक्ते मांसपिण्डे, शिशौ, कुक्षौ, नाटकसन्धिभेदे, पनसकण्टके, अपवरके, 'भाद्रकृष्णचतुर्द्दश्यां यावदाप्लवते जलम् । तावद् गर्भं विजानीयादित्युक्ते भाद्रकृष्णचतुर्द्दश्यां गङ्गाजलाप्लावनस्थाने, अन्ने; अग्नौ, पुत्रे, च ।

गर्भक पु॰ गर्भे केशमध्ये कायति कै-क । केशमध्यस्थे माल्ये ।

गर्भगृह न॰ गर्भ इव गृहम् । गृहमध्यभागे ।

गर्भघातिनी स्त्री॰ गर्भं हन्ति हन-णिनि । लाङ्गलिकावृक्षे ।

गर्भद पु॰ गर्भं ददाति दा-क । पुत्रजीववृक्षे । क्षुपभेदे स्त्री॰ तृच् ङीप् । गर्भदात्रीत्यपि अत्रार्थे । [(घटेयान) ।

गर्भपाकिन् पु॰ गर्भे पाकोऽपिद्यतेऽस्य इनि । षष्टिकधान्ये

गर्भपातक पु॰ गर्भं पातयति पत-णिच्-ण्वुल् । रक्तशोभाञ्जने (लालसजना) । [कर्णिकारीद्रुमे ।

गर्भपातनी स्त्री॰ गर्भः पात्यतेऽनया पत-णिच्-ल्युट् ङीप् ।

गर्भपातिनी स्त्री॰ गर्भं पातयति-पत-णिच्-णिनि ङीप । विशल्यावृक्षे । [गर्भायां स्त्रियाम्

गर्भवती स्त्री॰ गर्भोविद्यतेऽस्या मतुप् मस्य व । आपन्न

गर्भशय्या स्त्री॰ गर्भस्य शय्येव स्थानम् । 'शङ्खनाभ्याकृतिर्योनिस्त्र्यावर्त्ता सा च कीर्त्तिता । तस्यास्तृतीये त्वावर्त्ते गर्भशय्या प्रकीर्त्तिते'त्युक्तलक्षणे गर्भोत्पत्तिस्थाने । 'गर्भशय्यां गतोवे'ति वेणीसंहारः । [गर्भस्य पतने

गर्भस्राव पु॰ स्रु-घञ् ६त॰ । प्रसूतिकालात् पूर्व्वं रोगादिना

गर्भस्राविन् पु॰ गर्भं स्रावयति स्रु-णिच्-णिनि । हिन्तालवृक्षे

गर्भागार न॰ गर्भ इवागारम् । गृहमध्यभागे वासगृहे । गर्भ एवागारम् । गर्भस्थाने ।

गर्भाधान न॰ गर्भः शुद्धतया आधीयतेऽनेन । दशविधसंस्कारान्तर्गते गर्भपात्रस्य संस्कारपूर्व्वकं गर्भनिषेके ।

गर्भाशय पु॰ गर्भ आशेतेऽत्र शी-अच् । गर्भवेष्टनचर्म्मणि जरायौ

गर्भाष्टम पु॰ गर्भात् गर्भग्रहणसमयादष्टमः । गर्भग्रहणावधिकेऽष्टमे मासि वर्षे वा 'गर्भाष्टमेऽब्दे कुर्व्वीते'ति मनुः ।

गर्भिणी स्त्री॰ गर्भोऽस्त्यस्याः इनि । गर्भवत्यां सगर्भायां स्त्रियाम्

गर्भोपघातिनी स्त्री॰ गर्भमुपहन्ति, उप+हन-णिनि । गर्भघातिन्यां गवि । [तृणभेदे च ।

गर्मुत् स्त्री॰ गॄ-उति मुट् च । स्वर्णे, लतायां, (मयना)

गर्व्व मदे भ्वा॰ पर॰ सक॰ सेट् । गर्व्वति अगर्व्वीत् ।

गर्व्व पु॰ गर्व्व-घञ् । अभिमाने, 'ऐश्वर्य्यरूपतारुण्यकुलविद्याबलैरपि । इष्टलाभादिनान्येषामवज्ञा गर्व्व ईरित'त्युक्तेऽवज्ञाभेदे च । [अजगर्हत । पक्षे भ्वादिरूपम् ।

गर्ह निन्दायां वा चुरा॰ पक्षे भ्वा॰ आत्म॰ सक॰ सेट् । गर्हयते

गर्ह कुत्सायां भ्वा॰ आत्म॰ सक॰ सेट् । गर्हते अगर्हिष्ट ।

गर्ह्य त्रि॰ गर्ह-ण्यत् । निन्द्ये, अधमे च ।

गर्ह्यवादिन् त्रि॰ गर्ह्यं वदति वद-णिनि । कुत्सितवादिनि कद्वदे

गल भक्षणे स्रावे च भ्वा॰ पर॰ सक॰ सेट् । गलति अगालीत्

गल चारणे चुरा॰ आत्म॰ सक॰ सेट् । गालयते अजीगलत

गल पु॰ गल-अच् । कण्ठे (गला) सर्ज्जरसे (धुना) वाद्यभेदे, गडकमत्स्ये च ।

गलक पु॰ गल-वुन् । स्वल्पशकुलमत्स्ये । [मांसपिण्डे

गलकम्बल पु॰ गले कम्बल इव । सास्नायां गवां गलस्थिते

गलगण्ड पु॰ ७त॰ । (गरगण्ड) । रोगभेदे ।

गलग्रह पु॰ 'आरम्भानन्तरं यत्र प्रत्यारम्भो न दृश्यते । गर्गादिमुनयः सर्व्वे तमेवाहुर्गलग्रह'मित्युक्ते प्रत्यारम्भाभाववति पदार्थे, 'कृष्णपक्षे चतुर्थी च सप्तम्यादिदिनत्रयम् । 'त्रयोदशीचतुष्कञ्च अष्टावेते गलग्रहाः' इत्युक्ते तिथ्यष्टके च

गलन्तिका स्त्री० गल-शतृ ङीप् अल्पार्थे कन् स्वल्पवारिधारायुतायां (झारा) कर्कर्य्यां 'देवे देया गलन्तिकेति स्मृतिः।

गल(ले)स्तनी स्त्री० गले स्तनौ यस्याः वा अलुक् स०। छाग्याम्।

गलहस्त पु० गले हस्तः। अपसारणार्थं गलेऽर्पिते हस्ते (गलाटिपि)

गला स्त्री० गल-अच्। लज्जालुलताभेदे, अलम्बुषायाञ्च।

गलित त्रि० गल-क्त। पतिते स्रस्ते, च्युते, हस्तादितो भ्रष्टे च।

गलेगण्ड पु० गलेगण्ड इव यस्य। पक्षिभेदे (हाड़गेला)

गलोद्देश पु० गलस्य उद्देशः समीपम्। गलसमीपस्थेऽवयवे।

गल्भ धार्ष्ट्ये, प्रागल्भ्ये, भ्वा० आ० सक० सेट्। गल्भते अगल्भिष्ट

गल्या स्त्री० गलानां कण्ठानां समूहः। कण्ठसमुदाये।

गल्ल पु० गल-ल तस्य नेत्त्वम्। (गाल) गण्डे।

गल्लक पु० गलति क्विप् गल् तं लाति गृह्णाति ततः स्वार्थे कन्। चषके मद्यपानपात्रे। [भेदे च

गवय पु० गु-अयच्। गोसदृशे गलकम्बलहीने पशुभेदे वानर-

गवल पु० गुङ् शब्दे अप् तं लाति ला-क। वनमहिषे। तत्सम्बन्धित्वात् तच्छृङ्गे न०।

गवाक्ष पु० गवां किरणानामक्षि रन्ध्रमिव। जालाकारे कुलवधूदृष्टिस्थाने वातायने।

गवाक्षी स्त्री० गां भूमिमक्ष्णोति अण् ङीप्। (गोमुक) लताभेदे, (शेओड़ा) शाखोटे, अपराजितायाञ्च। [ङीप्।

गवादन न० गोभिरद्यते अद-ल्युट्। घासे। इन्द्रवारुण्यां स्त्री०

गवेडु पु० गवे दीयते दोङ् रक्षणे कु पृ० दस्य ड अलुक् स०। (गड़गड़े) धान्यभेदे। [कनि स्त्रीत्वेन टाप् अत्रैवार्थे।

गवेधु पु० गवे धीयते धाञ्-धारणे कु। (गड़गड़े) धान्यभेदे,

गवेरुकी स्त्री० न०। गवामीशः गौरवः तथाभूतः इव कायति कै क गौरा० ङीष्। (गोरक्षचाकुलिया) लताभेदे।

गवेष अन्वेषणे, अद० चुरा० आत्म० सेट्। गवेषयते अजगवेषत।

गवेषणा स्त्री० गवेष-युच् टाप्। अन्वेषणे। ल्युट् अत्रैवार्थे न०।

गव्य त्रि० गोर्विकारः गवि भवं, गोर्हितं, गोरिदं, वा सर्व्वत्र यत् गोसम्बन्धिनि, गोर्हितादौ च। ज्यायां रागद्रव्ये च न०।

गव्यूति स्त्री० गोर्यूतिः। क्रोशद्वये क्रोशे च।

गह गहने अद० चु० उभ० सक० सेट्। गहयति ते अजगहत् त

गहन न० गाह-युच पृ० ह्रस्वः। कानने, गह्वरे, दुःखे च। दुर्गमे, दुष्प्रवेशे च त्रि०। 'गहना कर्म्मणो गतिरि'ति गीता

गह्वर पु० गाह-वरच् नि०। निकुञ्जे। दम्भे, वने, रोदने, विषमस्थाने, अनेकानर्थसङ्कटे च न०। गुहायां न० स्त्री० स्त्रीत्वपक्षे ङीप्।

गा गतौ भ्वा० आत्म० सक० अनिट्। गाते अगास्त।

गा स्तुतौ सक० जन्मनि अक० जुहो०। जगाति अगासीत्।

गाङ्गेय पु० गङ्गा+ढक्। भीष्मे, कार्त्तिकेये च। 'यं गर्भं सुषुवे गङ्गा पावकाद्दीप्ततेजसम्। तदुल्वं पर्व्वते न्यस्तं हिरण्यं समपद्यते'त्युक्ते स्वर्णे, तन्नामनामके धुस्तूरे, मुस्तके, कशेरुणि च

गाङ्गेरुकी स्त्री० गाङ्गं जलमीरयति क्षिपति ईर-कु स्वार्थे कन् गौरा० ङीष्। नागवलायाम्।

गाजर न० गां जरयति जॄ-णिच्-अच्। गृञ्जने (गाजोर)।

गाढ न० गाह-क्त। अतिशये दृढे। तद्युते, अवगाढे, सेविते च त्रि०। तपस्विगाढां वमसां प्रापेति रघुः।

गाणिक्य न० गणिकानां समूहः ष्यञ्। वेश्यासमूहे।

गाण्डि पु० गण्ड-इन् पृ० वृद्धिः। ग्रन्थौ।

गाण्डि(ण्डी)व पु० न०। गाण्डिर्ग्रन्थिरस्यास्ति वा पूर्व्वपद-दीर्घः। अर्ज्जुनचापे, चापमात्रे च। [मात्रे, अर्ज्जुनवृक्षे च

गाण्डी(ण्डि)विन् पु० गाण्डी(ण्डि)व-इनि। अर्ज्जुने, धानुष्क

गात्र शैथिल्ये अद० चु० आत्म० अक० सेट्। गात्रयते अजगात्रत

गात्र न० गा-ष्ट्रन्। देहे, गजाद्यजङ्घादौ च।

गात्रभङ्ग पु० भन्ज-घञ् गात्रस्य भङ्गोऽवसादो यस्याः। शूकशिम्व्याम्। इत०। अङ्गभङ्गे (गामोड़ा) स्त्री०।

गात्रानुलेपनी स्त्री० गात्रमनुलिप्यतेऽनया लिप-ल्युट्। अनुलेपनवर्त्तिकायाम्।

गाथक त्रि० गै-थकन्। गायके गानोपजीविनि।

गाथा स्त्री० गै-थन्। आर्य्याच्छन्दसि प्राकृतादिभाषारचिते पद्ये, श्लोके च। [अगाधिष्ट। अजगाधत्

गाध प्रतिष्ठायां ग्रन्थे लिप्सायाञ्च भ्वा० आ० अक० सेट्। गाधते

गाध पु० गाध-घञ्। स्थाने, लिप्सायां, तलस्पर्शे च। [नृपभेदे

गाधि पु० गाध इन्। चन्द्रवंश्ये कान्यकुब्जाधिपे, विश्वामित्रपितरि

गाधिज पु० गाधेर्जायते जन-ड। विश्वामित्रे।

गाधेय पु० गाधि+अपत्ये ढक्। विश्वामित्रे मुनौ।

गान न० गै-ल्युट्। गीतौ, ध्वनौ च।

गान्दिनी स्त्री० गङ्गायां, यादववंश्यस्य अक्रूरस्य मातरि च।

गान्धर्व त्रि० गन्धर्वस्येदम् अण्। गन्धर्वसम्बन्धिनि। 'इच्छयान्योन्यसंयोगः कन्यायाश्च वरस्य च। गान्धर्व्वः स तु विज्ञेय' इत्युक्ते विवाहभेदे, भारतवर्षीयोपद्वीपभेदे च पु०। सामवेदस्योपवेदे सङ्गीतशास्त्रे, पदस्थस्वरसंघातस्तालेन सङ्गतस्तथा। प्रयुक्तश्चावधानेन गान्धर्व्वमभिधीयते'इत्युक्ते गाने च न०।

गान्धार पु० गन्धं सौरभमृच्छति अण् शकन्ध्वा० पर०। सिन्दूरे गीतिविषये रागभेदे, स्वरभेदे च। कन्दार इति ख्याते देशोद्भवे त्रि०। गन्धके न०।

गान्धारराज पु० गान्धाराणां जनपदानां राजा टच्। दुर्य्योधनमातामहे सुवले, तत्सुते शकुनौ च।

गान्धारी स्त्री० गान्धारस्य स्त्र्यपत्यम् अण्। दुर्यौधनस्य मातरि धृतराष्ट्रस्य पत्न्याम्।

गान्धिक पु० गन्धेन जीवति ठक्। गन्धवणिजि।

गायत्त्री स्त्री० गायन्तं त्रायते त्रै-क। वेदोक्ते, मन्त्रभेदे, षड्-वरपादके छन्दोभेदे च।

गायन त्रि० गै-ल्युट्। गानोपजीविनि। स्त्रियां ङीप्।

गारुड न०गरुडो देवताऽस्य। मरकतमणौ, विषमन्त्रे, स्वर्णे च। तेन प्रोक्तमित्यण्। गरुडेनोक्ते पुराणभेदे च।

गारुडिक पु० गारुड़ेन विषमन्त्रेण जीवति ठक्। विषवैद्ये।

गारुत्मत न० गरुत्मान् देवतास्य अण्। मरकतमणौ।

गार्द्ध्रपच्च पु० गृध्रस्यायं गार्द्ध्रः अण् स पक्ष पत्रं यस्य। गृध्रपक्षरचितपत्रके वाणे। [गार्भिणमप्यत्र।

गार्भिण न० गर्भिणीनां समूहः अञ्। गर्भिणीसमूहे। यञ्।

गार्हपत्य पु० गृहपतेः नाम्ना युक्तः। यज्ञियाग्निभेदे।

गार्हस्थ्य न० गृहस्थस्य भावः कर्म्म वा। गृहस्थाश्रमकर्त्तव्ये कर्म्मणि, तद्धर्मे च।

गालव पु०चु०गल-घञ् तं वाति वा-क। मुनिभेदे, लोध्रवृक्षे च

गालि पु० चु० गल-इन्। शापे, व्याक्रोशे च। [अगाढ

गाह विलोडने भ्वा० आत्म० सक० वेट्। गाहते अगाहिष्ट-

गि(र्)रा स्त्री० गॄ क्विप् वा टाप्। वाक्ये।

गिरि पु० गॄ-कि। पर्व्वते। 'सदोर्द्ध्ववाहुर्योवीरो मुक्तकेशो दिगम्बरः। सर्व्वत्र समभावेन भावयेद्यो नरोत्तमः। दृष्ट देवीधिया नारीं स गिरिः परिकीर्त्तित इत्युक्तलक्षणे संन्यासिनि, परिव्राजकोपाधिभेदे च। यथा आनन्दगिरिः। गिलति लोकम् गॄ-अच्। बालमूषिकायां स्त्री०वा ङीप्।

गिरिकदली पु०७त०। बहुबीजायाम् वनरम्भायाम्।

गिरिकर्णी स्त्री० गिरिर्बालमूषिकेव कर्णः पत्रं यस्याः। अपराजितायाम्। स्वार्थे कन् गिरिकर्णिकाप्यत्र।

गिरिका स्त्री० गिरि+संज्ञायां कन्। बालमूषिकायाम्।

गिरिज न०गिरौ जायते जन-ड। अभ्रे, शिलाजतुनि, लौहे, गैरिके च। मधूकभेदे पु०। पार्व्वत्यां मातुलङ्ग्याञ्च स्त्री०

गिरिदुर्ग न० गिरिरिव दुर्गम्। राज्ञां शत्रुभ्यो निःशङ्कतया वासस्थानं दुर्गम् (गड़)। पर्व्वतरूपे तादृशे स्थाने,'सर्व्वेण तु प्रयत्नेन गिरिदुर्गं समाश्रयेदिति मनुः।

गिरिनिम्ब पु० ७त० महानिम्बवृक्षे।

गिरिपीलु पु० ६त० (फालसा) इति वृक्षभेदे।

गिरिपुष्पक न०गिरेः पुष्पमिव इवार्थे कन्। शैलेये, शिलाजतुनि

गिरिभिद् पु० गिरिं भिनत्ति भिद्-क। पाषाणभेदके वृक्षे,इन्द्रे च

गिरिमल्लिका स्त्री० गिरौ मल्लीव इवार्थे कन्। कुटजवृक्षे।

गिरिश पु० गिरौ शेते शी-ड, गिरिरस्त्यस्य लोमा० श वा। शिवे। [शिनि। अपराजितायाम्।

गिरिशालिनी स्त्री०गिरिणा बालमूषिकाकर्णेनेव शलते शल-

गिरिसुत पु० ६त०। मैनाकपर्व्वते। पार्व्वत्याम् स्त्री०।

गिरीश पु० गिरेः कैलासस्य ईशः। महादेवे।

गिल पु० गिलति गॄ-मूल० क लत्वम्। जम्बीरे।

गिलित त्रि० गॄ-क गिलो जातोऽस्य तारका० इतच्। भक्षिते

गीत न० गै-क्त। गाने तस्य वर्णादिकं वृहदभिधाने।

गीता स्त्री० गै-कर्म्मणि क्त। गुरुशिष्यकल्पनया उपदेशात्मके कथाविशेषे सा च भगवद्गीतारामगीतादिभेदात् बहुला किन्तु भगवद्गीतायामेव प्रसिद्धिः। गीता सुगीता कर्त्तव्या किमन्यैः शास्त्रविस्तरैः। या स्वयं पद्मनाभस्य मुखपद्मात् विनिःसृतेति श्रीधरस्वामिधृतवचनम्।

गीति स्त्री० गै-क्तिन्। गाने, आर्य्याच्छन्दोभेदे च।

गीर्णि स्त्री० गॄ-क्तिन्-। गिलने, स्तुतौ च।

गीर्व्वाण पु० गीरेव वाणो यस्य। देवे।

गीष्पति पु० गिरां पतिः इदुपधत्वात् षत्वम्। वृहस्पतौ। वा रत्वे विसर्गे च। गीर्पतिः गीःपतिरप्यत्र।

गु ध्वनौ भ्वा० आत्म० अक० अनिट्। गवते अगोष्ट।

गु विशोत्सर्गे तुदा० कुटा० पर० अक० अनिट्। गुवति अगुत

गुग्गुल(लु) पु० गुज-क्विप् गुक् व्याधिः ततो गुडति रक्षति उ-गुड-क वा डलयोरैकत्वम्। स्वनामख्यातनिर्य्यासके वृक्षभेदे, रक्तशोभाञ्जने च।

गुच्छ पु० गु-संप० क्विप् गुतं छ्यति छो-क। कलिकाकुसुमादि समूहवति स्तवके, काण्डशून्ये मूलत एव शाखाप्रधान-संघातात्मके धान्यमल्लिकादेः स्तम्बे,द्वात्रिंशद्यष्टिके हारभेदे, मयूरपुच्छे च। स्वार्थे कन्। उक्तेष्वर्थेषु। संज्ञायां कन्। रीठाकरञ्जे ग्रन्थिपर्णे न०।

गुच्छकरञ्ज पु० गुच्छाकृतिः करञ्जः। करञ्जभेदे।

गुच्छदन्तिका स्त्री० गुच्छीभूता दन्ताः पुष्परूपाः सन्त्यस्याः ठन्। कदल्याम् तस्या हि मोचकरूपे पुष्पे गुच्छाकृतिदन्तरूपत्वम्। [प्रत्येकपत्रस्य गुच्छात्मत्वम्।

गु(त्स)च्छपत्र पु० गुच्छाकृतीनि पत्राण्यस्य। तालवृक्षे तस्य हि

गु(त्स)च्छपुष्प पु० गु(त्सा)च्छाकृतीनि पुष्पाण्यस्य। सप्तच्छदवृक्षे। संज्ञायां कन्। रीठाकरञ्जे धातक्यां स्त्री० ङीप्।

गु(त्स)च्छफल पु० गु(त्सा)च्छाकृतीनि फलान्यस्य। रीठाकरञ्जे, राजादन्यां, कतके च। अग्निदमन्यां, काकमाच्यां, द्राक्षायां, कदल्याञ्च स्त्री० टाप्।

गु(त्सा)च्छार्द्ध पु० गु(त्स)च्छ इव ऋध्यति ऋध-अच्। चतुर्विंशतियष्टिके हारभेदे। ६त० गुच्छ(त्स)र्द्धं पु०न०। [जुगोज

गुज ध्वनौ तुदा० कुटा० पर० अक० सेट्। गुजति अगुजिष्ट

गुज कूजने भ्वा० पर० अक० सेट्। गोजति अगोजीत्।

गुज कूजने भ्वा० पर० सक० सेट् इदित्। गुञ्जति अगुञ्जीत् न जुगुञ्ज यः कलमिति भट्टिः।

गुञ्जा स्त्री० गुजि-अच्। लताभेदे (कुंच) तत्फलेऽपि हरितक्यादित्वादणो लुक्। 'तुल्या यवाभ्यां कथितात्र गुञ्जेति लीलावती। गोधूमद्वयमाने, चतुर्धान्यमाने, पटहे, मदिराघटे, मधुरध्वनौ, चर्चायाञ्च।

गुटि(टी) स्त्री० गु-टिक् वा ङीप्। गोलाकारायां वटिकायाम्। स्वार्थे कन्। तत्रैवार्थे गुटिकापातादिना व्यञ्जन'मिति दायभागः। [अजुगुण्ठत्-त।

गुठ वेष्टने चुरा० उभ० इदित् सक० सेट्। गुण्ठयति-ते

गुड वेष्टने रक्षणे चूर्णने च चुरा० उभ० इदित् सक० सेट्। गुण्डयति-ते अजुगुण्डत्-त।

गुड रक्षणे व्याघाते च तुदा० कुटा० पर० सक० सेट्। गुडति। अगुडीत्। जुगोड।

गुड पु० गुड-क। गोले, हस्तिसन्नाहे, 'इक्षोरसो यः सम्पक्वो जायते लोष्टवद् दृढः। स गुडः गौडदेशे तु मत्स्यण्डेऽत्र गुडोमत इत्युक्ते स्वनामख्याते इक्षोरसपाकजाते पदार्थे (फेनी) इति ख्याते पदार्थे, ग्रासे, कार्पास्याञ्च। [त्वचि:

गुडत्वण न० गुडस्य गुडार्थं त्वणम्। इक्षौ तत्र हि गुडो

गुडत्वक्(च) पु० गुड इव मधुरा त्वक्(चा) यस्य। त्वचे (दारचिनि)

गुडदारु पु० गुडप्रधानो दारुः शाक०। इक्षौ।

गुडधेनु स्त्री० गुडनिर्म्मिता धेनुः। दानार्थं धेनुत्वेन शास्त्रानुसारेण कल्पिते गुडादिपदार्थे। [(मञ्जया)

गुडपुष्प पु० गुड इव मधुरं पुष्पमस्य। मधुकवृक्षे (मौल)

गुडफल पु० गुड इव मधुरं फलमस्य। पीलुवृक्षे।

गुडवीज पु० गुड इव मधुरं वीजमस्य। मसूरे।

गुडशिग्रु पु० गुड इव मधुरः शिग्रुः। रक्तशोभाञ्जने।

गुडाका स्त्री० गुड-व्याघाते आक। निद्रायाम्।

गुडाकेश पु० गुडाकाया निद्रायास्तस्याः ईशः वशित्वात्। शिवे, अर्ज्जुने च।

गुडाशय पु० गुड इव मधुरः आशयः फलमध्यं यस्य। आखोट वृक्षे (आखरोट) ६त० गुडाभिलाषे। [लतायाम्।

गुडु(डू)ची स्त्री० गुड-रक्षणे उ (ऊ) चट्। स्वनामख्यातायां

गुण मन्त्रणे आम्रेडने इत्येके अद० चु० उभ० सक० सेट्। गुणयति-ते अजुगुणत्-त।

गुण पु० गुण-अच् घञ् वा। धनुषो मौर्व्याम् धनुराकर्षणदामनि, रज्जुमात्रे, सगुणोऽपि पूर्णकुम्भो यथा कूपे निमज्जतीत्युद्भटः। शौर्य्यादिधर्मे, राज्ञां सन्धिविग्रहादिषु षट्‌री साधनेषु, 'षाड्गुण्यमुपयुञ्जते' इति माघः। ज्ञानविनयादिषु, गुणा गुणानुबन्धित्वादिति रघुः। सांख्यमते पुरुषोपभोगोपकरणभूतत्वात् तद्बन्धनोपयोगित्वाञ्च सत्त्वरजस्तम आदिषु पदार्थेषु। 'प्रकृतेर्गुणसमूढाः सज्जन्ते गुणकर्म्मस्वि'ति गीता। अप्रधाने, न्यायमते रूपादिषु चतुर्विंशतिपदार्थेषु, व्याकरणोक्ते 'सत्वे निविशतेऽपैति पृथग् जातिषु दृश्यते। आधेयश्चाक्रियाजश्च सोऽसत्वप्रकृतिर्गुण', इत्युक्ते द्रव्यमात्राश्रिते द्रव्यभिन्ने उत्पाद्यानुत्पाद्यता समानाधिकरणे सिद्धरूपे वस्तुधर्मे, व्याकरणे परिभाषिते अदेङ्गुण इत्युक्ते अकारे, एकारे, ओकारे च अलङ्कारोक्तेषु माधुर्य्यादिषु, आवृत्तौ, तन्त्रौ, उत्कर्षे, दूर्व्वायाञ्च।

गुणक पु० गुण-आम्रेडने ण्वुल्। आवर्त्तके पूरके 'गुण्यान्त्यमङ्कं गुणकेन हत्यादिति लीलावती। [पक्षपातिनि।

गुणगृह्य त्रि० ग्रह-पक्षार्थे क्यप् ६त०। गुणानां पक्षे

गुणनिका स्त्री० गुण-आम्रेडने युच् स्वार्थे कन्। अभ्यासे निश्चयार्थं पाठ्यस्य ग्रन्थस्य पुनःपुनरनुशीलने, वक्तुर्गुणनिकैव सेति माघः। शून्ये, नृत्ये, मालायाञ्च।

गुणवृक्षक पु० वृक्ष इव कायति कै-क गुणानां नौकाकर्षणरज्जूनां बन्धनाधारः वृक्षः। नौकाकर्षकदामाद्याधारे काष्ठे। (मास्तुल)। [पूरिते।

गुणित त्रि० गुण-आम्रेडने कर्म्मणि क्त। आहते ताडिते

गुणिन् पु० गुणोऽस्त्यस्य इनि। धनुषि। गुणविशिष्टे त्रि० 'गुणी गुणं वेत्ती'त्युद्भटः।

गुणीभूत त्रि० अगुणः गुणः भूतः च्वि भू-क्त। अप्रधानीभूते

गुणीभूतव्यङ्ग्य न० गुणीभूतं वाच्यार्थादपकृष्टं व्यङ्ग्यं यत्र। अलङ्कारोक्ते मध्यमे काव्ये। [कशेरु।

गुण्ड पु० गुडि-वेष्टने अच्। असिपत्रे तृणभेदे यस्य कन्दः

गुण्डकन्द पु० ६त०। कसेरुणि (केशुर)।

गुण्डारोचनिका स्त्री० गुण्डा रुती रोचना हरिद्रेव इवार्थे कन् (कमलागुंडि) वृक्षभेदे।

गुण्डिक पु० गुण्ड+अस्त्यर्थे ठन्। चूर्णीकृते तण्डुलादौ।

गुण्डित त्रि० गुडि-वेष्टने क्त । रजसाकीर्णे, चूर्णिते ।
गुत्स पु० गुध-स किच्च । स्तबके, विकाशोन्मुखकलिकायाम्, गुच्छार्थे, ग्रन्थपरिच्छेदे च । गुत्सकादयः गुच्छकादिवत् ।
गुद खेले भ्वा० आत्म० अक० सेट् । गोदते अगोदिष्ट ।
गुद न० गुद-क । मलत्यागद्वारे अपानवायुनिःसारणद्वारे ।
गुदकील पु० गुदे कील इव । अर्शोरोगे । गुदाङ्कुरादयोऽप्यत्र
गुदग्रह पु० गुदं गृह्णाति ग्रह-अच् । उदावर्त्तनामके रोगे ।
गुद्र मिथ्याकथने चुरा० उभ० सक० सेट् इदित् । गुन्द्रयति ते अजुगुन्द्रत्-त ।
गुध रोषे क्र्या० पर० अक० सेट् । गुध्नाति अगोधीत् ।
गुध क्रीडे भ्वा० आत्म० अक० सेट् । गोधते अगोधिष्ट ।
गुध वेष्टने दिवा० पर० सक० सेट् । गुध्यति अगोधीत् ।
गुन्द्र पु० गुन्द्र-अच् । शरतृणे (गोदपटेरा) ख्याते वृक्षे च ।
गुन्द्रमूला स्त्री० गुन्द्रस्येव मूलमस्याः । एरकाख्ये तृणभेदे ।
गुन्द्रा स्त्री० गुद्रि-पचाद्यच् । एरकायाम् । गां जलं द्रावयति द्रा-क पृ० । भद्रमुस्तके, प्रियङ्गौ, गवेधुकायाञ्च ।
गुप गोपने कुत्सने च भ्वा० आत्म० सक० सेट् । निन्दायां जुगुप्सते अजुगुप्सिष्ट । गोपने गोपते अगोपिष्ट । [पीत्-अगौप्सीत्
गुप रक्षणे भ्वा० पर० सक० वेट् । गोपायति-अगोपायीत् अगो-
गुप व्याकुलीभावे दिवा० पर० सक० सेट् । गुप्यति अगुपत्-अगोपीत्
गुप्त त्रि० गुप-रक्षणे गोपने वा क्त । रक्षिते, त्राते, गूढे, संवृते च । वैश्यसंज्ञायां पु० ।
गुप्तगति पु० गुप्ता गतिर्यस्य । अपसर्पे, गुप्तचरे ।
गुप्तस्नेह पु० गुप्तः स्नेहस्तैलादिर्यत्र । अङ्कोटवृक्षे ।
गुप्ति स्त्री० गुप-क्तिन् । रक्षणे, गोपने च 'राज्ञामात्मनगर्य्यां, परनगर्य्याञ्च रक्षायां (पहारा) गुप्तावपि मनोहरमिति कुमारः' । कारागारे, भूगर्त्ते, अवस्करस्थाने, नौकाच्छिद्रे, यमे, गर्त्तार्थं क्षितेः खनने च । [गुफितः ।
गुफ ग्रन्थे तुदा० पर० सक० सेट् मुचा० । गुम्फति अगोफीत् ।
गुम्फ ग्रन्थे तु० पर० सक० सेट् । गुम्फति अगुम्फीत् । गुम्फितः
गुम्फ पु० गुम्फ-घञ् । ग्रन्थने, बाहोर्भूषणे, श्मश्रुणि च ।
गुम्फना स्त्री० गुम्फ-युच् । 'वाक्ये शब्दार्थयोः सम्यग्रचना गुम्फना स्मृते'त्युक्तायां रचनायाम् ।
गुम्फित त्रि० गुम्फ-क्त । ग्रथिते, प्रथिते च । [गूर्णः गोरणम्
गुर वधे गत्याञ्च दिवा० आत्म० सक० सेट् । गूर्य्यते अगोरिष्ट ।
गुर उद्यमे तुदा० कुटा० आत्म० अक० सेट् । गुरते अगुरिष्ट । गुरणम् गूर्णः ।
गुरु पु० गिरत्यज्ञानं स्यणाति उपदिशति वा धर्मं गॄ-कु उच्च । 'निषेकादीनि कर्म्माणि यः करोति यथाविधि । सम्भावयति चान्नेन स विप्रो गुरुरुच्यते' इति मनूक्ते निषेकादिकर्त्तरि पित्रादौ, 'स गुरुर्यः क्रियां कृत्वा वेदमस्मै प्रयच्छती'त्युक्ते आचार्य्ये, शास्त्रोपदेष्टरि, सम्प्रदायप्रवर्त्तके, उपाध्याये, तान्त्रिकमन्त्रोपदेष्टरि, वृहस्पतौ, तदधिदैवे पुष्ये, द्विमात्रे दीर्घे स्वरवर्णे, विन्दुविसर्गयुक्ते-एकमात्रे, संयुक्तवर्णात् पूर्व्वस्थिते एकमात्रेऽपि वर्णे, द्रोणाचार्य्ये, कपिकच्छ्वाञ्च । बलवति, महति, पूज्ये, 'गुरुरग्निर्द्विजातीनां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः । पतिरेको गुरुः स्त्रीणां सर्व्वत्राभ्यागतो गुरु'रिति पुराणम् । दुर्ज्जरे, गुरुत्ववति च त्रि० स्त्रियां वा गुर्व्वी ।
गुरुक्रम पु० ६त० गुरुपरम्परोपदेशे । [विमातृगन्तरि ।
गुरुतल्पग पु० गुरोः पितुस्तल्पं दारान् गच्छति गम-ड ।
गुरुपत्ना स्त्री० गुरु पाके दुर्ज्जरं पत्रमस्याः । तिन्तिडीवृक्षे
गुरुवर्च्चोघ्न पु० गुरुवर्च्चः रोगभेदं हन्ति हन-क । निष्पावे (पातिलेबु) । [शिंशपायाम्
गुरुसारा स्त्री० गुरुः गुरुत्ववान् सारो यस्याः । (शिशु)
गुरुस्कन्ध पु० गुरुः स्कन्धो यस्य । स्लेष्मातकवृक्षे ।
गुर्ज्जर पु० देशभेदे (गुजराट) तद्देशवासिनि ब० व० ।
गु(गू)र्द्द कुर्दने भ्वा० आत्म० अक० सेट् । गु(ग)र्द्दते अगु(गू)र्द्दिष्ट ।
गु(गू)र्द्द निवासे कुर्दने च चुरा० उभ० अक० सेट् । गु(गू)र्द्दयति ते अजुगु(गू)र्द्दत् त ।
गुर्व्व उद्यमे भ्वा० पर० अक० सेट् । गुर्व्वति अगुर्व्वीत् । गूर्णः ।
गुर्व्विणी स्त्री० गुरुर्गर्भोऽस्त्यस्याः व्रीह्यादित्वात् इनि नि० गुणाभावः । गर्भिण्याम् ।
गुर्व्वी स्त्री० गुरु-ङीप् । गर्भवत्यां 'नहि वन्ध्या विजानाति गुर्व्वीप्रसववेदना'मिति । गौरववत्यां स्त्रियां, गुरुस्त्रियाञ्च ।
गुल्फ पु० गल-फक् नि० अस्योत्त्व । पादग्रन्थौ ।
गुल्म पु० गुड-रक्षणे वेष्टने वा मक् । उभयोरैक्याम् । प्रधानपुरुषाधिष्ठिते रक्षके पुरुषसंघे, (गजाः ९, रथाः ९, अश्वाः २७ पदातयः ४५) एतत्संख्यान्विते सैन्यसमुदाये, स्वनामख्याते रोगभेदे, बहुदेशे रक्षार्थं स्थापिते सैन्ये, अप्रकाण्डे लताप्रतानादौ वृक्षे, 'एकमूलेषु सङ्घातजातेषु शरेक्षुप्रभृतिषु तृणभेदेषु, प्लीहरोगे च ।
गुल्ममूल न० गुल्माकृति मूलमस्य । आर्द्रके ।
गुल्मवल्ली स्त्री० गुल्माकारा वल्ली । सोमलतायाम् ।
गुल्मिनी स्त्री० गुल्म+इनि । द्राक्षाताम्बूलीप्रभृतौ लतायाम्
गुल्मी स्त्री० गुल्माकारफलत्वात् गुल्मरोगहन्तृत्वाद्वा अच् गौ० ङीष् । आमलक्यां, वनवाम्, एलायाम्, वस्त्रनि-

म्बितगृहे, वन्याम्, गृध्रनखीवृक्षे, (गुड़काआँली)।

गु(गू)वाक पु॰ गु-पिनाकादित्वात् आक नि॰ (सुपारी) क्रमुके

गुह संवरणे भ्वा॰उभ॰सक॰वेट्। गूहति ते अगूहीत् अघुक्षत् अगूहिष्ट अगूढ।

गुह पु॰ गुह-क। कार्त्तिकेये, अश्वे, रामसित्रे शृङ्गवेराधिपे चण्डालनाथे, गर्त्ते, विष्णौ च। सिंहपुच्छीलतायाम् अकृत्रिमे देवखाते पर्वतगर्त्ते, हृदये च स्त्री॰। गुहां प्रविष्टाविति श्रुतिः।

गुहाशय पु॰ गुहायां गर्त्ते आशेते शी-अच्। अज्ञाने। 'सिंहव्याघ्रवृकाऋक्षतरक्षुद्वीपिनस्तथा। बभ्रुजम्बुकमार्ज्जारा इत्याद्याः स्युर्गुहाशया इत्युक्तेषु सिंहादिषु, हृदये, बुद्धौ च स्थिते जीवे, ईश्वरे च 'गुहाशयं गह्वरेष्ठ'मिति श्रुतिः।

गुहिल न॰ गुह-इलच् किच्च। धने, वने च।

गुह्य त्रि॰ गुह-क्यप्। कच्छपे, दम्भे, परमात्मनि च। रहसि, भगे, लिङ्गे च न॰। रहस्ये, गुहामर्हति दण्डादित्वात् यति। अप्रकाश्ये च त्रि॰। [कुवेरधनरक्षके देवयोनिभेदे।

गुह्यक पु॰ गुह्यं कं सुखं यस्य, गुह्यं कुत्सितं कायति कै-क वा।

गुह्यकेश्वर पु॰ ६त॰। कुवेरे।

गुह्यपुष्प पु॰ गुह्यं पुष्पमस्य। अश्वत्थवृक्षे। [जुगाव। गूनः

गू विष्ठात्यागे तुदा॰कुटा॰पर॰अक॰सेट्। गुवति अगुविष्ट

ग स्त्री॰ गच्छत्यपानेन देहात् गम-कू टिलोपश्च। विष्ठायां, मले च। गूधातुर्क्विप्प्रत्ययान्तताकथनं पुंलिङ्गताकथनञ्च प्रामादिकम्।

गूढ त्रि॰ गुह-क्त। गुप्ते, संवृते, गहने च। रहसि न॰।

गूढज पु॰ गूढं गुप्तं यथा तथा जातः-गूढः सन् वा जातः जन ड। द्वादशपुत्रमध्ये पुत्रभेदे। [हि केनापि न दृष्टचरम्

गूढनीड पु॰ गूढं नीडं वासस्थानं यस्य। खञ्जनखगे तद्वासस्थानं

गूढपत्र पु॰ गूढं पत्रमस्य। अङ्कोठे, करीरे च।

गूढपाद्(द) पु॰ गूढाः पादा अस्य वा पाद्भावः। सर्पे।

गूढपुरुष पु॰ कर्म॰। गुप्तचरे, प्रणिधौ।

गूढपुष्प पु॰ गूढानि संवृतानि पुष्पाण्यस्य। वकुलवृक्षे।

गूढफल पु॰ गूढं यथा तथा फलति अच्। वदरे।

गूढमैथुन पु॰ गूढं केनाप्यदृश्यं मैथुनं यस्य। काके।

गूढवल्लिका स्त्री॰ कर्म॰। अक्षोटवृक्षे।

गूढसाक्षिन् पु॰ कर्म॰। 'अर्थिना स्वार्थसिद्ध्यर्थं प्रत्यर्थिवचनं स्फुटम्। यः श्राव्यते तदा गूढो गूढसाक्षी स उच्यते' इत्युक्ते साक्षिभेदे

गूढाङ्ग पु॰ गूढान्यङ्गान्यस्य। कच्छपे।

गूढोत्पन्न पु॰ 'उत्पद्यते गृहे यस्य न च ज्ञायेत कस्य सः। स गृहे गूढ उत्पन्नस्तस्य स्यात् यस्य तल्पज' इत्युक्ते पुत्रभेदे।

गूथ पु॰न॰। गू-थक्। विष्ठायाम्।

गूर उद्यमे चुरा॰आ॰अक॰सेट्। गूरयते अजूगुरत।

गूर बधे गतौ च दिवा॰आत्म॰सक॰सेट्। गूर्यते अगूरिष्ट।

गृ सेके भ्वा॰पर॰सक॰अनिट्। गरति अगार्षीत्।

गृज ध्वनौ भ्वा॰पर॰ अक॰सेट्। गर्जति अगर्जीत्।

गृज ध्वनौ भ्वा॰पर॰अक॰सेट् इदित्। गृञ्जति अगृञ्जीत्।

गृञ्जन पु॰ गृञ्ज्यते भक्ष्यत्वेन कथ्यते रोगेषु गृजि-ल्युट्। 'गन्धाकृतिरसैस्तुल्यः सूक्ष्मनालः पलाण्डुने'त्युक्तलक्षणे मूलभेदे (रसुन) इति ख्याते मूलभेदे च। विषदग्धपशुमांसे न॰: [अगर्द्धीत्। गर्द्धित्वा-गृद्ध्वा।

गृध लिप्सायां दिवा॰ पर॰सक॰ सेट्। गृध्यति अगृधत्-

गृध्नु त्रि॰ गृध-क्नु। लुब्धे।

गृध्र पु॰ गृध-क्रन्। (शकुनि) खगभेदे।

गृध्रनखी स्त्री॰ गृध्रस्य नख इव पत्रादि अस्याः ङीप्। वदर्याम् (कुलेखाडा) कुलिकवृक्षे च।

गृध्रराज पु॰ ६त॰। गरुडात्मजे जटायुखगे।

गृष्टि स्त्री॰ सकृत् गर्भं गृह्णाति ग्रह-क्तिच्-पृ॰नि॰। सकृत्-प्रसूतायां गवि, वराहक्रान्तायां, वदरायामोषधौ, काश्मर्य्याञ्च

गृह ग्रहणे अद॰चु॰आत्म॰सक॰ सेट्। गृहयते अजगृहत

गृह न॰ ग्रह गेहार्थे क। इष्टकामृत्तिकादिरचिते गेहे। गृह-ग्रहणे अच्। कलत्रे 'न गृहं गृहमित्याहु-र्गृहिणी गृहमुच्यते' इति स्मृतिः। नाम्नि, मेषादिभवने राशौ च। अर्द्धर्चादित्वादयमुभयलिङ्गः तत्र एकगृहे न॰ पुंलिङ्गस्तु बहुवचनान्तएव 'तत्रागारं धनपतिगृहा'-निति मेघदूतम्। कलत्रेऽपि दारशब्दवत् ब॰व॰।

गृहकच्छप पु॰ गृहे कच्छप इव। पेषणशिलायाम्।

गृहकन्या स्त्री॰ गृहे कन्येव। घृतकुमार्य्याम्।

गृहकारक पु॰ गृहं करोति कृ-ण्वुल्। (घरामि) गृहनि-र्म्माणकारके वर्णसङ्करभेदे। [चित्रकण्ठे (घुघु)

गृहनाशन पु॰ गृहं नाशयति नश-णिच् ल्यु। वनकपोते

गृहगोधा स्त्री॰ गृहस्य गोधेव। (टिकटिकी) ज्येष्ठ्याम्। स्वार्थे कन् तत्रैवार्थे।

गृहपति पु॰ ६त॰। गृहस्वामिनि, गृहस्थे, मन्त्रिणि, धर्म्मे च

गृहभूमि स्त्री॰ गृहयोग्या भूमिः। वास्तुभूमौ।

गृहमणि पु॰ गृहे मणिरिव। प्रदीपे।

गृहमृग पु॰ गृहस्य मृग इव। कुक्कुरे। [गृहस्थे।

गृहमेधिन् पु॰ गृहैर्दारैर्मेधते संगच्छते मेध-सङ्गमे णिनि।

गृहमेधीय पु० गृहमेधिनोऽयं छ । गृहस्थकर्त्तव्ये धर्म्मे ।
गृहयालु त्रि० गृह-आलु । ग्रहीतरि । [समीपस्थोपवने ।
गृहवाटिका स्त्री० गृहसमीपे वाटिका आरामः । गृह-
गृहस्थ पु० गृहेषु दारेषु तिष्ठति अभिरमते स्था-क । गृहिणि
गृहागत पु० गृहमागतः आ+गम-क्त । आगन्तुके, अतिथौ ।
गृहागते त्रि० । [पक्षे उपवने ।
गृहाराम पु० गृहे गृहसमीपे आरामः । गृहसमी-
गृहावग्रहणी स्त्री० गृहमवगृह्यते अनेन अव+ग्रह-करणे
ल्युट् ङीप् । देहल्याम् (देओयाल) ।
गृहिणी स्त्री० गृह-अस्त्यर्थे इनि । भार्य्यायाम् गेहकर्म्म-
कुशलायाम् । 'गृहिणी सचिवो मिथः सखी'ति रघुः ।
गृहिन् पु० गृहा दाराः सन्त्यस्य इनि गृहस्थे ।
गृहीत त्रि० ग्रह-क्त । स्वीकृते, ज्ञाते, प्राप्ते, धृते च ।
गृहेनर्द्दिन् पु० गृहे एव नर्दति न युद्धे, पात्रेसमितादि०
स० । कापुरुषे रणभीरौ गृहे आस्फालयितरि ।
गृह्य पु० ग्रह-पदास्वैरीत्यादिना क्यप् । गृहासक्ते खगे मृगे
च अलङ्कारे, वेदोदितकर्म्मप्रयोगज्ञापके गोभिलसूत्रादौ
ग्रन्थभेदे च । अस्वैरिणि आयत्ते, स्वपक्षीये पक्षे च
त्रि० । गृहे भवः यत् । गृहभवे, वस्तुनि त्रि० । स्वार्थे कन्
तत्रैवार्थे । नगरवाह्यस्थे ग्रामे स्त्री० टाप् गृह्या ।
गॄ विज्ञापने चुरा० आत्म० सक० सेट् । गारयते अजीगरत ।
गॄ शब्दे क्र्यादि० पर० ग्रादि० सक० सेट् । गृणाति अगारीत्
गॄ निगरणे तु० पर० सक० सेट् । गिरति-गिलति अगारीत्-
अगालीत् । [गेदत् । गेदित्वा गेत्त्वा ।
गेद गतौ भ्वा० आत्म० सक० सेट् । गेदते अगेदिष्ट । अजि-
गेन्दु(ण्डु)क पु० गच्छतीति ग इन्दुरिव इवार्थे कन् । कन्दुके
वस्त्रनिर्म्मिते गोलाकारे क्रीडनके । पृषो० वा डत्वे गेण्डुकश्च
गेय त्रि० गै-भव्यगेयेत्यादिना कर्त्तरि यत् । गायने । भावे यत् ।
गीतौ 'गेये केन विनीतं वा'मिति रघुः । कर्म्मणि यत् ।
गातव्ये त्रि० पूर्व्वाह्णे गेयं सामेति भाष्यम् ।
गेव सेवने भ्वा० आ० सक० सेट् । गेवते अगेविष्ट । अजिगेवत्
गेष अन्वेषणे भ्वा० आत्म० सक० सेट् । गेषते अगेषिष्ट । अजिगेषत्
गेह न० गा गणेशो गन्धर्व्वो वा ईहः ईप्सितो यत्र । गृहे ।
गेहेनर्द्दिन् पु० गृहेनर्द्दिवत् सर्व्वम् । [रणभीरौ ।
गेहेशूर पु० गृहएव शूरः । पात्रेसमितादि स० । कापुरुषे
गै गाने भ्वा० पर० सक० सेट् । गायति । अगासीत् ।
गैरिक न० गिरौ भवः ठक् । (गिरि) इति ख्याते पर्व्वतजाते
धातुभेदे, स्वर्णे च ।
गैरिकाक्ष पु० गैरिकमिवाक्षि पुष्पमस्य । जलमधूके वृक्षे ।
गैरी स्त्री० गिरौ जाता अण् । (विषलाङ्गली) लाङ्गलीवृक्षे ।
गैरेय न० गिरौ भवः ढक् । (शैलज) शिलाजतुनि ।
गो पु० गम-डो । वृषभे, स्वर्गे, किरणे, वज्रे जले, पशौ, चन्द्रे, वायौ,
सूर्य्ये, ऋषभनामौषधौ च, । सौरभेय्याम् दृष्टौ, वाणे,
दिशि, मातरि, वाचि, भूमौ च स्त्री० ।
गोकण्टक पु० गोर्धेनोः पृथिव्या वा कण्टकः । क्षुरे, विष-
मोन्नते स्थपुटे, विकङ्कतवृक्षे च (वैइचि) ।
गोकर्ण पु० गौरिव कर्णौ यस्य । सर्पे, 'स्ट्यन्वि गोकर्ण-
शरीरभक्षा' इति चौरः । गोरिव कर्णावस्य । अश्वतरे,
मृगभेदे, गणदेवताभेदे, अनामिकायुतविस्तृताङ्गुष्ठमाने,
शैवे तीर्थभेदे च ।
गोकर्णी स्त्री० गौः कर्ण इव यस्याः । मूर्व्वालतायाम् ।
गोकील पु० गोः पृथिव्याः कील इव । लाङ्गले, मुसले च ।
गोकुल न० गवां कुलं यत्र । गोस्थाने गोष्ठे, 'गोकुले कन्दु-
शालाया'मिति स्मृतिः । व्रजनामके प्रसिद्धे स्थाने 'गोकुले
रामकेशवाविति पुराणम् । ६त० । गोसमूहे ।
गोखुर पु० गोः खुर इव । गोक्षुरवृक्षे ६त० । गवां क्षुरे ।
गोग्रन्थि पु० गोर्ग्रन्थिरिव । करीषे (घुटा) गवां ग्रन्थिः पङ्क्ति
र्यत्र । गोष्ठे । गोर्ग्रन्थिरिव, गोजिह्विकौषधौ ।
गोघ्न पु० गौर्हन्यते यस्मै हन-सम्प्रदाने टक् । अतिथौ तदा-
गमने हि मधुपर्कार्थं गोवधो विहितः । कर्त्तरि ठक् ।
गोघातके त्रि० ।
गोचर पु० गावः इन्द्रियाणि चरन्त्यस्मिन् नि० क । इन्द्रिय-
विषये रूपरसादौ । गावश्चरन्त्यस्मिन् । गवां प्रचार-
स्थाने, देशमात्रे, ज्योतिषोक्ते जन्मराश्यवधिके तत्तत्
स्थाने सूर्य्यादिग्रहगमनेषु च । 'गोचरे वा विलग्ने वा ये
ग्रहारिष्टसूचका इति ज्योतिषम् ।
गोचर्म्मन् न० ६त० । गवां चर्म्मणि, 'सप्तहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डै-
र्निवर्त्तनम् । दश तान्येव गोचर्म्मे'त्युक्ते भूमिपरिमाणभेदे च
गोच्छाल पु० गां भूमिमाच्छादयति छद-णिच् अण् पृ० ।
भूकदम्बे (चाकुलिया) । [त्वम् । व्रीह्यादिषु ।
गोजा स्त्री० गवि पृथिव्यां व्रीह्यादिरूपेण जायते विट् आ-
गोजिह्वा स्त्री० गोर्जिह्वेव । (गोजिया) लताभेदे । स्वार्थे कन्
अत्रैवार्थे । [गवादन्यां । अच् (तरमुज) शीर्णवृन्ते पु०
गोडुम्बा स्त्री० गां भूमिं तुम्बति अर्हते तुबि-क पृ० । (गोमुक)
गोणी स्त्री० गुण-घञ् नि० गुणः गोण+आवपनेऽर्थे ङीप् ।
धान्याधारे (गुण) ख्याते आवपन पात्रे छिद्रवस्त्रे, शाखां,

'द्विमूर्धा गोकुदाहृते'ति मानभेदे, द्रोणीपरिमाणे च ।

गोऽण्ड पु॰ गोरण्ड इव । नीचजातिभेदे (गोंड) वृद्धनाभौ च तद्वति

गोतम पु॰ ब्रह्मणः पुत्रे स्वनामख्याते मुनिभेदे ।

गोतीर्थ न॰ गोहेतुकं तत्स्थित्या तीर्थमिव । गोष्ठे ।

गोत्र पु॰ गां पृथिवीं त्रायते त्रै-क । पर्व्वते । नामनि, कानने, क्षेत्रे, पथि, कुले, सजातीयगणे, पौत्राद्यपत्ये वंशे, ऋषिशब्दवाच्येषु आदिपुरुषेषु शाण्डिल्यादिषु चतुर्विंशतौ मनूक्तेषु च । विस्तरो वृहदभिधाने ।

गोत्रज त्रि॰ गोत्रे समाने गोत्रे जायते जन-ड । एकगोत्रोत्पन्ने

गोत्रभिद् पु॰ गोत्रान् पर्व्वतान् भिनत्ति भिद-क्विप् । इन्द्रे ।

गोत्रा स्त्री॰ गोत्राः पर्व्वताः सन्त्यस्याः अर्श आदित्वादच् । धरायाम् । गो+समूहे त्रल् । गोसमूहे । [दन्ते पु॰

गोदन्त न॰ गोर्दन्त इवावयवो यस्य । हरिताले । ६त॰ । गवां

गोदान न॰ गावः केशा दीयन्ते छिद्यन्तेऽत्र दो-ल्युट् । केशान्तरूपसंस्कारभेदे 'अथास्य गोदानविधेरनन्तर'मिति रघुः ।

गोदारण न॰ गां भूमिं दारयति दृ-णिच्-ल्यु । लाङ्गले, कुद्दाले च । [तीर्थायाद्यमन्त्रः

गोदावरी स्त्री॰ नदीभेदे । गोदावरि । सरस्वति । इति जले

गोधन न॰ गवां धनं समूहः । गोसमूहे । गौरेव धनमस्य । गोरूपधनवति त्रि॰ । गौरेव धनम् । गोरूपे धने न॰ ।

गोधा स्त्री॰ गुध्यते वेष्ट्यतेबाहुरनया करणे घञ् । धनुर्गुणाघातवारणाय प्रकोष्ठे बद्धे चर्म्मणि । कर्त्तरि अच् । (गोसाप) इति ख्याते सर्पभेदे 'शशकः शल्लकी गोधेति' मनुः । स्वार्थे कन् अल्पार्थे ।

गोधापदी स्त्री॰ गोधेव पादो मूलमस्याः स्वाङ्गत्वात् जातित्वाच्च ङीपि पद्भावः । (गोयालिया) लताभेदे । स्वार्थे कन् अल्पार्थे

गोधास्कन्ध पु॰ गोधेव स्कन्धोऽस्य । विट्खदिरे ।

गोधि पु॰ गुध-इन् । ललाटे, गोधायां च ।

गोधिनी स्त्री॰ गुध-णिनि । वृहतीभेदे ।

गोधूम पु॰ गुध-ऊम । व्रीहिभेदे (गोंहुम) नागरङ्गे च ।

गोधूलि पु॰ गोभ्य उत्थिता धूलिर्यत्र काले । (सन्ध्यातपारुणित पश्चिमदिग्विभागे व्योम्नि स्फुरद्विरलतारकसन्निवेशे । रुद्धे गवां खुरपुटोद्दलितैरजोभिर्गोधूलिरित्युक्तो काले ।

गोनर्द पु॰ गां जलं नर्दयति नर्द-अण् । सारसपक्षिणि, पर्व्वतभेदे च । कैवर्त्तीमुस्तके न॰ ।

गोनर्दीय पु॰ गोनर्दे तत्समीपे देशे भवः । पाणिनौ मुनौ ।

गोनस पु॰ गोरिव नासास्य नसादेशः । सर्पभेदे ।

गोप पु॰ गां भूमिं वा पाति रक्षति पा-क । (गोयाला) जातिभेदे । ग्रामाधिकृते भूरक्षके, उपकारके च त्रि॰ ।

गोपघोण्टा स्त्री॰ गोपप्रिया घोण्टा । हस्तिकोलौ 'बदरीसदृशाकारो वृक्षः सूक्ष्मफलो भवेत् । अटव्यामेव सा घोण्टा गोपघोण्टेति कीर्त्तितेत्युक्तवृक्षे च ।

गोपति पु॰ ६त॰ । गवां पत्यौ वृषे, (सांड) वृषपतौ शिवे, भूमिपतौ, नृपे, श्रीकृष्णे, किरणपतौ सूर्य्ये, स्वर्गपतौ शक्रे, ऋषभनामौषधौ च ।

गोपदल पु॰ गोपदशालस्थानं लाति ला-क । गुवाके ।

गोपभद्र पु॰न॰ गोपेभ्यो भद्रमस्मात् ५ब॰ । शालूके । [गाम्भार्य्याम्

गोपभद्रिका स्त्री॰ गोपेभ्योभद्रं यस्मात् ५ब॰ कप् अतइत्त्वम् ।

गोपवल्ली स्त्री॰ गां पाति पा-क कर्म्म॰ । मूर्वालतायां श्यामालतायां (श्यामावास) ।

गोपा स्त्री॰ गां पाति पा-क टाप् । श्यामालतायाम् ।

गोपानसी स्त्री॰ गवां किरणानां पानं शोधनं गोपानं स्यति सो-क गौरा॰ ङीष् । कुड्येषु छादनार्थं बद्धे वक्रकाष्ठे, (मुदनी) बन्धनाधारे पटलाधारे वंशपञ्जरे च । [कृष्णे च

गोपाल पु॰ गां सुरभीवृषभादिकं भूमिं वा पालयति । गोपार्थे,

गोपालकर्कटी स्त्री॰ । पाल-अण् गोपालस्य गोरक्षकस्य प्रिया कर्कटी । क्षुद्रकर्कट्याम् ।

गोपुच्छ पु॰ गोः पुच्छ इव पुच्छो यस्य । गोलाङ्गूलवानरे । गोपुच्छाकारत्वात् हारभेदे । ६त॰ । गोलाङ्गूले न॰ ।

गोपुर न॰ गावः पूर्य्यन्ते यत्र पृ-मूल॰क । पुरद्वारे कैवर्त्तीमुस्तके च

गोप्य पु॰ गुप-यत् । रक्ष्ये दासीपुत्रे । रक्षणीयमात्रे, गुह्ये च त्रि॰

गोमती स्त्री॰ नदीभेदे, वेदमन्त्रभेदे च । [ऋजुगोमत-त ।

गोम लेपने अद॰ चुरा॰ उभ॰ सक॰ सेट् । गोमयति-ते

गोमन्त पु॰ विन्ध्यपर्व्वतस्य प्रत्यन्तपर्व्वते ।

गोमय पु॰न॰ गवां पुरीषम् गो+मयट् । गोपुरीषे (गोवर) ।

गोमयच्छत्र न॰ गोमये तदाधारस्थाने छत्रमिव । शिलीन्ध्रे (छातिया) । [रियापोका) कीटभेदे

गोमयोत्था स्त्री॰ गोमयादुत्तिष्ठति उद्+स्था-क टाप् । (गुब-

गोमायु पु॰ गां विकृतां वाचं मिनोति मा-उण् । शृगाले, गन्धर्वभेदे च ।

गोमिन् त्रि॰ गो+अस्त्यर्थे मिनि । गवां स्वामिनि । शृगाले पु॰

गोमुख पु॰ गोरिव मुखमस्य । यक्षभेदे, नक्रे, कुटिलाकारे वाद्यभाण्डे, चौरकृतसन्धिभेदे, लेपने, तन्त्रोक्ते जपमालास्थापनार्थं पट्टसूत्रादिनिर्म्मिते यन्त्रभेदे च । हिमालयैकदेशात् गङ्गापतनगुहायां स्त्री॰ ङीप् ।

गोमूत्रिका स्त्री॰ गोमूत्रं साधनत्वेनास्त्याः ठन् । गोमूत्रजातायां

लतायां गोमूत्रतुल्यसन्निवेशविशेषवति काव्यबन्धे च।

गोमेद पु॰ मणिभेदे, द्वीपभेदे च। 'गोमेदे गोपतिर्नाम इत्युपक्रम्य यज्ञवाटे हता गावो दग्धाः कोपाग्निना तदा। तन्मेदसा मही छन्ना गोमेदः स ततोऽभवदिति पुराणेऽस्य गोमेदता निरुक्ता।

गोमेध पु॰ गावो मेध्यन्ते यत्र मेध-आधारे घञ्। यज्ञभेदे।

गोरक्ष पु॰ रक्षतीति रक्ष-अच्। नारङ्गवृक्षे (गोरक्षचाकुलिया)। लताभेदे च। गोरक्षके त्रि॰।

गोरक्षकर्कटी स्त्री॰ कर्म॰। क्षुद्रकर्कट्याम् (राखालकांकुड़)।

गोरक्षजम्बु स्त्री॰ गोरक्षे गोमे जम्बुरिव। घोण्टाफले गोधूमे च। [(गोरक्षचाकुलिया) क्षुपभेदे।

गोरक्षतण्डली स्त्री॰ गोरक्षं तण्डुलं बीजं यस्याः।

गोरक्षतुम्बी स्त्री॰ गोरक्षी तुम्बी। कुम्भाकारतुम्ब्याम्।

गोरोच न॰ गौः किरण इव रोचते रुच-अच्। हरिताले

गोरोचना स्त्री॰ गोभ्यो जाता रोचना हरिद्रा। स्वनामख्याते गन्धद्रव्ये 'गोरोचनालक्तककुङ्कुमेनेति तन्त्रम्।

गोर्द न॰ गुर्द अब्दादित्वात् नि॰। मस्तिष्के मस्तकस्य स्नेहे

गोल पु॰ गुड-घञ् डलयोरैक्यम्। वर्त्तुले, मदनद्रुमे, भर्त्तरि मृते जारजे पुत्रे, ज्योतिषोक्ते भूगोले, खगोले, एकराशौ षड्ग्रहयोगे च। मण्डले न॰। स्वार्थादौ कन् मृते भर्त्तरि जारजाते पुत्रे, मणिके,(जाला) गुडे, पिण्डे, गन्धरसे कलाये च।

गोला स्त्री॰ गां दीप्तिं लाति ला-क। गोदावरीनद्याम् सख्यां, कुनट्यां, पत्राञ्जने, मणिके, मण्डले, बालक्रीडनके च

गोलाङ्गूल पु॰ गोरिव कृष्णं लाङ्गूलमस्य। कृष्णमुखे वानरभेदे न्यायभेदे च। [शिलीन्ध्रे च (छातिया)

गोलास पु॰ गवि गोमये लासो जन्म यस्य। गोमयकीटे,

गोलिह पु॰ गोभिर्लिह्यते लिह-घञर्थे क। घण्टापाटलौ (घण्टापारुलि)। [पारुलि)।

गोलीढ पु॰ गोभिर्लिह्यते लिह-क्त। घण्टपाटलौ (घण्टा-

गोलोक पु॰ न॰ ६त॰। वैकुण्ठस्य दक्षिणभागस्थे स्थानभेदे, विष्णुनिवासस्थाने पु॰।

गोलोमिका स्त्री॰ गौः गोसदृशं लोमास्य ङीप् ततः स्वार्थे कनि कपो ह्रस्वः। (पाथुरी) (गोधुमा) इति च ख्यातायां प्रस्तरिण्याम् क्रोष्टुकपुच्छ्याञ्च।

गोलोमी स्त्री॰ गौरिव गोलोमसदृशं लोमास्य ङीप्। श्वेतदूर्वायाम्। गोलोमस्य जाता अण्। वचायाम्। गोलोम्नामियम् अण्। वेश्यायाम्।

गोवन्दनी स्त्री॰ गवि भूमौ वन्द्यते ल्युट्। प्रियङ्गौ, पीतदण्डोत्पले च। [भेदे घासादिद्वारा तस्य हि गोवर्द्धकत्वम्।

गोवर्द्धन पु॰ गां वर्द्धयति वृध-णिच् ल्यु। वृन्दावनस्थे पर्वत-

गोवर्द्धनधर पु॰ गोवर्द्धनं पर्व्वतं धारयति धृ-अच्। श्रीकृष्णे नन्दनन्दने। [गवाध्यक्षे त्रि॰।

गोविन्द पु॰ गां विन्दति विद-श। श्रीकृष्णे, बृहस्पतौ च।

गोविश् पु॰ न॰ ६त॰। गोमये।

गोशीर्ष न॰ गोः शीर्षमिव 'गोशीर्षः पर्व्वत स्तत्र जातत्वात्। मलयैकदेशे जाते चन्दने। ६त॰ गोमस्तके न॰।

गोशीर्षक पु॰ गोशीर्षमिव कायति कै-क। द्रोणपुष्पीवृक्षे ऋषभाद्रिजाते गोरोचनातुल्ये चन्दनभेदे च। [शृङ्गे

गोशृङ्ग पु॰ गोः शृङ्गमिव शृङ्गमग्रं यस्य। बर्बुरवृक्षे। ६त॰। गोः

गोष्ठ संघाते भ्वा॰ आत्म॰ अक॰ सेट्। गोष्ठते अगोष्टिष्ट।

गोष्ठ न॰ गावस्तिष्ठन्त्यत्र घञर्थे क षत्वम्। गवां स्थाने।

गोष्ठी स्त्री॰ गावोऽनेका वाचस्तिष्ठन्त्यत्र घञर्थे कः षत्वं गौरा॰ ङीप्। सभायाम्।

गोष्पद न॰ गोः पदम्, गावः पद्यन्ते यस्मिन् देशे वा सुट्। गोः पदजाते गर्त्ते, गोपदप्रमाणे च। गोभिः सेवितो देशः। गोप्रधाने देशे त्रि॰।

गोसंख्य पु॰ गावः संचष्टे संचक्ष-अच्। गोपे।

गोसम्भवा स्त्री॰ गोरिव सम्भवो लोमादिरूपाकारो यस्याः। श्वेतदूर्वायां। गोजाते त्रि॰।

गोसव पु॰ गावः सूयन्ते बध्यन्तेऽत्र सु-अप्। गोमेधयज्ञे।

गोस्तन पु॰ गोः स्तना इव गुच्छो यस्य। चतुर्यष्टिकहारे।

गोस्तनी स्त्री॰ गोरिव स्तनः फलमस्याः। द्राक्षाभेदे।

गोस्थानक न॰ गवां स्थानं स्वार्थे कन्। गोष्ठे।

गोहरितकी स्त्री॰ गोः हरितकीव हितकारित्वात्। विल्ववृक्षे

गोहित पु॰ गवां हितं यस्मात् ५ब॰। विल्वे, घोषलतायाञ्च। गोहितकारके त्रि॰।

गौड पु॰। 'वङ्गदेशं समारभ्य भुवनेशान्तगं शिवे!। गौडदेशः समाख्यात इत्युक्ते देशे। तद्देशस्थे जने ब॰ब॰। 'सारस्वताः कान्यकुब्जा गौडमैथिलकोत्कलाः पञ्च गौडा इति ख्याताविन्ध्यस्योत्तरवासिन इत्युक्ते विन्ध्यपर्व्वतोत्तरभागवासिषु ब्राह्मणभेदेषु च।

गौडवास्तु(स्तू)क पु॰न॰ 'तदेव चेत् बृहत्पत्रं रक्तं स्याद्गौडवास्तुकमित्युक्ते वास्तूकभेदे। [काव्यरीतिभेदे च।

गौडी स्त्री॰ गुडस्य विकारः अण्। सुराभेदे अलङ्कारोक्ते

गौण त्रि॰ गुणादागतः अण्। गुणयोगात् प्रवृत्ते शब्दे अमुख्य

इत्योपपादितेऽर्थे च। शब्दनिष्ठे अर्थबोधकताशक्तिरूपे
वृत्तिभेदे स्त्री० ङीप्।

गौतम पु० गोतमस्यापत्यम् शिष्यो वा अण्। शतानन्दे नाचिके-
तसो जनके मुनिभेदे, शाक्यसिंहे च। [वरीनद्याम्

गौतमसम्भवा स्त्री० गौतमात् सम्भवतीति अच्। गोदा-

गौतमी स्त्री० गोतम+इदमर्थे अण् ततो ङीप्। गोतमप्रणो
तायां षोडशपदार्थीरूपायाम् शाक्यसिंहप्रणीतायाञ्च वि-
द्यायां, गोदावरीनद्याम्, राक्षसीभेदे, कण्वभगिन्याञ्च।

गौधार पु० गोधायाः अपत्यम्। आरक्। गोधापुत्रे।

गौधेय पु० गोधा+ढक्। गोधासुते ढ्रक् गौधेरोऽप्यत्र।

गौर पु० गुर-र नि०। श्वेतसर्षपे, चन्द्रे, धववृक्षे, अरुणवर्णे,
श्वेतवर्णे च तत्तद्वर्णवति, विशुद्धे च त्रि०। स्त्रियां गौरी।
केशरे, पङ्कजे, कुङ्कुमे, स्वर्णे च न०।

गौरजीरक पु० कर्म०। श्वेतजीरके।

गौरत्वच् पु० गौरी त्वक् यस्य। इङ्गुदीवृक्षे (जीवपुति)

गौरव न० गुरोर्भावः अण्। गुरुत्वे अभ्युत्थानादिसम्माने च।

गौरवित त्रि० गौरवं जातमस्य तार० इतच्। पूज्ये।

गौरशाक पु० गौरः शाकोऽस्य। मधूकभेदे।

गौरी स्त्री० गौर+ङीष् 'शङ्खेन्दुकुन्दधवला ततो गौरी तु सा
मतेत्युक्तायां पार्वत्याम् 'अष्टवर्षा भवेद्गौरी'त्युक्तायाम्
अष्टवर्षायाम् असञ्जातरजस्कायां कन्यायां, हरिद्रायाम्
दारुहरिद्रायां, गोरोचनायाम्, प्रियङ्गौ, भूमौ, नदीभेदे,
मञ्जिष्ठायां, श्वेतदूर्वायां, मल्लिकायाम्, तुलस्याम्, सुवर्ण-
कदल्याम्, आकाशमांस्यां रागिणीभेदे च। [कुमारः।

गौरीपुष्प पु० गौरीव पीतं पुष्पमस्य। प्रियङ्गुवृक्षे। [मिति

गौरीशिखर न० पार्वती तपस्यास्थाने 'जगाम गौरीशिखर-

गौष्ठीन न० पूर्वं भूतं गोष्ठं खञ्। भूतपूर्वगोष्ठे। [न्थिष्ट

ग्रथ कुटिलीकरणे आत्म० इदित् सक० सेट्। ग्रन्थते अग्र-

ग्रथित त्रि०ग्रन्थ संदर्भे-क्त। गुम्फिते, हिंसिते, आक्रान्ते च।

ग्रन्थ संदर्भे वा चु० पक्षे क्र्या०उभ०सक०सेट्। ग्रन्थयति-ते
ग्रथ्नाति ग्रथ्नीते अजग्रन्थत्, अग्रन्थीत् अग्रन्थिष्ट।

ग्रन्थ पु० ग्रन्थ-घञ्। गुम्फने,धने च। करणे घञ्। शास्त्रे।
अनुष्टुप्छन्दस्के पद्ये च।

ग्रन्थि पु० ग्रन्थ-इन्। वंशादिसन्धौ (गांठ) ख्याते कौटिल्ये,
'ग्रन्थग्रन्थिरिह क्वचिदि'ति नैषधम्। ग्रन्थिपर्णवृक्षे,
बन्धने,रोगभेदे च। [गन्गुलौ, करीरे च। दैवज्ञे पु०।

ग्रन्थिक न० ग्रन्थ-अस्त्यर्थे ठन्। पिप्पलीमूले। ग्रन्थिपर्णे,

ग्रन्थिदूर्वा स्त्री० ग्रन्थिमती दूर्वा (गांठदूर्वा) दूर्वाभेदे।

ग्रन्थिपर्ण न० ग्रन्थिग्रन्थयुतं पर्णं यस्य। चोरनामगन्धद्रव्ये।

ग्रन्थिफल पु०ग्रन्थिग्रन्थियुक्तं फलमस्य। कपित्थवृक्षे,मदनवृक्षे,
कुक्कुरे च (कुकुरसोङा)।

ग्रन्थिभेद पु० ग्रन्थिं भिनत्ति भिद-अण् (गांटकाटा) चौरभेदे
'अङ्गुलिं ग्रन्थिभेदस्य छेदयेत् प्रथमे ग्रहे' इति स्मृतिः।

ग्रन्थिमत् पु० ग्रन्थिः सन्धिरस्यास्ति मतुप् (हाड़जोड़ा)
अस्थिसंहारकवृक्षे। ग्रन्थियुक्ते त्रि०।

ग्रन्थिमत्फल पु० ग्रन्थिमत् फलं यस्य। (मान्दार) नकुचे।

ग्रन्थिमूल न० ग्रन्थियुतं मूलमस्य। गृञ्जने (गाजर)

ग्रन्थिमूला स्त्री०ग्रन्थि ग्रन्थ्युतंमूलमपि यस्याः। मालादूर्वायाम्

ग्रन्थिल न० ग्रन्थिं लाति ला-क। पिप्पलीमूले, आर्द्रके च।
विकङ्कतवृक्षे, (वइचि) करीरे, तण्डुलीयशाके (पोदिना)
भद्रमुस्तायां,मालादूर्वायाञ्च स्त्री०। छिताबल्लाम् पिण्डलौ
चोरनामगन्धद्रव्ये पु०। ग्रन्थिमति त्रि०। [ग्रस्ता।

ग्रस भक्षणे भ्वा०आत्म०सक०सेट्। ग्रसते अग्रसिष्ट ग्रसित्वा-

ग्रस भक्षणे वा० चुरा० उभ० पक्षे भ्वा० सक० सेट्। ग्रास
यति-ते ग्रसति अजिग्रसत्-त अग्रासीत् अग्रसीत्।

ग्रस्त न० ग्रस-क्त। लुप्तवर्णपदे वाक्यविशेषे, भक्षिते त्रि०।

ग्रह ग्रहणे क्र्या० उभ० सक० सेट्। गृह्णाति गृह्णीते
अग्राहीत् अग्रहीष्ट।

ग्रह आदाने वा चुरा०उभ०पक्षे भ्वा०पर०सक०वेट्। ग्राहयति-
ते ग्रहति। अजिग्रहत्-त अग्राहीत्-त अग्राक्षीत्।

ग्रह पु० ग्रह-अच्। सूर्यादिषु नवसु। अनुग्रहे, निर्बन्धे,
ग्रहणे, रणोद्यमे, बालारिष्टकारकेषु पूतनादिषु, चन्द्र-
सूर्ययोर्ग्रासे च 'तदा सम्भाव्यते ग्रह' इति ज्योतिषम्।

ग्रहण न० ग्रह-भावादौ ल्युट्। स्वीकारे, आदाने, आदरे,
करे, ज्ञाने, बन्धने,चन्द्रसूर्ययोर्ग्रासे, इन्द्रिये च।

ग्रहणि(णी) स्त्री० ग्रह-अनि वा ङीप्। स्वनामख्याते रोग-
भेदे। [रोगहारिणि त्रि०।

ग्रहणीहर न० ग्रहणीं हरति हृ-अच्। लवङ्गे, ग्रहणी-

ग्रहनाश पु० ग्रहं ग्रहजन्यारिष्टं नाशयति नश-णिच्-अण्।
(छातियान) वृक्षभेदे।

ग्रहपति पु० ६त०। सूर्ये एवं ग्रहनायकादयोऽप्यत्र।

ग्रहयाग पु०ग्रहेभ्यो यागः। अरिष्टनिवारणार्थं पुण्यार्थं वा।
ग्रहोद्देशके यागभेदे।

ग्रहाधार पु० ६त०। ध्रुवनक्षत्रे।

ग्रहवह्नि पु० ग्रहाणां वह्निः। 'कपिलः पिङ्गलो धूमकेतुश्च
जठराग्निकः। शिखी च हाटकश्चैव महातेजा हुताशनः

हुताशनश्च विज्ञेयो नवैते ग्रहनक्षत्रयहत्युक्ते सूर्य्यादि क्रमेण वह्निभेदे ।

ग्राम पु॰ग्रस-मन् आदन्तादेशः 'विप्राश्च विप्रभृत्याश्च यत्र चैव वसन्ति हि। स तु ग्राम इतिप्रोक्तः शूद्राणां वास एव वा' 'तथा शूद्रजनप्रायाः सुसमृद्धकृषीवलाः क्षेत्रोपयोगभूमध्ये वसति ग्र्रामसंज्ञिकेत्युक्तलक्षणे विप्रादीनां वासस्थाने, यथा कुटुम्बिनः सर्व्वेष्वेकीभूता भवन्ति हि । तथा स्वराणां सन्दोहो ग्राम इत्यभिधीयते' इत्युक्ते स्वरभेदे, किञ्चिच्छ-ब्दोपपदे तदर्थसंघाते च यथा शब्दग्रामः अर्थग्राम इत्यादि

ग्रामघट्टा स्त्री॰ ग्रह-वाह्यार्थे क्यप् । ग्रामवहिर्भूतायां सेनायाम् ।

ग्रामणी पु॰ग्रामं नयति नी-क्विप् णत्वम् । नापिते । पत्यौ, प्रधाने च त्रि॰। ग्रामगम्यायां वेश्यायां,नीलिकायाञ्च स्त्री॰।

ग्रामता स्त्री॰ ग्रामाणां समूहः तल् । ग्रामसमूहे ।

ग्रामधर्म्म पु॰ ग्रामे भवः अण् कर्म्म॰ । मैथुने व्यवाये ।

ग्राममुख पु॰ ग्रामस्य सुखं यत्र । हट्टे ।

ग्राममृग पु॰ ६त॰ । कुक्कुरे । [विप्रे

ग्रामयाजक पु॰६त॰ । ग्रामस्य नानावर्णानां याजके अपकृष्ट

ग्रामान्त न॰ ६त॰ । ग्रामस्य समीपस्थे ग्रामनिकटे ।

ग्रामीण पु॰ ग्रामे भवः खञ् । कुक्कुरे, काके, ग्राम्यशूकरे च । ग्रामोद्भवे त्रि॰। ग्रामीणस्य प्रथमत इति भाषापरि॰ नीलिकौषधौ, पालङ्क्यशाके च स्त्री॰ ।

ग्राम्य त्रि॰ ग्रामे भवः य । प्राकृते, मूढे, ग्रामभवे, ज्योति-षोक्ते मिथुनादिराशिभेदे 'कामभेषहषास्वाद्या ग्राम्याः प्रोक्ता इत्युक्तेषु पशुभेदेषु, अश्लीलव्यञ्जके भण्डादिवाक्ये, च । तुलायां नील्याञ्च स्त्री॰ ।

ग्राम्यकन्द पु॰-कर्म्म॰ । कन्दभेदे (ग्रामेर ओल) ।

ग्राम्यकर्कटी स्त्री॰ कर्म॰। कुष्माण्डे ।

ग्राम्यकुङ्कुम न॰ कर्म॰ । कुसुम्भे ।

ग्राम्यपशु पु॰ कर्म॰ । 'गौर्मेषोऽजो मनुष्यश्च अश्वाश्वतर-गर्द्दभाः' इत्युक्तेषु सप्तसु पशुषु ।

ग्राम्यवल्लभा स्त्री॰ ६त॰ । पालङ्क्यशाके (पालङ्क)

ग्राम्याश्व पु॰ कर्म॰ । गर्द्दभे ।

ग्रावन् पु॰ ग्रसते ग्रस-ड ग्रः आवनति वन-संभक्तौ विच् कर्म॰ । प्रस्तरे, पर्व्वते, मेघे च । दृढे त्रि॰।

ग्रास पु॰ ग्रस-घञ् । पिण्डाकारे अन्नादेः कवले 'कुक्कुटाण्ड-प्रमाणं वा यावद्वा प्रविशेन्मुखम्। एतं ग्रासं विजानीयादि त्युक्ते सुखपूरणयोग्यान्नादौ ।

ग्राह पु॰ ग्रह-भावे घञ् । आदाने,ज्ञाने, ग्रहणे च । कर्त्तरि ण । जलजन्तुभेदे (हाङ्गर) । [तरि त्रि॰ ।

ग्राहक पु॰ ग्रह-ण्वुल् । श्येनपक्षिणि विषवैद्ये च । ग्रही-

ग्राहिणी स्त्री॰ ग्रह-णिनि । क्षुद्रदुरालभायाम् (चिरड़) ताम्रमूलावृक्षे, ग्रहीत्र्याञ्च । [कारके च त्रि॰ ।

ग्राहिन् पु॰ ग्रह-णिनि । कपित्थे । ग्राहके, मलबन्ध-

ग्राहिफल पु॰ ग्राहि मलबन्धकं फलं यस्य । कपित्थवृक्षे ।

ग्राह्य त्रि॰ ग्रह-ण्यत् । ग्रहीतुमुचिते, ग्रहणयोग्ये,उपादेये, स्वीकार्य्ये, ज्ञेये च ।

ग्रीवा स्त्री॰ गॄ-व नि॰ । कन्धरायाम् ।

ग्रीष्म पु॰ ग्रस-म नि॰ । निदाघे, घर्म्मजनके आतपादौ तदा-धारकाले ज्यैष्ठाषाढ़मासे, जाम्पणि च तद्वति त्रि॰ ।

ग्रीष्मजा स्त्री॰ ग्रीष्मे जायते जन-ड । (सोणा जाता) लवल्याम् नवमल्लिकायाञ्च ।

ग्रीष्मपुष्पी स्त्री॰ ग्रीष्मे पुष्पं यस्याः । करुणपुष्पवृक्षे ।

ग्रीष्मभवा स्त्री॰ ग्रीष्मे भवति भू-अच् । नवमल्लिकायाम् ।

ग्रीष्मसुन्दर पु॰ ७त॰ । (गिमा) शाकभेदे ।

ग्रुच चौर्य्ये गतौ च भ्वा॰ पर॰ सक॰ सेट् । ग्रोचति अग्रु-चत्-अग्रोचीत् । ग्रुचित्वा-ग्रुक्त्वा ।

ग्रैव न॰ ग्रीवायां भवम् अण् । ग्रीवाभरणे ।

ग्रैवेय न॰ ग्रीवायां भवं ढञ् । ग्रीवाभूषणे ढकञ् ग्रैवेयकम-प्यत्र । 'ग्रैवेयकं नोज्ज्वल'मिति साहि॰ ।

ग्लस भक्षणे भ्वा॰ आत्म॰ सक॰ सेट् । ग्लसते अग्लसिष्ट । ग्लसित्वा-ग्लस्त्वा ।

ग्लह आदाने वा चुरा॰ उभ॰ पक्षे भ्वा॰ सक॰ वेट् । ग्लाह यति-ते ग्लहति अजग्लहत्-त अग्लहीत् ।

ग्लह पु॰ ग्लह-घ । द्यूतादौ कृते पणे, द्यूते च ।

ग्लास्नु त्रि॰ ग्लै-स्नु । ग्लानियुक्ते ।

ग्लुच चौर्य्ये गतौ च भ्वा॰ पर॰ सक॰ सेट् । ग्लोचति अग्लु चत्-अग्लोचीत् । क्त्वा वेट् । [अग्लुचत्-अग्लुञ्चीत् ।

ग्लुञ्च चौर्य्ये गतौ च भ्वा॰पर॰सक॰सेट् क्त्वा वेट्। ग्लुञ्चति

ग्लेप दैन्ये गतौ चाले च भ्वा॰ आत्म॰ सक॰ सेट् । ग्लेपते अग्लेपिष्ट । अजिग्लेपत् ।

ग्लेव सेवने भ्वा॰ आ॰सक॰सेट् । ग्लेवते अग्लेविष्ट । अजिग्लेवत

ग्लेष अन्वेषणे भ्वा॰ आ॰ सक॰ सेट् । ग्लेषते अग्लेषिष्ट अज ग्लेषत् । [आग्लासीत् ।

ग्लै क्षमे हर्षक्षये च भ्वा॰ पर॰ अक॰ अनिट् । ग्लायति

ग्लौ पु॰ ग्लै-डौ । चन्द्रे, कर्पूरे च ।

घ

घ पु० घट-ड । घण्टायां,घर्घरशब्दे च ।
घग्घ हसने भ्वा० पर०अक० सेट् । । घग्घति अघग्घीत् ।
घट चेष्टायां भ्वा० आत्म० अक० सेट् घटादि। घटते अघटिष्ट घटयति । घटा । [घटत्-त ।
घट हिंसे सक० संघाते अक०चु०उभ०सेट्। घाटयति-ते अजी
घट द्युतौ वा चु०उभ०पक्षे भ्वा०पर०अक०सेट् । घाटयति ते घटति । अजीघटत्-त अघाटीत् अघटीत् । [घण्टत् त
घट शब्दकरणे चुरा०उभ०अक०सेट इदित् । घण्टयति-ते अज-
घट पु० घट-अच् । कलसे, कुम्भशब्दार्धे परिमाणभेदे च ।
घटक त्रि०घटयति स्वविशिष्टतया निरूपयति घट णिच्-ण्वुल्। वाक्यलक्षणादिषु मध्यपातिनि पदार्थे, योजके च ।
घटना स्त्री० चु० घट-युच् । संहतकरणे, योजने, मेलने, करिणां समूहे च । [डम्बरे च ।
घटा स्त्री० घट-अ । घटने, सभायां,समूहे, गजसंहतौ,मेघा·
घटिका स्त्री० 'गुर्व्वक्षराणामुदितं च षष्ट्या पलं पलानां घटिका किलैके'ति ज्योतिर्विदाभरणोक्ते षष्टिपलात्मके दण्डरूपे काले । घटयति विहितकार्य्यकरणाय घट-णिच्-ण्वुल् । दण्डद्वयरूपे मुहूर्त्तात्मके काले। अल्पो घटः कन् । स्वल्पे घटे । इवार्थे कन् । नित्यस्त्रि न० ।
घटी स्त्री० घटेन कालमानज्ञापकेन सच्छिद्रेण कुम्भेन ज्ञाप्या । दण्डात्मके काले । अल्पार्थे ङीप् । क्षुद्रे घटे ।
घटीयन्त्र न० ६त० । कूपादितो जलोद्धारणयन्त्रे अरघट्टे, उद्घाटने, ग्रहणीरोगभेदे च । [भेदे ।
घटोत्कच पु० हिडिम्बायां राक्षस्यां भीमसेनाज्जाते राक्षस-
घट्ट चालने भ्वा० आत्म० सक० सेट् । घट्टते अघट्टिष्ट ।
घट्ट चालने चुरा० उभ० सक० सेट् । घट्टयति-ते अजघट्टत्-त
घट्ट पु० घट्यतेऽत्र घञ् । स्नानायावतरणस्थाने (घाट) शुल्कग्रहणस्थाने च । भावे घञ् । चालने । [जातिभेदे ।
घट्टजीविन् पु० घट्टं जीवति जीव-णिनि । (पाटुनि) प्रसिद्धे
घट्टित त्रि० घट्ट-क्त । निर्म्मिते,चालिते,चित्रपटादेरञ्जनार्थम् अन्नचूर्णमण्डेन लिप्ते वसनादौ (कलप दिए घोटा) ।
घण दीप्तौ तना० उभ० अक० सेट् । घणोति घणुते । अघाणीत्-अघणीत् अघणिष्ट । घणित्वा-घण्ट्वा ।
घण्टा स्त्री० हन-ट तस्य नेत्त्वम् नि० घः । कांस्यादिनिर्म्मिते वाद्यभेदे । अतिबलायां, नागबलायां,घण्टापारुलौ च ।
घण्टाकर्ण पु० घण्टेव कर्णावस्य । शिवानुचरभेदे (घेंटु)।
घण्टापथ घण्टोपलक्षितः,घण्टावतां हस्त्यादीनां गमनयोग्यो वा पन्थाः टच् । 'दशधन्वन्तरो राजमार्गो घण्टापथः स्मृत' इत्युक्तपरिमाणे नगरप्रधानवर्त्मनि ।
घण्टापाटलि पु० हन्यते स्म हन-कर्म्मणि ट टस्य नेत्त्वम् घत्वं नि०, पट गतौ घञ् पाटस्तं लाति ला-डि कर्म० । (घण्टापारुलि) वृक्षभेदे ।
घण्टारवा स्त्री० घण्टेवारौति आ+रु-अच् । (वनशण) वृक्षभेदे यस्य फलं पक्वं सत् भञ्झायते ।
घण्टाली स्त्री० घण्टां तच्छब्दमलति अल-अण् ङीप् । कोषातक्याम् । ६त०। घण्टाश्रेणौ ।
घण्टावीज पु० घण्टेव वीजमस्य । जयपाले वृक्षे ।
घण्टिका स्त्री० क्षुद्रा घण्टा स्वल्पार्थे कन् । क्षुद्रघण्टायां तत्तुल्याकारत्वात् (आलजिव) तालुस्थजिह्वायाम् । [पुत्रे
घण्टेश्वर पु० व्रणदायके मङ्गलस्य मेधानाम्न्यां पत्न्यां जाते
घन पु० हन-अप् घनादेशः । मेघे, मुस्तायां, ओघे, दार्ढ्ये, काठिन्ये,विस्तारे,देहे,लौहमुद्गरे,कफे,अभ्रके,'समत्रिघातश्च घनः प्रदिष्ट' इत्युक्ते सजातीयाङ्कत्रयस्यान्योन्यगुणने च यथा त्रयाणां घनः २७ चतुर्णां ६४ । निविड़े, सान्द्रे, पूर्णे, दृढे च त्रि०। कांस्यतालादिवाद्ये,मध्यमन्टत्ये लौहे च न०
घनकफ पु० घनस्य मेघस्य कफ इव । मेघोपले करके ।
घनच्छद पु० घनो निविडश्छदो यस्य। शिग्रौ.।
घनत्वच् पु० घना निविडा त्वक् यस्य । लोध्रे ।
घनद्रुम पु० कर्म० । विकण्टकवृक्षे ।
घननाभि पु० ६त० । धूमे तस्य मेघयोनित्वात् तन्नाभित्वं धूमज्योतिः सलिलमरुतामिति मेघदूते तद्धेतुतोक्ता । [तथात्वम्
घनपत्र पु० घनानि पत्राण्यस्य । पुनर्णवायाम् । [स्थानतया च
घनपदवी स्त्री० ६त०। आकाशे तस्य मेघाधारतया तत्सञ्चार-
घनरस पु० घनस्य रसो निष्यन्दः । जले । कर्म०। सान्द्रनिर्यासादौ। कर्पूरे पीलुपर्ण्याम् पु० । ब० निविड़रसे त्रि० ।
घनवल्लिका स्त्री० घना निविड़ा वल्ली। अमृतस्रवालतायाम्
घनवल्ली स्त्री० घनस्य मेघस्य वल्लीव । विद्युति ।
घनसार पु० घनस्य सार इव शीतलत्वात् । कर्पूरे, दक्षिणावर्त्ते पारदे, जले च ।
घनस्कन्ध पु० घनः स्कन्धो यस्य । कोशाम्रवृक्षे ।
घना स्त्री० रुद्रजटायां माषपर्ण्याम् । [राजपथे हीति नैषधम्
घनागम पु० घनानां मेघानामागमो यत्र। वर्षाकाले 'घनागमे
घनाघन पु० हन-अच् नि० । इन्द्रे वर्षुकमेघे मत्त-घातुकेगजे, चक्रे, अन्योन्यघट्टने च । निरन्तरघातुके त्रि० ।
घनात्यय पु० घनानामत्ययो यत्र काले । शरत्काले ।

घनामय पु० घनो दृढः आमयो यस्मात् ५ब०। खर्ज्जूरवृक्षे ।
घनामल पु० घनोऽमलः विशेषणस० । वास्तूकशाके ।
घनोपल पु० ६त० । घनस्य उपल इव संहत्य कठिनत्वात् ।
करके (शिल) ।
घस्व गतौ भ्वा० पर० सक० सेट् । घस्वति अघस्वीत् ।
घरट्ट पु० घृ-अच् घरोऽट्टः यस्मात् ५ब०शक०। (जाता) 'प्रति-
हट्टपथे घरट्टजादि'ति नैषधम् ।
घर्घर पु० पुनःपुनः घरति यङ् लुक् अच् । चलद्वारिध्वनौ
नदभेदे, हारे, स्वरभेदे च । क्षुद्रघण्टिकायाम् स्त्री० ।
घर्घरिका स्त्री० घर्घर+अस्त्यर्थे ठन् । क्षुद्रघण्टायाम् वाद्य-
भेदे । भ्रष्टधान्ये, नदभेदे च पु० ।
घर्ब गतौ भ्वा० पर०सक० सेट् । घर्बति अघर्बीत् ।
घर्म्म पु० घृ-सेके मक् नि०गुणः । श्रमार्त्तस्य गात्रात् निष्यन्दि-
नि-जले, आतपे, ग्रीष्मे च । [क्रतौ व्रणभेदे ।
घर्म्मविचर्च्चिका पु० घर्मोत्था विचर्चिका । (घामाचि) राजिका
घर्षणाल पु० घर्षणाय अलति पर्य्याप्नोति अल-अच् । शिला-
पुत्रके (लोडा)
घर्षणी स्त्री० घृष-कर्म्मणि ल्युट् ङीप् । हरिद्रायाम् ।
घष(स) क्षरणे भ्वा० आत्म० अक० सेट् इदित् । घंष(स)ते
अघंषि(सि)ष्ट । [घत्स्यति ।
घस भक्षणे भ्वा० पर०सक० अनिट् । घसति । अघसत् । घस्ता
घस्मर त्रि० घस-क्मरच् । भक्षणशीले ।
घस्र पु० घस-रक् । दिवसे । हिंस्रे त्रि० ।
घाट पु० चु० घट०-अच् । ग्रीवायाः पश्चाद्भागे । तत्रैवार्थे
स्त्री० टाप् । स्वार्थे कन् अत्रैवार्थे ।
घाण्टिक पु०घण्टया चरति ठक् । 'राज्ञां प्रबोधसमये घण्टा
शिल्पास्तु घाण्टिका'इत्युक्तलक्षणेषु राज्ञां प्रबोधनाय घण्टां
वादयित्वा स्तुतिपाठकेषु, धुस्तूरे च । घण्टावादके त्रि०।
घात पु० हन-घञ् । प्रहारे,मारणे, अङ्कस्य पूरणे, गुणने च ।
करणे घञ् । बाणे ।
घातिन् त्रि० हन-तच्छीलार्थे णिनि । हननकारणशीले ।
घातुक त्रि० हन-उकञ् । हिंस्रे, क्रूरे च ।
घार पु० घृ-सेके घञ । सेचने । [भक्ष्यभेदे (घिओड़)।
घार्त्तिक पु० घृतेन निर्मितः तस्य विकारो वा ठक् । घृतपूरे
घास पु० घस-कर्म्मणि घञ् । गवादीनां भक्ष्ये तृणभेदे ।
घिण ग्रहणे भ्वा० आ० सक० सेट् इदित् । घिण्णते अघिण्णिष्ट
घु ध्वनौ भ्वा० आत्म० अक० अनिट् । घवते अघोष्ट ।
घुट आवर्त्तने भ्वा० आत्म० सक० सेट् । घोटते अघुटत्
अघोटिष्ट । [जुघोट ।
घुट प्रतिघाते तु० कुटा० पर० सक० सेट् । घुटति अघुटीत्
घुट पु०तु० घुट-अच् । चरणग्रन्थौ गुल्फे । इन् । तत्रैवार्थे
स्त्री० वा ङीप् । स्वार्थे कन् अत्रैवार्थे । [जुघोड ।
घुंड व्याघाते तु० कु० पर० सक० सेट् । घुडति अघुडीत्
घुण भ्रमणे तु० पर० सेट् । घोणते अघोणिष्ट ।
घुण भ्रमणे तु० पर० सेट् । घुणति अघोणीत् ।
घुण ग्रहणे भ्वा०आत्म० सक० सेट् । घुणते अघोणिष्ट ।
घुण पु० घुण-क । स्वनामख्याते काष्ठभक्षकक्रमौ ।
घुण्ट पु० घुट-क नि० नुम् । गुल्फे । स्वार्थे कन् । तत्रैवार्थे ।
घुर ध्वनौ भीमभवने च तु०पर०अक०सेट् । घुरति अघोरीत् ।
घुर्घुर पु० घुरित्यव्यक्तं ध्वनिं घुरति घुर-क । (घुर्घुरिया) कीट-
भेदे शूकरशब्दे च 'न घुर्घुरायितघुरीति सा० श्मरि०
घुष कान्तौ क्षतौ च भ्वा०आत्म०सक०सेट् इदित् । घुंसते अघुंसिष्ट
घुष वधे भ्वा०पर०सक०सेट् । घोषति अघुषत् ।
घुष स्तुतौ आविष्कारणे च वा चु० उभ० पक्षे भ्वा०पर०सक०
सेट् । घोषयति ते घोषति अजूघुषत् त । अघुषत् ।
घुसृण न० घुस-ऋणच् । कुङ्कुमे । 'घुसृणैर्यत्र जलाशयोदरे'
इति नैषधम् ।
घूक पु० घू इति कायति कै-क । उलूके पेचके ।
घूकारि पु० ६त० काको तस्य पेचकवैरित्वं लोकसिद्धम् ।
घूकावास पु० ६त० । शाखोटवृक्षे तस्य निविडक्षुद्रशाखा-
युतत्वेन कोटरतुल्यत्वात् दिवाभीरोर्घूकस्यावासस्थानत्वम् ।
घूर हिंसायां सक० जीर्णतायाम् अक० दि० आत्म० सेट् ।
घूर्य्यते अघूरिष्ट । घूर्णः । [घूर्णितः ।
घूर्ण भ्रमणे तु०उभ०सक०सेट् । घूर्णति ते अघुर्णीत् अघूर्णिष्ट
घृ सेके भ्वा० पर०सक०अनिट् । घरति अघार्षीत् । [घारितः
घृ सेके चु०उभ०सक०सेट् । घारयति ते अजीघरत् त । घारयिता
घृ भासि अक० सेके सक० जु० पर० अनिट् । जिघर्त्ति अघार्षीत् ।
घृण दीप्तौ तना० उभ० अक० सेट् । घर्णोति घर्णुते अघर्णीत् ।
घृण ग्रहणे भ्वा०आत्म०सक० सेट् इदित् । घृणते अघृणिष्ट ।
घृणा स्त्री० घृ-सेके नक् । कारुण्ये, दयायां, जुगुप्सायाञ्च ।
घृणि पु० घृ-नि नि० गुणाभावः । किरणे, ज्वालायां, तरङ्गे,
सूर्य्ये च ।
घृत न० घृ-भासे भावे क्त । दीप्तौ । कर्त्तरि क्त । दीप्ते त्रि० । सेका
र्थस्य कर्त्तरि क्त । जले, पक्वनवनीते सर्पिषि च न० ।
घृतकुमारी स्त्री० घृतप्रधाना कुमारी । स्वनामख्यातायामो-
षधौ तस्या हि दले दलिते घृतमिव स्रवति ।

घृतपूर पु० घृतेन पूर्य्यते पूर-घञ् । पक्वान्नभेदे (घिओड) ।
घृताची स्त्री० अप्सरोभेदे ।
घृष संघर्षे सक० हर्षे अक०भ्वा०आत्म० सेट् । घर्षते अघर्षिष्ट
घृष्टि पु० घृष-क्तिच् । वराहे । क्तिन् । घर्षणे,स्पर्द्धायां,विष्णुक्रान्तायां,वाराह्याञ्च स्त्री० ।
घृष्टिला स्त्री०घृष्टिं लाति ला-क । पृश्निपर्ण्याम् ।(चाकुलिया)
घोट(क) पु० घुट-अच् ण्वुल् वा । अश्वे ।
घोटकारि पु० ६त० । महिषे तस्य महिषेण सह वैरिभावस्य लोके प्रसिद्धः ।
घोणा स्त्री० घुण-अच् । अश्वनासिकायां, नासामात्रे च ।
घोणिन् पु० घोणा नासाऽस्त्यस्य व्रीह्यादित्वात् इनि । वराहे तस्य दीर्घनासत्वात् तथात्वम् ।
घोण्टा स्त्री० घुण-ट तस्य नेत्त्वम् ।(सेआकुल) वदरीभेदे ।
घोर पु० घुर-अच् । शिवे, ऋषिभेदे, सांख्योक्तेषु रजःप्रधानेषु आकाशादिविशेषधर्म्मेषु । विषे न० । दारुणे, भयानके, दुर्गमे च त्रि० ।
घोररासन पु० घोरं रासनं शब्दोऽस्य । शृगाले ।
घोरा स्त्री० घुर-अच् । देवताडीलतायां, भयानकायां रात्रौ, सांख्योक्तायां राजस्यां मनोवृत्तौ,ज्योतिषोक्ते 'रवावुष्णभे संक्रमे भास्करस्य भवेद्घोर'नाम्नीत्युक्ते रविसंक्रान्तिभेदे च।
घोल पु०न० घुड-कर्म्मणि घञ् डस्य ल । तक्रे मथितदध्नि ।
घोष पु० घोषन्ति गावोऽत्र घुष-आधारे घञ्। आभीरपल्लग्राम् भावे घञ्। ध्वनौ,अम्बुदनादे च। कर्त्तरि अच्। अपामार्गे, व्याकरणोक्ते वर्णविशेषोत्पत्तौ वाह्यप्रयत्नभेदे च। कांस्ये न०।
घोषणा स्त्री०घुष-णिच्-युच्। लोके ख्यापनार्थमुच्चैःशब्दकरणे।
घोषा स्त्री० घुष्यते भ्रमरैरियं कर्म्मणि घञ् । शतपुष्पायां, मधुरिकायां, कर्कटशृङ्ग्यां, कोषातक्याञ्च ।
घ्रा गन्धपहणे भ्वा०पर०अक०ग्रहणमात्रे सक०अनिट्। जिघ्रति अघ्रात्-अघ्रासीत् । घ्राणः-घ्रातः।
घ्राण न० घ्रायतेऽनेन घ्रा-ल्युट् । नासिकायाम् । घ्रा-क्त । आघ्राते त्रि०
घ्राणतर्पण पु०घ्राणं नासिकां तर्पयति तृप्-णिच्-ल्यु। सुगन्धौ

ङ

ङ पु० ङु-ड । विषये, विषयस्पृहायाम् ।
ङु ध्वनौ भ्वा० आत्म० अक० अनिट् । ङवते अङविष्ट ।

च

च अव्य० चि-ड । अन्वाचये (एकस्य प्राधान्येनेतरस्यानुषङ्गिकत्वेनोक्तौ) यथा ग्रामं गच्छ अजाञ्चानय अत्र ग्रामगमनमेव मुख्यमजानयनन्त्वानुषङ्गिकम् । समुच्चये (परस्परानपेक्षारहितस्यानेकस्य एकस्मिन् कर्म्मादौ अन्वये) यथा पिता पुत्रश्च ग्रामं गच्छति । अत्रैकस्मिन् गमने कर्म्मणि पितुरिव पुत्रस्यापि अन्वयः । इतरेतरयोगे (परस्पर सापेक्षाणामेकस्मिन् कर्म्मादावन्वये) तत्र च द्वन्द्वसमासएव यथा पितापुत्रौ गच्छतः। अत्रोभयोरपि एकस्मिन् प्रत्येकरूपेण गमने परस्परसापेक्षतयैवान्वयः अन्वाचयादयमेवास्य विशेषः । सापेक्षता च स्वघटितनामोत्तरवर्त्ति विभक्त्यन्वयित्वेन । समाहारे (मिलितानामन्वये) यथा हस्तपादं वादयति अत्र हस्तादीनां मिलितानामेवान्वयः इतरेतरयोगे तु प्रत्येकस्यान्वयः अथवा तद्वृत्ति पदसमुदयोपस्थाप्यतत्तत् पदार्थसंहतिरेव तत्र प्रधानं संहतेश्चैकत्वात् तत्रैकवचनता। व्यासवाक्ये च चकारेणोभयत्र इतरेतरयोगस्य समाहाररूपसंहतेश्च प्राधान्यं द्योत्यते। पक्षान्तरे,अवधारणे,हेतौ, तुल्यत्वे, विनियोगे, पादपूरणे च । चण्डेशे, चन्द्रे, कच्छपे, चौरे च पु० । दुर्जने निर्वीजे च त्रि० ।
चक भ्रान्तौ भ्वा० पर०अक०सेट् इदित् । चङ्कति अचङ्कीत्।
चक प्रतिघाते सक० तृप्तौ अक- भ्वा० उभ० सेट् घटा० । चकति-ते अचकीत्-अचाकीत् अचकिष्ट । चकयति ।
चकास दीप्तौ अदा० जुहो० पर० अक० सेट् । चकास्ति अचकासीत् । अचचकासत् ।
चकित न० चक-भावे क्त । भये, । कर्त्तरि क्त । भीते त्रि० । षोड़शाक्षरपादके छन्दोभेदे स्त्री० ।
चकोर पु० चक-तृप्तौ ओरन् । स्वनामख्याते-पक्षिभेदे चकोर पारणकरीति सुरारिः ।
चक्क आर्त्तौ चुरा० उभ० सक० सेट्। चक्कयति-ते अचचक्कत्-त
चक्र पु० क्रियतेऽनेन कृ-घञर्थे क नि० द्वित्वम् । चक्राङ्गे पक्षिणि, (चका) रथाङ्गे,(चाका) सैन्ये, समुदाये,राष्ट्रे,दम्भभेदे, कुम्भकारोपकरणे, 'कलसे निजहेतुदण्डजः किमुचक्रभ्रमिकारितेऽति नैषधम् अस्त्रभेदे। पुटभेदे, जलावर्त्ते, ग्रामजाले, तगरपुष्पे, व्यूहभेदे, तन्त्रोक्तेषु मूलाधारादिषु स्थितेषु षट्सु पद्मेषु, सर्व्वतोभद्रादिषु, देवार्च्चनयन्त्रेषु 'श्रीचक्रमेतदुदितमि'ति तन्त्रम् । मन्त्रदीक्षोपयोगिषु अकडमादिषु, वीरादिचक्रेषु, 'प्रवृत्ते भैरवीचक्रे सर्व्वे वर्णाद्विजोत्तमा' इति तन्त्रम् अलङ्कारोक्ते काव्यबन्धविशेषे च न० । अर्द्धर्चादित्वात् द्विलिङ्गत्वेऽपि लक्ष्यभेदेनास्य लिङ्गनियमः
चक्रक पु० चक्रमिव कायति कै-क । स्वापेक्षापेक्ष्यपेक्षित्वनिबन्धनेऽनिष्टप्रसङ्गरूपे तर्कभेदे ।

चक्रकारक न॰ नखाकृतित्वेन चक्रवत् वेष्टनं करोति कृ-ण्वुल् इत॰ । व्याघ्रनखाख्ये गन्धद्रव्ये ।

चक्रकुल्या स्त्री॰ चक्रस्य तद्वद्वेष्टनाकारस्य कुल्येवाधारः । (चाकुलिया) पृश्निपर्ण्याम् । [चक्रमर्द । (दादमर्द्दन)

चक्रगज पु॰ चक्रे चक्राकारे दद्रुरोगे गजइव मर्द्दकत्वात् ।

चक्रगुच्छ पु॰ चक्रमिव वेष्टनाकारो गुच्छः स्तवको यस्य । अशोकवृक्षे । [विष्णौ, सर्पे च ।

चक्रधर पु॰ चक्रमस्त्रभेदं फणमण्डलं वा धारयति धृ-अच् ।

चक्रधारा स्त्री॰चक्रस्य धाराग्रम्। चक्राग्रे यदंशेऽस्य तीक्ष्णता सा चाग्रे एवेत्यग्रमेव धारा । [नखाख्ये गन्धद्रव्ये ।

चक्रनख पु॰ चक्राकारो नखइव क्षुभ्नादि॰ न णत्वम् । व्याघ्र-

चक्रपद्माट पु॰ पद्मं पद्मवनमटति अण् पद्माटोगजश्चक्रे चक्राकारे दद्रुरोगे पद्माटः गजइव मर्द्दकत्वात् । चक्रमर्दे वृक्षे (दादमर्दन) [पृश्निपर्ण्याम्

चक्रपर्णी स्त्री॰ चक्रमिव पर्णमस्याः ङीप् । (चाकुलिया)

चक्रपाणि पु॰ चक्रं प्रहरणं पाणौ यस्य । विष्णौ ।

चक्रपाद पु॰ चक्रं पाद इव गतिसाधनत्वात् यस्य । रथे चक्रमिव पादोऽस्य । हस्तिनि ।

चक्रपुष्करिणी स्त्री॰ हरिचक्रेण निखाता पुष्करिणी । काशीतीर्थस्थे मणिकर्णिकाख्ये चक्रतीर्थे । [योगः ।

चक्रबन्धु पु॰चक्रयोः मेलकत्वात् बन्धुरिव। सूर्ये दिवाहि तयो

चक्रभेदिनी स्त्री॰ चक्रौ भिनत्ति परस्परं वियोजयति भिद-णिनि । रात्रौ तत्र हि तयोर्वियोगः लोकप्रसिद्धः ।

चक्रभ्रम पु॰चक्रमिव भ्रमति अच् । कुन्दाख्ये शिल्पिनां यन्त्रभेदे

चक्रमर्द्द पु॰ चक्रं चक्राकारं दद्रुरोगं मृद्नाति मृद-अण् । (दाद्मर्दन) क्षुपभेदे। ण्वुल् चक्रमर्दकोऽप्यत्र ।

चक्रला स्त्री॰ चक्रं रोगभेदं लाति ला-क। उच्चटायाम् मुस्ताभेदे

चक्रवर्त्तिन् पु॰ चक्रे भूमण्डले, वर्त्तितुं, चक्रं सैन्यचक्रं वा सर्व्वभूमौ वर्त्तयितुं शीलमस्य वृत-वृत-णिच् वा णिनि । समुद्रपर्यन्तक्षितेरधीश्वरे, वास्तूकशाके च। चक्रात् वर्त्तिनि त्रि॰ । जतुकायां,जटामांस्याम् अलक्तके च स्त्री॰ङीप् ।

चक्रवाक पु॰ चक्रशब्देन उच्यते वच-परिभाषणे कर्म्मणि घञ् । स्वनामख्याते खगे । [पर्व्वते । मण्डले न॰

चक्रवाड(ल) पु॰ चक्रमिव वाडते वेष्टयति अच् । लोकालोक

चक्रवृद्धि स्त्री॰ 'वृद्धेरपि पुनर्वृद्धिश्चक्रवृद्धिरुदाहृते'ति स्मृत्युक्ते वृद्धिभेदे (सुदेर सुद) ।

चक्रव्यूह पु॰ चक्रमिव व्यूहः सैन्यस्थितिरचनाविशेषः । युद्धार्थं मण्डलाकारे सैन्यस्थापने ।

चक्रा स्त्री॰ चक तृप्तौ रक् । नागरमुस्तायां, कर्कटशृङ्ग्याञ्च ।

चक्राङ्ग पु॰ चक्रस्याङ्गमङ्गं चक्रमिवाङ्गं यस्य । हंसे । चक्रमङ्ग-मस्य । रथे । [सोचिकायां, मञ्जिष्ठायाञ्च

चक्राङ्गी स्त्री॰ चक्रं तृप्तिकरमङ्गमस्याः । कटुरोहिण्यां, हिल-

चक्रिन् पु॰ चक्र+अस्त्यर्थे इनि । विष्णौ, सर्पे, चक्रवाके, कुम्भकारे, सूचके, तैलिकभेदे चक्रवर्त्तिनि, चक्रमर्द्दे व्याल-नखे, खरे, ग्रामजालिके च । चक्रवति त्रि॰ ।

चक्रीवत् पु॰ चक्रवत् भ्रमणमस्यास्ति मतुप् मस्य वः नि॰ अत ईत्त्वम् । गर्द्दभे, नृपभेदे च ।

चक्ष कथने त्यागे च अदा॰आत्म॰सक॰ सेट् । चष्टे । अख्यत् अख्यत भाष्यमते अक्शासीत् अक्शास्त । त्यागे तु समचक्षिष्ट । [(चाकना) ।

चक्षण न॰ चक्ष-ल्यु न ख्यादेशः । मद्यपानरोचके अवदंशे

चक्षुःश्रवस् पु॰ चक्षुषा शृणोति श्रु-असुन् चक्षुरेव श्रवः कर्णौ यस्य वा । सर्पे ।

चक्षुष्य पु॰चक्षुषे हितः यत् । केतके,पुण्डरीकवृक्षे,शोभाञ्जने, रसाञ्जने च । सौवीराञ्जने स्थलपद्मे,खर्परीतुत्थे च न॰ । प्रियदर्शने, चक्षुर्हिते च त्रि॰। कुलत्थिकायां, सुभगायाम्, अजशृङ्ग्याम्, वनकुलत्थिकायाञ्च स्त्री॰ ।

चक्षुस् न॰ चक्ष-उसि शिच्च तेन न ख्यादेशः । लोचने ।

चघ घातने स्वादि॰पर॰सक॰सेट् । चघ्नोति अचघीत् अचाघीत्

चङ्कुर पु॰ सौ॰ चकि उरच् । रथे, वृक्षे च । यानमात्रे न॰ ।

चङ्क्रमण न॰ क्रम-यङ्-ल्युट् । पुनःपुनर्भ्रमणे, अतिशयभ्रमणे, इतस्ततो भ्रमणे, कुटिलभ्रमणे च ।

चञ्चरी स्त्री॰चन्च-गतौ घञ् तं लाति ला-क रस्य लः चञ्च+ अस्त्यर्थे र वा गौरा॰ ङीष् । भ्रमर्य्यां, तिन्तिडीवृक्षे च ।

चञ्चरीक पु॰ चर-ईकन् पर्फरीकादित्वात् नि॰ । भ्रमरे ।

चञ्चल पु॰ चन्च-अलच् चञ्चं गतिं वा लाति ला-क वा । कामुके, वायौ च । चपले, अस्थिरे च त्रि॰ । विद्युति, लक्ष्म्याञ्च स्त्री॰ ।

चञ्चा स्त्री॰चन्च-अच् । नलनिर्म्मिते कटभेदे (चांच) चञ्चेवेति इवार्थे कन् 'लुप् मनुष्ये' इति तस्य लुप्। तृणमयपुरुषे ।

चञ्चु पु॰ चन्च-उ । एरण्डके, रक्तैरण्डे, नाडीचशाके च । पक्षिणामोष्ठे (ठोट) । अत्र वा ऊङ् इत्येके । चञ्चूः ।

चञ्चुसूचि पु॰स्त्री॰ चञ्चुः सूचिरिव यस्य । कारण्डवपक्षिणि स्त्रीत्वपक्षे वा ङीप् । वा कप् अत्रैव।

चट भेदे भ्वा॰पर॰सक॰सेट् । चटति अचटीत्-अचाटीत् ।

चट वधे भेदे च चु॰उभ॰सक॰सेट्। चाटयति ते अचीचटत् त

चटक पु० चटति भिनत्ति धान्यादिकम् कुन् । कलविङ्के (चड़ुइ) स्वार्थे कन् चटककोऽप्यत्र । जातौ स्त्रियामजादित्वात् टाप् न तु ङीप् । कन्प्रत्यये चटकिका ।

चटकाशिरस् पु० चटकायाः शिर इव । पिप्पलीमूले ।

चटु पु० चट-कु । प्रियवाक्ये, व्रतिनामासनभेदे, उदरे च । क्लीवत्वमपीत्यन्ये ।

चटुल त्रि० चट-उलच् । चञ्चले, चपले । विद्युति स्त्री० ।

चड कोपे भ्वा० आत्म० अक० सेट् इदित् । चण्डते अचण्डिष्ट ।

चड कोपे चुरा० उभ० अक० सेट् इदित् । चण्डयति ते अचचण्डत् त । [चाणयति ।

चण शब्दे भ्वा० पर० सक० सेट् । चणति अचाणीत्-अचणीत्

चण गतौ हिंसे च भ्वा० पर० सक० सेट् वा घटा० । चणति अचाणीत्-अचणीत् । चणयति-चाणयति ।

चण दाने भ्वा० पर० अक० सेट् घटा० । चणति अचणीत्-अचाणीत् । चणयति । [यस्य गोत्रापत्यं चाणक्यः ।

चणक पु० चण-दाने कुन् । शस्यभेदे (बुट)(छोला) मुनिभेदे च

चण्ड पु० चडि-कोपे-अण् । तिन्तिडीवृक्षे, यमदूते दैत्यभेदे च । तीक्ष्णे न० । तीक्ष्णतायति अतिकोपने च त्रि० । स्त्रियां ङीप् । चण्डी । 'मल्लिकामुकुले चण्डी'त्युद्भटः ।

चण्डा पु० चडि-अच् टाप् । चोरनामगन्धद्रव्ये, शङ्खपुष्प्याम्, लिङ्गिनीलतायां, कपिकच्छ्वां, आखुपर्ण्यां, श्वेतदूर्वायां, पद्मावतीनद्याञ्च ।

चण्डांशु पु० चण्डास्तीव्रा अंशवो यस्य । सूर्य्ये ।

चण्डात पु० चण्डमतति अत-अच् । करवीरे ।

चण्डातक पु० न० चण्डां कोपनामतति अत-ण्वुल् । वरस्त्रीणामर्द्धोरुपर्य्यन्ते वस्त्रे । [ब्राह्मण्यादित्यादिते सङ्कीर्णवर्णे

चण्डाल पु० चडि-आलच् । स्वनामख्याते जातिभेदे, शूद्रेण

चण्डिमन् पु० चण्डस्य भावः इमनिच् । उग्रत्वे ।

चण्डी स्त्री० चडि-अच् वह्वादित्वात् ङीप् । कोपवत्यां, दुर्गायां तन्माहात्म्ययुक्तत्वात् सप्तशतीनामके स्तोत्रे च 'चण्डयाः शतावृत्तिपाठादिति स्मृतिः ।

चण्डीकुसुम पु० चण्डीप्रियं कुसुमं यस्य । रक्तकरवीरवृक्षे ।

चत याचने भ्वा० उ० द्विक० सेट् । चतति-ते अचतीत् अचतिष्ट

चतुःपत्री स्त्री० चत्वारि चत्वारि पत्राण्यस्याः । क्षुद्रपाषाणभेदे.

चतुःपर्णी स्त्री० चत्वारिचत्वारि प्रतिपर्वं पर्णान्यस्याः । क्षुद्राम्लिकायाम् (आमरुल्)

चतुःफला स्त्री० चतुर्धा विभक्तं फलमस्याः । नागबलायाम्

चतुःशाला न० चतस्रः अन्योन्याभिमुख्यः शाला यत्र । अन्योन्याभिमुखस्थगृहचतुष्कायुतभवने, 'एकशाले चतुःशाले, दुर्भिक्षे इति ज्योतिषम् ।

चतुःसम न० चत्वारि समानि यत्र । 'लवङ्गं जीरकं पथ्या यमानी च चतुःसममित्युक्ते लवङ्गादितुल्यचतुर्द्रव्यात्मके औषधे, 'कस्तूरिकाया द्वौ भागौ चत्वारश्चन्दनस्य तु । कुङ्कुमस्य त्रयश्चैव शशिनश्च चतुःसम मित्युक्तेषु मिलितेषु तत्तत्परिमाणान्वितकस्तूरीचन्दनकुङ्कुमकर्पूरेषु च । वा सत्वे चतुस्सममप्युभयत्र ।

चतुर् त्रि० ब० व० चत-उरन् । चतुःसंख्यायाम्, चतुःसंख्यान्विते च । स्त्रियां चतस्रः । [नेत्रगोचरे च त्रि० ।

चतुर पु० चत-उरच् । हस्तिशालायाम् । कार्य्यकुशले, दक्षे,

चतुरङ्ग न० चत्वारि अङ्गानि यस्य । हस्त्यश्वरथपदातिरूपाङ्गचतुष्टययुते सैन्ये । रक्तहरितपीतश्यामलरूपाणि चत्वारि बलरूपाणि क्रीड़ासाधनान्यङ्गान्यस्य । (चतुराजी) क्रीड़ाभेदे

चतुरङ्गुला स्त्री० चतस्रोऽङ्गुल्यः प्रमाणमस्य पर्व्वणः अच् समा० । आरग्वधे (सोन्दाल) ।

चतुरस्र त्रि० चतस्रः अस्रयः कोणाः यस्य सुप्रातेत्यादि नि० । चतुष्कोणे, ज्योतिषोक्तयोः लग्नाच्चतुर्थाष्टमस्थानयोश्च । दन्त्यगर्भं चतुरस्रमित्यन्ये । [सुखादयोऽप्यत्र ।

चतुरानन पु० चत्वारि आननानि यस्य । ब्रह्मणि एवं चतु

चतुर्थ त्रि० चतुर्णां पूरणः । येन चतुःसंख्या पूर्य्यते तादृशे तुरीये । ['हराः सुता' इति स्मृतिः ।

चतुर्थांश पु० चतुर्थोऽंशः । चतुर्भागैकभागे पादे, 'चतुर्थांश-

चतुर्थी स्त्री० चन्द्रस्य चतुर्थकलायाः प्रवेशनिर्गमनरूपक्रियात्मकतिथौ, व्याकरणोक्तेषु ङे भ्याम् भ्यस् इति प्रत्ययेषु च

चतुर्दन्त पु० चत्वारो दन्ता अस्य । ऐरावते इन्द्रगजे ।

चतुर्दशन् त्रि० ब० व० । चतुरधिका दश । संख्याभेदे तत्संख्याते पदार्थे च । तत्संख्यापूरणे तु डट् । चतुर्दशः स्त्रियां चतुर्दशी । चन्द्रस्य चतुर्दशकलाक्रियायां चतुर्दशी ।

चतुर्दोल न० चतुर्भि र्वाह्यते यत्तु चतुर्दोलं तदुच्यते इत्युक्ते द्विपदैश्चतुर्भिर्वाह्ये यानभेदे (चौदोल) ।

चतुर्द्धा अव्य० चतुःप्रकारम् धाच् । चतुःप्रकारे ।

चतुर्भद्र न० चत्वारि भद्राणि धर्मार्थकाममोक्षरूपाणि कल्याणानि अन्यूनातिरेकेण समाहृतानि । मिलिते धर्मादिचतुष्टये ।

चतुर्भुज पु० चत्वारो भुजा हस्ता अस्य । नारायणे ।

चतुर्युग न० चतुर्णां युगानां समाहारः पात्रादित्वान्न ङीप् । सत्यत्रेताद्वापरकलिरूपयुगचतुष्टये 'विज्ञेयं तच्चतुर्युगमितिमनुः

चतुर्वर्ग पु० चतुर्णां धर्मार्थकाममोक्षाणां वर्गः समुदायः ।

धर्मार्थकाममोक्षेषु चतुर्षु पुरुषार्थेषु ।

चतुर्विंशति स्त्री० चतुरधिका विंशतिः । (चव्विश) चतुर्युत-विंशतिसंख्यायाम्, तत् संख्याते च ।

चतुर्विद्य पु० चतस्रो विद्या वेदज्ञानरूपा यस्य । चतुर्वेद-वेत्तरि । प्रज्ञाद्यणि द्विपदवृद्धिः । चातुर्वैद्योऽप्यत्र ।

चतुर्विधशरीर न० कर्म० । जरायुजाण्डजस्वेदजोद्भिज्जेषु शरीरेषु । चतुर्विधशरीराणि धृत्वा मुक्त्वा सहस्रश इति

चतुर्व्यूह पु० सृष्ट्यादिकार्य्यार्थं चत्वारो व्यूहा विभागा यस्य । वासुदेवसङ्कर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धात्मके विष्णौ । [चतुष्के च

चतुष्क न० चतुर्भिः स्तम्भैः कायति कै-क । चतुःस्तम्भयुक्तमण्डपे

चतुष्टय त्रि० चत्वारोऽवयवा विधा अस्य तयप् । चतुर्विभाग-वति चतुष्के च । स्त्रियां ङीप् 'प्रवृत्तिरासीच्छब्दानां चरितार्था चतुष्टयी'ति कुमारः । [ङीप् । (सुसुनी) शाकभेदे ।

चतुष्पत्री स्त्री० चत्वारि चत्वारि प्रत्येकपत्रे पत्राण्यस्याः

चतुष्पथ पु० चत्वारः पन्थानः ब्रह्मचर्य्यादयः आश्रमा यस्य अच् समा० । ब्राह्मणे । चतुर्णां पथां समाहारः अच् । (चौमाथा) चतुर्मुखे पथि ।

चतुष्पद पु० चत्वारि पदानि चरणा यस्य । गवादौ पशौ । ज्योतिषोक्ते करणभेदे, मेषवृषसिंहधनुरन्त्यार्द्धमकरपूर्व्वार्द्धरूपराशिभेदे च । पादशब्दस्य पाद्भावे चतुष्पादप्यत्र ।

चतुष्पदी स्त्री० चत्वारः पादा अस्याः पादस्य पाद्भावे ङीपि पद्भावः । चतुश्चरणात्मके पद्ये । [रुद्र) क्षुद्राक्षिकायाम्

चतुष्पर्णी स्त्री० चत्वारि चत्वारि प्रतिपर्णं पर्णान्यस्याः । (आम-

चतुस्त्रिंशत् त्रि० चतुरधिका त्रिंशत् । चतुरधिकायां त्रिंशति (चौतिश) तत्संख्याते च चतुश्चत्वारिंशदादयोऽप्येवम् ।

चत्वर न० चत-ष्वरच् । स्थण्डिले, यागार्थं संस्कृतभूमौ, अङ्गने च (उठान) । [(चव्विश) संख्याभेदे तत्संख्याते च ।

चत्वारिंशत् स्त्री० चत्वारि दशतः परिमाणमस्य नि० ।

चत्वाल पु० चत-वालच् । होमकुण्डे, दर्भे च ।

चद याचने भ्वा० उभ० द्विक० सेट् । चदति-ते अचदीत् ।

चद आह्लादे दीप्तौ च भ्वा० पर० अक० सेट् इदित् । चन्दति अचन्दीत् ।

चन हिंसायां श्रद्धाप्रतिघाते च भ्वा० पर० सक० सेट् घटा० चनति । अचानीत्-अचनीत् । चनयति ।

चन शब्दे तुदा० पर० अक० सेट् । चनति । अचानीत्-अच-नीत् । चानयति । [अप्यर्थे च ।

चन अव्य० चन-शब्दे-अच् । असाकल्ये यथा किञ्चन ।

चन्च गतौ भ्वा० पर० सक० सेट् । चञ्चति अचञ्चीत् 'चञ्चुजभ्रमिते'ति वेणी० । [वानरभेदे, ओषधिभेदे च ।

चन्दन चदि-णिच्-ल्यु । मलयजाते गन्धसारे, रक्तचन्दने,

चन्दनधेनु स्त्री० चन्दनेनाङ्किता धेनुः । 'पतिपुत्रवती नारी म्रियते भर्त्तुरग्रतः । चन्दनेनाङ्किता धेनुस्तस्याः स्वर्गाय दीयते' इति स्मृत्युक्तायां चन्दनाङ्कितायां देयधेन्वाम् ।

चन्दनपुष्प न० चन्दनस्येव पुष्पमस्य । लवङ्गे ।

चन्द्र पु० चदि-रक् । इन्दौ, मृगशिरानक्षत्रे, कर्पूरे, काम्पिल्ले, हीरके, जले, काम्ये, सुन्दरे, कृष्णवर्णे मयूरचन्द्रके, शोणमुक्ताफले च । आह्लादकद्रव्ये त्रि० स्वर्णे, शुक्रे च न०

चन्द्रक पु० चन्द्र इव कायति कै-क इवार्थे कन् वा । मयूरस्य पत्रस्थिते चन्द्राकृतौ पदार्थे, मत्स्यभेदे (चांदा) शिग्रु-वीजे, शुभ्रमरिचे च ।

चन्द्रकला स्त्री० ६त० । चन्द्रस्य षोडशे भागे, द्रविड़वाद्यभेदे च

चन्द्रकान्त पु० चन्द्रः कान्तोऽभीष्टो यस्य । स्वनामख्याते मणिभेदे तद्दर्शने हि तस्य जलस्रावात् तत्कान्तत्वम् । कैरवे, श्रीखण्डचन्दने च न० । रात्रौ, ज्योत्स्नायां, चन्द्रघोषायां, चन्द्रपत्न्याञ्च स्त्री० ।

चन्द्रकान्ति न० चन्द्रस्येव कान्तिरस्य शुभ्रत्वात् । रजते रूप्ये, ६त० चन्द्रस्य दीप्तौ । [पददीर्घः । मयूरे ।

चन्द्रकावत् पु० चन्द्रक+अस्त्यर्थे मतुप् मस्य वः संज्ञायां पूर्व्व

चन्द्रकिन् पु० चन्द्रक+अस्त्यर्थे इनि । मयूरे ।

चन्द्रकूट पु० कामरूपस्थे पर्व्वतभेदे ।

चन्द्रगुप्त पु० प्रकृतनन्दस्य मुरानाम्न्यां दास्यां जाते चाणक्येन योगानन्दं सपुत्रं हत्वा कृतराज्याभिषेके राजभेदे ।

चन्द्रपुष्पी स्त्री० चन्द्र इव शुभ्रं पुष्पमस्याः । श्वेतकण्टकार्य्याम्

चन्द्रबाला स्त्री० चन्द्रस्य कर्पूरस्य बालेव तुल्यगन्धित्वात् । स्थूलैलायाम् । अत्यन्तवमध्य इत्यन्ये ।

चन्द्रभागा स्त्री० काश्मीरदेशस्थे नदीभेदे ।

चन्द्रमण्डल न० ६त० । चन्द्रस्य मण्डलाकारे विम्बे ।

चन्द्रमस् पु० चन्द्रमाह्लादं मिमीतेमि असिमादेशः चन्द्रं कर्पूरं माति तुलयति मा-असि वा । चन्द्रे ।

चन्द्रमौलि पु० चन्द्रो मौलौ यस्य । चन्द्रशेखरे शिवे ।

चन्द्रवल्लरी स्त्री० ६त० । सोमलतायाम् । [माधवीलतायाम्

चन्द्रवल्ली स्त्री० चन्द्र इव वल्ली सुधातुल्यमधुस्रावित्वात् ।

चन्द्रव्रत न० चन्द्रस्य चन्द्रलोकप्राप्तये व्रतम् नियमः । चा-न्द्रायणसंज्ञके व्रते ।

चन्द्रशाला स्त्री० चन्द्रः शालेवाधारो यस्याः । ज्योत्स्नायां । चन्द्र इवाह्लादिका शाला । प्रासादोपरिस्थे गृहे (चिलेघर)

स्वार्थे कन् तत्रैव । [देशस्थे पर्व्वतभेदे च।
चन्द्रशेखर पु० चन्द्रः शेखरं शिरोभूषणं यस्य । शिवे पूर्व्व-
चन्द्रसम्भव पु० सम्भवत्यस्मात् सम्भवः चन्द्रः सम्भवो यस्य ।
बुधे एवं सोमसुतादयोऽप्यत्र । नर्म्मदायां, स्थूलैलायाञ्च स्त्री० ।
चन्द्रहास पु० चंन्द्र इव हासः प्रभाऽस्य चन्द्रं हसति वा
सितत्वात् अण् वा । खड्गे । रौप्ये न० गुडूच्यां स्त्री० ।
चन्द्रा स्त्री० चदि-रक् । एलायां, चन्द्रातपे च (चान्दोया) ।
चन्द्रातप पु० चन्द्रस्य आतो गमनं ततः पाति पा-क ।
(चादोंया) विताने चन्द्रस्य आतप इव किरणः । ज्योत्-
स्नायाम् । [तारापीड़सुते न्टपभेदे च ।
चन्द्रापीड़ पु० चन्द्र आपीड़ः शिरोभूषणं यस्य । शिवे,
चन्द्रिका स्त्री० चन्द्रः स्वाश्रयत्वेन अस्त्यस्याः ठन् । ज्योत्-
स्नायां, स्थूलैलायाम्, कर्णस्फोटायाम्, त्रयोदशाक्षरपादके
छन्दोभेदे च । [कान्तमणौ ।
चन्द्रिकाद्राव पु० चन्द्रिकया द्रावोनिष्यन्दो यस्य । चन्द्र-
चन्द्रिकापायिन् पु० चन्द्रिकां पिवति पा-णिनि । चकोर-
पक्षिणि । [न्याम् ।
चन्द्रेष्टा स्त्री० चन्द्र इष्टो यस्याः । उत्पललतायाम् उत्पलि-
चन्द्रोपल पु० चन्द्रप्रियः उपलः । चन्द्रकान्तमणौ ।
चप चूर्णीकरणे चु० उभ० सक० सेट् घटा० । चपयति-ते
अचीचपत्-त । चिधातोरेव स्वार्थे णिजित्यन्ये ।
चप सान्त्वने भ्वा० पर० सक० सेट् । चपति अचापीत्-अच-
पीत् । चपयति ।
चप गतौ चु०उभ०सक०सेट् इदित् । अम्पयतिते अचचम्पत् त
चपल पु० चप-णिच् घञ् चपं सान्त्वनं लाति ला-क ।
पारदे, मीने, चोरनामगन्धद्रव्ये, प्रस्तरभेदे, राजमाषे च ।
तरले, चञ्चले, क्षणिके, विकले, दुर्विनीते च त्रि०
लक्ष्म्यां विद्युति, पुंश्चल्याम्, पिप्पल्यां, विजयायां, मदि-
रायां, जिह्वायां, आर्य्याभेदे च स्त्री० ।
चपेट पु० चप-घञर्थे क चपाय सान्त्वनाय इटति गच्छति
इट-क । विस्तृताङ्गुलिके हस्ते प्रतले (चापड़) स्त्रीमपीष्यते
खण्डिकोपाध्यायः शिष्याय चपेटां ददातीति भाष्य-
प्रयोगात् । स्वार्थे कन् अत्रैवार्थे ।
चम भक्षणे भ्वा०स्वादि०च पर०सक०सेट् । चमति आचामति
विचमति चम्नोति । अचमीत् । चमित्वा-चान्त्वा ।
चमत्कार पु० चमदित्यव्यक्तं क्रियते कृ-घञ् । लोकातीतवस्तु
दृष्ट्वा चित्तस्य आनन्दहेतौ प्रकाशे विस्मये, अपामार्गवृक्षे च
चमर पु० चम-अरच् । महिषाकृतौ मृगभेदे, यस्य पुच्छेन
चमराख्यं व्यजनं भवति, दैत्यभेदे च । जातौ स्त्रियां
ङीप् चमरी । चमरव्यजने चामरे न० । [काञ्चनारे च ।
चमरिक पु० चमरमिव पुष्पमस्त्यस्य ठन् । कोविदारवृक्षे रक्त-
चमस पु०न० चम-असच् । काष्ठजाते यज्ञिये पात्रभेदे, सोम-
रसपानमात्रे च । पिष्टकभेदे लड्डुके च पु० ।
चमीकर पु० छतस्वराभिधे स्वर्णस्योत्पत्तिस्थाने यद्योगात्
स्वर्णं चामीकरमित्युच्यते ।
चमू स्त्री० चम ऊ । सेनामात्रे (गजाः ७२९, रथाः ७२९
अश्वाः २१८७, पदातयः ३६४५), एतत्संख्याभेदा-
न्विते सैन्यभेदे च । [चर्म्मणेति माघः ।
चमूरु पु० चम-ऊरच् । मृगभेदे, कोविदारवृक्षे च । चारु चमूरु
चम्पक पु० चपि-गतौ कुन् । (चांपा) इति नामके वृक्षभेदे ।
कदलीफलभेदे न० (चांपाकला) ।
चम्पकमाला स्त्री०६त० । स्वर्णचम्पकैः निर्म्मितायां स्त्रीणां
कण्ठाभरणे (चांपकली) दशाक्षरपादके पङ्क्तिच्छन्दोभेदे च ।
चम्पकरम्भा स्त्री० चम्पक इव रम्भा । स्वर्णकदल्याम् ।
चम्पकोष पु०चपि-अच् कर्म्म० । पनसे तस्य हि कोषोभक्ष्यते
चम्पा स्त्री० चपि-अच् । नगरीभेदे नदीभेदे तीर्थभेदे कर्णस्य
भार्य्यायाञ्च ।
चम्पाधिप पु० ६त० । कर्णे । [नगर्य्याम् ।
चम्पावती स्त्री० चम्पा+मतुप् मस्य व । कर्णराजधान्यां
चम्पू स्त्री० 'गद्यपद्यमयी वाणी चम्पूरित्यभिधीयते इत्युक्ते
काव्यभेदे ।
चम्ब गतौ भ्वा० पर० सक० सेट् चम्बति अचम्बीत् ।
चय गतौ भ्वा० आ० सक० सेट् । चयते अचयिष्ट ।
चय पु० चि-अच् । प्राकारमूले प्राकाराधारवेदिकायाम्, समूहे
समाहृतौ च । [पुग्रादेर्व्वादितो ग्रहणे च ।
चयन न० चि-ल्युट् । इष्टकादीनामूर्द्धाधोनयनरूपे रचनाभेदे,
चर गतौ भ्वा० पर० सक० सेट् । चरति अचारीत् ।
चर संशये चुरा० उभ० सक० सेट् । चारयति-ते अचीचरत् त
चर पु० चर-अच् । स्वपरराष्ट्रवृत्तान्तज्ञानार्थं राजनियोगेन
इतस्ततो भ्रमणकर्त्तरि चारे प्रणिधौ, कपर्द्दके, ज्योति-
षोक्तेषु मेषकर्कटतुलामकरराशिषु च । स्वातिपुनर्वसुश्रवणा-
दित्रिकरूपे नक्षत्रभेदे सोमवारे च न० । चले जङ्गमे त्रि० ।
चरक पु० चर-क्वुन् स्वार्थे कन् वा । चारे राजदूते, पर्पटे भिक्षौ,
वैद्यकशास्त्रकर्त्तरि मुनिभेदे तत्कृते तन्नामके ग्रन्थे च ।
देवाकर्णय सुश्रुतेन चरकस्योक्तेन जानेऽखिलमिति नैषधम् ।
चरण पु०न० । चर-करणे ल्युट् । पादे, वेदैकदेशे शाखा-

रूपे यन्थे, तदध्येतरि जने, गोले च। भावे ल्युट्। गतौ, भक्षणे, आचारे, शीले च न०।

चरणग्रन्थि पु० ६त०। गुल्फे।

चरणायुध पु० चरणाभ्यामायुध्यति आ+युध-क। कुक्कुटे।

चरणव्यूह पु० चरणानां वेदशाखानां व्यूहो विशेषेणोहो-निरूपणं यत्र। व्यासकृते ग्रन्थभेदे।

चरम त्रि० चर-अमच्। अन्ते अवसाने, पश्चिमे च।

चरमाचल पु० चरमः पश्चिमः अचलः कर्म्म०। अस्ताचले। चरमशैलादयोऽप्यत्र। [एक व०। कपर्द्दके पु०।

चराचर न० चर-अच् नि०। जगति। समा०द्व०। जङ्गमेऽजङ्गमे

चरित(त्र) न० चर-क्त (इत्र वा)। अनुष्ठाने, सञ्चारे, व्रत-कर्म्मादौ, चेष्टिते, लीलादौ च।

चरु पु० चर-उ। हव्यान्ने, होमार्थं पाच्यान्ने, 'अनवस्त्रावितान-न्तरूष्मपाकओदनश्चरुरिति याज्ञिकाः। चरुपाकपात्रे भाण्डे च। [र्चित्-त। चर्चितः चर्चा।

चर्च अध्ययने चुरा० उभ० सक० सेट्। चर्चयति-ते अचच-

चर्च उक्तौ भर्त्सने च तु० पर० सक० सेट्। चर्चति अचर्च्चीत्।

चर्चरी स्त्री० चर्च-अरन् गौरा० ङीष्। गीतिभेदे, कुटिल-केशे, हर्षक्रीड़ायाम्, साटोपवाक्ये, छन्दोभेदे च।

चर्चा स्त्री० अर्च-अ। विचारे, चिन्तायां, चन्दनादिना देह-लेपने च। [लेपने

चर्चित त्रि० चर्चा जाताऽस्य इतच्। चन्दनादिना कृतगात्रानु-

चर्ब गतौ भक्षणे च भ्वा० पर० सक० सेट्। चर्बति अचर्बीत्।

चर्म्मकार पु० चर्म्म तन्मयं पादुकादिकं करोति कृ-अण्। (चामार) पादुकाकारे एवं चर्म्मकृदादयोऽप्यत्र।

चर्म्मण्वती स्त्री० चर्म्माण्यस्याम् मतुप् नि०। नदीभेदे।

चर्म्मदण्ड पु० चर्म्मणा कृतोदण्डः। कशायाम् (कोड़ा)

चर्म्मन् न० चर-मनिन्। रक्तधरायां कृत्तौ, इन्द्रियभेदे येन स्पर्श-उपलभ्यते तस्मिन् 'शरीरावरकं शस्त्वं चर्म्म इत्यभिधी-यते इत्युक्ते (ढाल) फलके च।

चर्म्मपादुका स्त्री० चर्म्म निर्म्मिता पादुका। उपानहि (जुता)

चर्म्मप्रभेदिका स्त्री० प्रभिनत्ति प्र+भिद्-ण्वुल् ६त०। चर्म्म-वेधनेऽस्त्रभेदे।

चर्म्मप्रसेविका स्त्री० चर्म्मणा प्रसीव्यते षिव-ण्वुल्। अग्नि सन्दीपनार्थं चर्म्मनिर्म्मिते भस्त्राख्ये यन्त्रे।

चर्म्मिन् पु० चर्म्म-फलकमस्यास्ति व्रीह्यादित्वादिनि। फल-कास्त्रवति, त्वक्प्रचर्म्मवति, भूर्ज्जवृक्षे, भृङ्गरीटे, कदल्याञ्च।

चर्य्या स्त्री० चर-क्यप्। नियमापरित्यागे गुरूपदिष्टव्रताद्यनुष्ठाने

चर्व भक्षे (दन्तैश्चूर्णने) वा चुरा० उभ० पक्षे भ्वा० पर०। चर्वयति-ते चर्वति अचचर्वत्-त अचर्वीत्।

चर्षणि पु० कृष-अनि षृ० आदेशत्वम्। जने 'स चर्षणीना-मुद्गादि'ति भागवतम्। [चलःचालः।

चल गतौ भ्वा०पर० सक० सेट् ज्वला दि०। चलति अचालीत्

चल विलासे तु०पर०अक०सेट्। चलति अचालीत्।

चल प्रेषणे चुरा० उभ०सक० सेट्। चालयति अचीचलत्-त

चल त्रि० चल-ज्वलादित्वात् वा अच्। तरले, चञ्चले, कम्प-युक्ते। भावे क। कम्पे। [पत्रादयोऽप्यत्र।

चलद्दल पु० चलानि चञ्चलानि दलान्यस्य। अश्वत्थवृक्षे चलं-

चला स्त्री० चल-अच्। लक्ष्म्यां, शिह्लके च।

चलाचल त्रि० चल-अच् नि०। अत्यन्तचञ्चले। काके पु०

चवि स्त्री० चर्व-इन् षृ०। (चइ) चव्ये। [मध्यलार्थे।

चविका स्त्री० चर्व कुन् षृ०। चव्यं (चइ) इकन् षृ०। चविक-

चव्य न० चर्व्यते चर्व-यत् षृ०। (चइ) वृक्षे, वचायां, कार्पास्याञ्च

चव्यजा स्त्री० चव्यमिव जायते जन-ड। गजपिप्पल्याम्।

चष भक्षे भ्वा० उभ० पर० सक सेट्। चषति-ते अचाषीत्-अचषीत् अचषिष्ट।

चष बधे भ्वा० पर० सक० सेट्। चषति अचाषीत्-अचषीत्।

चषक पु०न० चष-करणे कुन्। मद्यपानपात्रे। कर्म्मणि कुन्। मधुनि, मद्यभेदे च न०।

चषाल पु० चष-आलच्। यज्ञियपशुबन्धनार्थं काष्ठे यूपमध्य-देशे वलयाकारे काष्ठमये लौहमये वा पदार्थे।

चह प्रतारणे भ्वा० पर० सक० सेट्। चहति अचहीत्।

चह प्रतारणे अद० चुरा० उभ० सक० सेट्। चहयति-ते अचचहत् त। [चहत्-त।

चह प्रतारणे चुरा० पर० सक० सेट् घटा० चहयति अची-

चाकचक्य न० चक-अच् चकः प्रकारे द्वित्वं चकचकस्तस्य भावः। उज्ज्वलतायाम्। चाकचक्यादिश्चाहस्य संदर्शनस-मुद्भूतेति वेदान्तपरिभाषा। [मनौ च।

चाक्षुष न० चक्षुषा निर्वृत्तम् अण्। चक्षुर्जन्ये ज्ञाने, षष्ठे

चाक्रिक पु० चक्रेण समूहेन चरति ठक्। संहत्य स्तुतिपाठके घाण्टिकार्थे।

चाङ्गेरी स्त्री० 'चाङ्गुस्तु शोभने दन्ते' इत्युक्ते चाङ्गं शोभनदन्तता मीरयति ईर-अण् गौरा० ङीष्। (आमरुल) क्षुपभेदे।

चाट पु० चुं० चट-भेदे अच्। आदौ विश्वासमुत्पाद्य पश्चात् धनापहर्त्तरि चौरे "चाटचारभदादिषु दत्तं भवति निष्फलमि"ति स्मृतिः।

चाटकेर पु॰चटकायाः चटकस्य वाऽपत्यम् एरक् । चटकापत्ये ।

चाटु पु॰न॰ चट-ञुण् । प्रियवाक्ये मिथ्याप्रियवाक्ये च स्वार्थे कन् । अत्रैवार्थे 'विश्रब्धचाटुकशतानी'ति साहि॰ ३परि॰।

चाटुपटु पु॰ चाटौ मिथ्यापरितोषणे वाक्ये पटुः । (भाण्ड) (खोसामुदे) जने । ष॰पक्ष वः चाटुबटुरप्यत्र विदूषके च ।

चाणकीन त्रि॰चणकस्य भवनं क्षेत्रम् खञ् । चणकभवनयोग्ये क्षेत्रादौ । [हत्वा चन्द्रगुप्ताय राज्यं दातरि विष्णुगुप्ते

चाणक्य पु॰ चणकस्य मुनेर्गोत्रापत्यम् यञ् । नव नन्दान्

चाणूर(र) पु॰ चण(न)-ऊरण् । कंसासुरस्य प्रधानमल्ले ।

चाणू(नू)रसूदन पु॰ चाणू(नू)रं सूदयति ल्युट् । श्रीकृष्णे।

चाण्डाल पु॰ चण्डाल एव प्रज्ञाद्यण् । श्वपचे चण्डालार्थे ।

चातक पु॰ चतति याचते सततमम्भो मेघम् चत-ण्वुल् । स्व-नामख्याते पक्षिभेदे । [चातुरी तुरी'ति नैषधम् ।

चातुरी स्त्री॰ चतुरस्य भावः तस्येदं वा अण् । 'चातुर्य्ये

चातुर्मास्य न॰ चतुर्षु मासेषु विहितम् ण्य । चतुर्माससाध्ये यज्ञभेदे व्रतभेदे च 'आषाढ़शुक्लद्वादश्यां पौर्णमास्यामथापि वा चातुर्मास्यव्रतारम्भ'मित्युपक्रम्य 'कार्त्तिक्यां शुक्लपक्षे तु द्वादश्यां तत् समापयेदि'त्युक्तं वाराहे ।

चातुर्वर्ण्य न॰ चत्वारो ब्राह्मणादयोवर्णा एव स्वार्थे ष्यञ् । ब्राह्मणादिषु चतुर्षु वर्णेषु 'चातुर्वर्ण्यं मया सृष्ट'मिति गीता। भावे-ष्यञ् । चतुर्वर्णधर्म्मे ।

चान्द्र पु॰ चन्द्रोदेवताऽस्य, तस्येदमिति वा अण् । चन्द्रकान्त-मणौ, त्रिंशत्तिथ्यात्मके पौर्णमास्यन्ते, अमान्ते वा मासे च । चान्द्रायणव्रते न॰ । चन्द्रलोके पु॰ । चन्द्रेण प्रोक्त-मण् । व्याकरणभेदे। तदधीते पुनरण् । चान्द्रव्याकरणा-ध्यायिनि त्रि॰ । [भिस्तथे'त्युक्तलक्षणे मासि ।

चान्द्रमास पु॰कर्म॰ । 'तत्त्रिंशता भवेन्मासश्चान्द्रस्तु तिथि-

चान्द्रायण चान्द्रश्चन्द्रलोकोऽयतेऽनेन अय-ल्युट् णत्वम् । व्रतभेदे

चान्द्री स्त्री॰ चन्द्रस्येयम् अण् । चन्द्रपत्न्यां ज्योत्स्नायाञ्च । तत्तुल्यशुभ्रत्वात् श्वेतकण्टकार्य्याम् । [नवमे राशौ च ।

चाप पु॰ चपस्य वंशभेदस्य विकारः अण् । धनुषि, मेषादधिके

चापल न॰ चपलस्य भावः कर्म वा अण् । अविमृश्यकारि-तारूपे, प्रयोजनं विनाऽपि पाण्यादेश्चालनरूपे वा चपल-कर्म्मणि 'मात्सर्य्यद्वेषरागादेश्चापलं त्वनवस्थिति'रित्युक्त-लक्षणेऽनवस्थाने च । ष्यञ् । चापल्यमप्यत्र ।

चामर पु॰ न॰ चमरस्य विकारः तत्पुच्छनिर्मितत्वात् । चमर पुच्छकृतव्यजने । [आम्रे च

चामरपुष्प पु॰ चामरमिव पुष्पमस्य । क्रमुके, काशे, केतके,

चामीकर न॰ चमीकरे आकरभेदे भवः अण् । स्वर्णे धुस्तूरे च

चामुण्डा स्त्री॰ चमूं सेनां वियदादिसमूहरूपां लाति आदत्ते ला-क पृ॰ । दुर्गायाम् 'यस्माच्चण्डञ्च मुण्डञ्च गृहीत्वा त्वमुपागता चामुण्डेति ततो लोके ख्याता देवी'त्युक्ते वा चण्डमुण्डानयित्र्यां दुर्गायाम् ।

चाम्पेय न॰ चम्पायां भवः ढक् । चम्पके, नागकेशरे, स्वर्णे, किञ्जल्के च । स्वार्थे कन् किञ्जल्के ।

चाय दर्शने भ्वा॰ उभ॰ सक॰ वेट् । चायति ते अचायीत्-अचासीत् अचायिष्ट-आचास्त ।

चार पु॰ चर एव स्वार्थे अण् । चरे 'चारैः पश्यन्ति राजान' इति नीतिशास्त्रम् । चर-भावे घञ् । गमने बन्धे च । आधारे घञ् । कारागारे । कृत्रिमविषे न॰ ।

चारण पु॰ चारयति कीर्त्तिं चर-णिच् ल्यु । कीर्त्तिसञ्चार-के नटे 'चाटचारणदासेष्वि'ति स्मृतिः ।

चारित्र न॰ चरित्रमेव स्वार्थेऽण् । चरित्रे ।

चारु पु॰ चर-ञुण् । बृहस्पतौ । मनोज्ञे मनोहरे त्रि॰ ।

चारुकेशरा स्त्री॰चारूणि केशराण्यस्याः। नागरमुस्तायाम् ।

चारुनालक न॰ चारु-नालं यस्य कप् शुभा॰। रक्तपद्मे ।

चारुपर्णी चारूणि पर्णान्यस्याः ङीप् । (गन्धभादाल) प्रसारिण्याम् ।

चारुफला स्त्री॰ चारूणि स्वादूनि फलान्यस्याः । द्राक्षायाम्

चार्च्चिक्य न॰ चर्च्च-धात्वर्थे ण्वुल् चर्चिकैव स्वार्थे ष्यञ् । चन्दनादिना गात्रलेपने । [वेष्टिते रथे ।

चार्म्म पु॰ चर्म्मणा परिवृतो रथः अण् । चर्म्मणा सर्व्वतो

चार्म्मण न॰ चर्मणां समूहः अण् । चर्म्मसमुदाये ।

चार्म्मिण चर्मिणां समूहः अण् । चर्मिसमुदाये (ढालि) समूहे

चार्व्वाक पु॰ चारुर्लोकशिष्टोवाको वचनं यस्य पृ॰ । प्रत्यक्ष-प्रमाणवादिनि लौकायतिके यस्य मतप्रस्थापकोबृहस्पतिः

चार्व्वी स्त्री॰ चारु-ङीप । चारुत्वगुणवत्याम्, स्त्रियां ज्योत्-स्नायाम्, दीप्तौ, कुवेरपत्न्याञ्च ।

चाल पु॰ चल-ण । स्वनामख्याते गृहाच्छादने तृणादौ ।

चालनी स्त्री॰ चाल्यते शस्यादिरनया चल-णिच्-करणे ल्युट् स्वनामख्याते बहुच्छिद्रे शस्यादिचालनसाधने पदार्थे ।

चाष पु॰ चष-भक्षणे णिच्-अच् । स्वर्णचूड़े नीलाङ्ग खगे (नीलकण्ठ) ।

चास पु॰ चष-णिच्-अच् । इक्षौ चाषे पक्षिणि च ।

चि चयने स्वादि॰ उभ॰ द्विक॰ अनिट् । चिनोति चिनुते । अचैषीत् अचेष्ट चिकाय-चिचाय । चाययति चपयतीत्येके ।

चि चयने वा चु० पक्षे भ्वा० उभ० द्वि० अनिट् घटादि । चपयति-ते चयति ते । अचीचपत् त अचैषीत् अचेष्ट ।

चिकित्सक पु० कित-रोगापनयने स्वार्थे सन्-ण्वुल् । रोगापनयनकर्त्तरि वैद्ये । [करणे ।

चिकित्सा स्त्री० कित-स्वार्थे सन-अ । रोगप्रतीकारोपाय-

चिकित्स्य त्रि० चिकित्सयितुं योग्ये अर्हार्थे ण्यत् । साध्ये रोगे रोगात् मोचनयोग्ये जने च ।

चिकुर पु० चि इत्यव्यक्तं शब्दं कुरति कुर-क । केशे, वृक्षभेदे, पर्व्वते, सरीसृपे च । चपले, तरले, चञ्चले च त्रि० ।

चिक्क पीड़ने चु०उभ०सक०सेट् । चिक्कयति ते अचिचिक्कत् त

चिक्कण पु० चिक्क-क्विप् चिक् तं कणति कण शब्दे अच् । गुवाकवृक्षे । तत्फले न० । मसृणे स्निग्धे (चिकन) त्रि० । चिक्कणगुणवत्यां उत्तमायां गवि स्त्री० ।

चिच्छक्ति स्त्री०चिदेव शक्तिः । 'चिच्छक्तिः परमेश्वरस्य विमलं चैतन्यमेवोच्यते' इत्युक्ते चैतन्ये । [स्वार्थे कन् अत्रैव ।

चिञ्चा स्त्री० चिमित्यव्यक्तं शब्दं चिनोति चि-ड । तिन्तिड़ीवृक्षे ।

चिञ्चाम्ल न० चिञ्चेवाम्लम् । अम्लशाके ।

चिट प्रेषणे भ्वा०पर०सक० सेट् । चेटति अचेटीत् ।

चिट प्रेषणे चु०उभ०सक० सेट् । चेटयति ते अचीचिटत् त

चित ज्ञाने भ्वा०पर० सक० सेट् । चेतति अचेतीत् । चित्तम् ।

चित ज्ञाने चु०आत्म०सक०सेट् । चेतयति ते अचीचितत् त ।

चित स्मृतौ चु०उभ०सक०सेट् इदित् । चिन्तयति ते अचिचिन्तत् त

चित् स्त्री० चित-संपदा० क्विप् । ज्ञाने चेतनायाम् चैतन्ये ।

चित् अव्य० चित-क्विप् । असाकल्ये यथा किञ्चित् जातुचित् ।

चित त्रि० चि-क्त । कृतचयने पुष्पादौ छन्ने च । शवदाहार्थकाष्ठचुल्ल्यां स्त्री० ।

चिति स्त्री० चि-क्तिन् चितायां,समूहे, वेदान्तोक्ते निर्विषय संवेदने, 'निर्विशेषचितिरेव केवले'ति संक्षेपशारीरकम् । प्रासादादिषु इष्टकादिसंख्याज्ञानार्थं अङ्कशास्त्रोक्ते (वर) इति ख्याते पदार्थे, अग्निस्थानभेदे च ।

चित्त न० चित्यते ज्ञायतेऽनेन चित-क्त । मनसि, वेदान्तोक्ते ऽनुसन्धानात्मकवृत्तिमति अन्तःकरणे, चिताकाष्ठे च ।

चित्तविक्षेप पु० चित्तं विक्षिपन्ति योगादपनयन्ति क्षिप-अण् । योगशास्त्रोक्तेषु योगप्रतिपक्षेषु व्याध्यादिषु नवसु । [दरोगे

चित्तविप्लव पु० चित्तस्य विप्लवोऽनवस्थानं यस्मात् ५ब० । उन्मा-

चित्तविभ्रम पु० चित्तस्य विभ्रमो विशेषेण भ्रमणमनवस्थानं यस्मात् ५ब० । उन्मादरोगे ।

चित्तसमुन्नति स्त्री० सम्+उद् नम-क्तिन् ६त० । चित्तस्य सम्यगुन्नमने तद्धेतौ गर्व्वे च चित्तोन्नतिरप्यत्र गर्व्वे च ।

चित्ताभोग पु० सम्यग् भोग आभोग एकविषयता ६त० । एकविषये स्थिरचित्ततायाम् ।

चित्य पु० चीयतेऽसौ चि-क्यप् । अग्नौ । चितायां स्त्री० ।

चित्र चित्रीकरणे-लेख्ये अद्भुते च अद०चु०उभ०सक०सेट् । चित्रयति ते अचिचित्रत् त ।

चित्र पु० चित-क्विप् त्रायते त्रै-क वा तलोपः चित्र-अच् वा । यमभेदे 'वृकोदराय चित्राये'ति तर्पणमन्त्रः । अशोकवृक्षे, (चिता) चित्रकवृक्षे,एरण्डवृक्षे, आकाशे. कुष्ठभेदे,नानावर्णे च । तद्वति अद्भुते च त्रि० । लेख्ये तिलके शब्दालङ्कारभेदे च न० । स्वार्थे कन् उक्तार्थे (चिराता) वृक्षभेदे । चित्रइव कायति कै-क व्याघ्रभेदे पु० । [च (घुघु) ।

चित्रकण्ठ पु० चित्रः कण्ठोऽस्य । पारावते तद्भेदे वनकपोते

चित्रकम्बल पु० कर्म्म० । कम्बलभेदे । [चित्रकारोऽप्यत्र ।

चित्रकर पु० चित्रं करोति कृ-टच् । वर्णसङ्करभेदे । अण्

चित्रकाय पु० चित्रः कायो यस्य । (चितावाघ) व्याघ्रभेदे ।

चित्रकूट पु० चित्रं कूटमस्य । पर्व्वतभेदे ।

चित्रगुप्त पु० यमभेदे 'चित्रगुप्ताय वै नमः' इति तर्पणमन्त्रः ।

चित्रतण्डुला स्त्री०न० चित्रास्तण्डुलोऽस्याः । विडङ्गे ।

चित्रत्वच् पु० चित्रा त्वक् यस्य । भूर्जत्वचे ।

चित्रदण्डक पु०चित्रोदण्डः काण्डो यस्य कप् । (ओल) सूरणे

चित्रपट पु० कर्म्म० । (छिट) प्रभृतौ वस्त्रे ।

चित्रपत्रिका स्त्री० चित्राणि पत्राण्यस्याः संज्ञायां कन् कापि अत इत्त्वम् । द्रोणपुष्प्यां, कपित्थपर्ण्यांञ्च ।

चित्रपत्री स्त्री० चित्राणि पत्राण्यस्याः ङीप् । जलपिप्पल्याम्

चित्रपदा स्त्री० चित्रं पदं स्वाधिष्ठानस्थानं यस्याः । गोधालतायां,अष्टाक्षरपादके छन्दोभेदे च । [गर्य्याम्

चित्रपर्णी स्त्री० चित्राणि पर्णान्यस्याः । (चाकुलिया) पृश्निप-

चित्रपादा स्त्री० चित्रौ पादौ यस्याः । सारिकापक्षिणि ।

चित्रपुष्पी स्त्री०चित्राणि पुष्पाण्यस्याः ङीप् । अम्बष्ठलतायाम्

चित्रपृष्ठ पु० चित्रं पृष्ठमस्य । कलविङ्कपक्षिणि ।

चित्रफला स्त्री० चित्रं फलं यस्याः । कण्टकार्य्यां वार्त्ताक्याम् ।

चित्रभानुः पु० चित्रा भानवो यस्य । अग्नौ,सूर्य्ये,चित्रकवृक्षे, अर्कवृक्षे च । [डुम्बरिकायाम् ।

चित्रभेषजा स्त्री० चित्रमाश्चर्य्यं भेषजं यस्याः ५ब० । काको-

चित्ररथ पु० चित्रो रथोऽस्य । सूर्य्ये, गन्धर्व्वभेदे च ।

चित्रलता स्त्री० कर्म्म० । मञ्जिष्ठायाम् ।

चित्रलेखा स्त्री०अप्सरोभेदे कुम्भाण्डसुतायाम् उषासख्यां,

अष्टादशाक्षरपादके छन्दोभेदे च ।
चित्रवीर्य्य पु० चित्रमाश्चर्य्यं वीर्य्यमस्य । रक्तैरण्डे ।
चित्रशिखण्डिज पु० चित्रशिखण्डिनोऽङ्गिरसो जायते जन-ड । वृहस्पतौ ।
चित्रशिखण्डिन् पु० चित्रः शिखण्डः अस्त्यस्य इनि । 'मरीचिरङ्गिरा अत्रिः पुलस्त्यः पुलहः क्रतुः । वसिष्ठश्चेति सप्तैते ज्ञेयाश्चित्रशिखण्डिन' इत्युक्तेषु सप्तसु मुनिषु
चित्राङ्ग पु० चित्रमङ्गमस्य । रक्तचित्रके, सर्पे च । [भेदे च
चित्राङ्गद पु० शान्तनुराजसुते विचित्रवीर्य्यभ्रातरि, गन्धर्व-
चित्राङ्गी स्त्री० चित्रमङ्गमस्याः । मञ्जिष्ठायां कर्णजलौकसि च
चित्रायस न० कर्म्म० अच्समा० । तीक्ष्णलौहे (इस्पात) ।
चिद्रूप पु० चिदेव रूपमस्य । आत्मनि, स्फूर्त्तिमति च ।
चिदाकाश न० चिद् आकाशमिव निर्लेपत्वात् सर्व्वाधारत्वाच्च । शुद्धे ब्रह्मणि ।
चिदाभास पु० चित आभासः प्रतिविम्बः । बुद्धावात्मप्रतिविम्बे जीवे बुद्धिवृत्तिचिदाभासाविति वेदान्तः । [दृष्टपदार्थस्मरणे
चिन्ता स्त्री० चिति-अ । प्रागनुभूतज्ञानजन्ये संस्कारोद्बोधे पूर्व्व-
चिन्तामणि पु० चिन्ताविषयस्य (तदुद्भवार्थे) मणिः । चिन्तामात्रेण चिन्तितवस्तुदायके मणौ, स्पर्शमणौ च । 'यथा चिन्तामणिं स्पृष्ट्वा लौहं काञ्चनतां व्रजे'दिति ।
चिन्न पु० चित न घ० तस्य नः । (चिना) शस्यभेदे ।
चिन्मय पु० चिदेव चित्+मयट् । चैतन्यरूपात्मके परमेश्वरे 'चिन्मयस्याद्वितीयस्ये'त्यादि । [स्वार्थे कन् । अत्रैवार्थे
चिपिट पु० चि-पिटच् किच्च । (चिडा) इति ख्याते पृथुके
चिर न० चि-रक् । दीर्घकाले । तद्वर्त्तिनि पदार्थे त्रि० ।
चिरक्रिय त्रि० चिरकालेन क्रिया यस्य । दीर्घसूत्रे ।
चिरजीवक पु० चिरं जीवति जीव-ण्वुल् । जीवकवृक्षे ।
चिरजीविन् पु० चिरं जीवति णिनि । काके, जीवकवृक्षे, शाल्मलिवृक्षे, मार्कण्डेये, 'अश्वत्थामा वलिर्व्यासो हनुमांश्च विभीषणः । कृपः परशुरामश्च सप्तैते चिरजीविन' इत्युक्तेषु सप्तसु च । चिरजीविनि त्रि० ।
चिरञ्जीविन् पु० चिरं जीवति जीव-णिनु । चिरजीविपदार्थे
चिरण्टी स्त्री० चिरेण अटति पितृगृहात् भर्तृगेहम् अट-अच् पृ० । यौवनवत्यां पितृगेहस्थायां स्त्रियाम् ।
चिरतिक्त पु० चिरस्तिक्तौ रसो यत्र । (चिराता) भूनिम्बे ।
चिरत्न त्रि० चिरे भवः त्न । चिरन्तने पुरातने ।
चिरन्तन त्रि० चिरम्+ट्युल् तुट् च । पुरातने । स्त्रियां ङीप् ।
चिरपाकिन् पु० चिरेण पाकोऽस्त्यस्य दुर्ज्जरत्वात् । कपित्थे
चिरपुष्प पु० चिराणि पुष्पाण्यस्य । वकुलवृक्षे ।
चिरम् अव्य० चि-रमुक् । बहुकालार्थे ।
चिररात्र पु० चिरा रात्रिः अच् । बहुकाले ।
चिररात्राय अव्य० चिररात्रान् अयते अय-अण् । बहुका
चिरविल्व पु० चिरं विलति विल-भेदने व । करञ्जवृक्षे ।
चिरसूता स्त्री० चिरं प्रसूता । बहुकालप्रसववत्यां गवादौ । स्वार्थे कन् अत्रार्थे ।
चिरस्य अव्य० चिरमस्यति अस-ण्यत् शक० । दीर्घकाले ।
चिरात् अव्य० चिरमतति अत-क्विप् । दीर्घकाले, गरुड़े पु० ।
चिराय अव्य० चिरमयते अण् । चिरकाले दीर्घकाले ।
चिरायुस् पु० चिरमायुर्यस्य । देवे । चिरजीविनि त्रि० ।
चिरि हिंसे स्वादि० पर० सक० सेट् । चिरिणोति अचिरायीत् ।
चिरेण अव्य० चिर+एनप् । दीर्घकालार्थे । [चिर्भिटोऽप्यत्र ।
चिर्भटी स्त्री० चिरेण भटति अच् ङीष् पृ० । कर्कट्याम् ।
चिल वासे तु० पर० अक० सेट् । चिलति अचेलीत् ।
चिलिचिम पु० चिल इन् चिलिं वासं चिनोति चि-मक् । (वेलेगुड़गुडिया) मत्स्यभेदे ।
चिल्ल शैथिल्ये भावकृतौ च भ्वा० पर० अक० सेट् । चिल्लति अचिल्लीत् । [चिल् । क्लिन्ननेत्रे त्रि० ।
चिल्ल पु० चिल्ल-अच् । (चिल) पक्षिभेदे । क्लिन्न+ल क्लिन्नस्य
चिल्लक पु० चिल्ल-ण्वुल् । लोध्रे । झिल्लिकायां स्त्री० ।
चिल्लाभ पु० चिल्ल इव प्रसह्यहारित्वादाभाति भा-क । ग्रन्थिभेदके चौरे । [वास्तूकशाके च ।
चिल्ली स्त्री० चिल्ल-अच् गौरा० ङीष् । झिल्लीकीटे, लोध्रे,
चिवु(क) न० चीव-संवरणे उ पृ० ह्रस्वः । ओष्ठाधोभागे । स्वार्थे कन् तत्रैवार्थे । मुचकुन्दवृक्षे पु० ।
चिह्न लक्षणे अ० चु० उभ० सक० सेट् । चिह्नयति ते अचिचिह्नत् त । [लंछणे ।
चिह्न न० चिह्न-अच्, चह-न उपधाया इत्त्वम् वा । लाञ्छने
चीक मर्षणे वा चु० उभ० पक्षे भ्वा० पर० सक० सेट् । चीकयति ते चीकति अचीचिकत् त अचीकीत् ।
चीन पु० चि-नक् पृ० दीर्घः । 'मानसेशात् दक्षपूर्व्वे चीनदेशः प्रकीर्त्तित' इत्युक्ते देशे, तद्देशस्थे जने व० व० । तन्त्रोक्ते तद्देशाचारभेदे च । तद्देशोद्भववस्त्रे न० 'चीनपीनस्तनवसनदशान्दोलने'त्युद्भटः । कङ्गुतुल्यव्रीहिभेदे सूत्रे, मृगभेदे च पु० । पताकायां, सीसके च न० । स्वार्थे कन् । कङ्गुधान्यभेदे । [ध्वनिभेदे ।
चीत्कार पु० चीदित्यव्यक्तशब्दस्य कारः कृ-घञ् । भयहेतुके

चीनपिष्ट न॰ पिष–क्त पिष्टं चूर्णं ६त॰। (चीनेर सिन्दूर)
सिन्दूरभेदे। [अचिचीभत् त।
चीभ प्रशंसायां भ्वा॰आत्म॰सक॰ सेट्। चीभति अचीभीत्।
चीर न॰ चि-क्रन् दीर्घश्च। वल्कखण्डे 'चीराणि किंपथि न स-
न्ती'ति भागवतम्। लेखनभेदे, चूडायां, सीसके वृक्ष-
त्वचः खण्डे, वस्त्रभेदे च। [इत्त्वम्। चञ्चुशाके
चीरपत्रिका स्त्री॰ चीरमिव पत्रमस्याः स्वार्थे कन् अत
चीरपर्ण पु॰ चीरमिव पर्णमस्य। शालवृक्षे।
चीरितच्छद पु॰ चीरवदाचरितःच्छदो दलं यस्य। पालङ्कशाके
चीर्ण त्रि॰ चर क्त पृ॰ अत ईत्त्वम्। कृते,शीलिते,सञ्चिते च
चीव ग्रहणे संवृतौ च भ्वा॰उभ॰सक॰सेट्। चीवति ते अची-
वीत् अचीविष्ट। अचिचीवत् त।
चीव दीप्तौ चुरा॰उभ॰सक॰सेट्। चीवयति ते अचीचिवत् त।
चीवर न॰ चि ष्वरच् दीर्घश्च। भिक्षुवस्त्रे, कौपीनादौ।
चुक्क पीडने चु॰उभ॰सक॰सेट्। चुक्कयति ते अचुचुक्कत् त।
चुक्र पु॰ चक-रक् अत उत्त्वञ्च। अम्लवेतसे (चुकापालङ्ग)
शाकभेदे, शुक्रभेदे च। स्वार्थे कन् (आमरूल) शाके,
तिन्तिड्याञ्च स्त्री॰। [चिञ्चायां,काञ्जिकभेदे च स्त्री॰।
चुक्राम्ल पु॰ चुक्रमिवाम्लम्। वृक्षाम्ले। अम्ललोणायां,
चुक्रिका स्त्री॰ चुक्रैव स्वार्थे कन्। (चुकापालङ्ग) शाकभेदे।
चु(चू)चुक न॰ चु(चू)चु इत्यव्यक्तं शब्दं कायति यत्र कै-क।
कुचाग्रे स्तनवृन्ते। [सेट्। चुच्यति अचुच्यीत् चुक्रः।
चुच्य स्नाने मन्थने पीड़ने सुरादिसम्पादने च भ्वा॰पर॰सक॰
चुट अल्पीभावे भ्वा॰पर॰अक॰ सेट्। चोटति अचोटीत्।
चुट अल्पीभावे भ्वा॰पर॰अक॰सेट् इदित्। चुण्टति अचुण्टीत्
चुट छेदने वा॰चु॰उभ॰ पक्षे तुदा॰कुटा॰पर॰सक॰ सेट्।
चोटयति-ते अचूचुटत्-त पक्षे चुटति अचुटीत् चुचोट।
चुट छेदने चुरा॰ उभ॰ सक॰ सेट् इदित्। चुण्टयति-ते
अचुचुण्टत् त। [चुट्टत्-त।
चुट्ट अल्पीभावे चुरा॰ उभ॰ अक॰ सेट्। चुट्टयति-ते अचु-
चुड छेदने चुरा॰ उभ॰ सक॰ सेट् इदित्। चुण्डयति-ते
अचुचुण्डत्-त। [अचुण्डीत्।
चुड अल्पीभावे भ्वा॰ पर॰ अक॰ सेट् इदित्। चुण्डति
चुड्ड(ट्टड) कृतौ हावे च भ्वा॰पर॰सक॰सेट्। चुड्डति अचुड्डीत्
चुण छेदने तु॰कु॰पर॰सक॰सेट्। चुणति अचुणीत् चुचोण।
चुत क्षरणे भ्वा॰ प॰अक॰ सेट्। चोतति अचुतत्-अचोतीत्
चुद नोदने चु॰ उ॰सक॰ सेट्। चोदयति-ते अचूचुदत्-त।
चोदना चूडा।

चुप मन्दगतौ भ्वा॰ पर॰ अक॰ सेट्। चोपति अचोपीत्।
चुम्ब चुम्बने वा॰चु॰उभ॰ पक्षे भ्वा॰पर॰ सक॰ सेट् इदित्।
चुम्बयति-ते चुम्बति अचुचुम्बत्-त अचुम्बीत्।
चुम्बक पु॰ चुबि-ण्वुल्। स्वनामख्याते अयस्कान्ते मणौ।
धूर्त्ते, चुम्बनकर्त्तरि, ग्रन्थैकदेशाभिज्ञे च त्रि॰।
चुर स्तेये (परद्रव्यापहरणे) वा॰ चु॰ उभ॰ पक्षे भ्वा॰ पर॰
सक॰ सेट्। चोरयति-ते चोरति अचूचुरत्-त अचोरीत्
चुरा स्त्री॰ चुर-क टाप्। चौर्य्ये।
चुल समुच्छ्राये चुरा॰ उभ॰सक॰सेट्। चोलयति-ते अचूचुलत् त
चुलुक पु॰ चुल-उकक्। प्रसृतौ निविडपङ्के, भाण्डभेदे च।
माषमात्रमज्जनयोग्ये जले न॰।
चुलुकिन् पु॰ चुलुक+अस्त्यर्थे इनि। शिशुमाराकारे मत्स्यभेदे
चुलुम्प लौल्ये भ्वा॰ पर॰ अक॰ सेट्। चुलुम्पति अचुलुम्पीत्
चुल्ल भावकृतौ भ्वा॰पर॰अक॰सेट्। चुल्लति अचुल्लीत्। [त्रि॰
चुल्ल पु॰ क्लिन्नस्य चुलादेशः लच्प्रत्ययः क्लिन्ने नेत्रे तद्युक्ते जने
चुल्लि(ल्ली) स्त्री॰ चुल्ल-इन् वा ङीप् चुद-लिक् वा। पाकार्थ-
मग्निस्थापनस्थाने (चुला) चुल्ली चिरं रोदितोत्पुष्टः।
अच्। चुल्लाप्यत्र।
चूडा स्त्री॰ चुद-अङ् नि॰, चुल-समुच्छ्राये दीर्घः अङ् डस्य लः
वा। मयूरशिखायां मस्तकमध्यस्थशिखामात्रे, जुटिकायां,
बाहुभूषणे,शिखायाम्, (अग्रे), भूषणमात्रे, कूपे, दश-
विधसंस्कारान्तर्गते संस्कारभेदे च। 'प्रथमेऽब्दे तृतीये वा
चूडा कार्य्ये'ति मनुः।
चूडामणि पु॰ ६त॰। शिरोरत्ने 'चूड़ामणीकृतविधुरि'ति।
चूडाम्ल न॰ चूड़ायामग्रेऽम्लम्। वृक्षाम्ले।
चूडाल न॰ चूडा शिखाऽस्त्यस्य ल। मस्तके। शिखायुक्तजने त्रि॰
श्वेतगुञ्जायां, नागरमुस्तायाम्,उच्चटाख्ये च स्त्री॰टाप्।
चूण सङ्कोचे चुरा॰ उभ॰ सक॰ सेट्। चूणति अचूणीत्।
चूत पु॰चुष-क्त पृ॰। आम्रे, 'नवचूतप्रसवोगमिष्यतीति कुमारः
च्यु-क्त पृ॰। मलद्वारे न॰। स्वार्थे कन् आम्रे, कूपके च।
चूर दाहे दिवा॰ आत्म॰ सक॰सेट्। चूर्य्यते अचूरिष्ट। चूर्णः
चूर्ण पेषणे चु॰ उभ॰सक॰ सेट्। चूर्णयति-ते अचुचूर्णत्-त।
चूर्ण पु॰ चूर्ण-घञ्। पेषणजाते रजसि धूलौ (आवीर) ख्याते
द्रव्ये, ताम्बूलचर्वणोपयोगिद्रव्ये च चूर्णमानीयतां तूर्णमिति
चूर्णक पु॰ चूर्ण-ण्वुल्। सक्तुषु। स्वार्थे कन् चूर्णार्थे च। 'अक-
ठोराक्षरं स्वल्पसमासं चूर्णकं विदु'रित्युक्ते गद्यभेदे न॰।
चूर्णकार पु॰ चूर्णं करोति कृ-अण्। चुनारी) जातिभेदे।
चूर्णकुन्तल द॰ चूर्ण्यते इति चूर्णः कर्म॰। शिरःस्थे क्षुद्रकेश

(अलके) । [महाभाष्ये, कपर्द्दके च ।
चूर्णि(र्णी) पु० चुर-चर-वा क्तिच् नि० । पतञ्जलिकृते
चूला स्त्री० चुल-अ दीर्घः । प्रासादोपरिस्थे गृहे (चिलाघर)
चूड़ायाञ्च । [मूले, नाटकाङ्गभेदे च ।
चूलिका स्त्री० चुल-समुच्छ्राये ण्वुल् पृ० दीर्घः । हस्तिकर्ण-
चूष पाने भ्वा० पर० सक० सेट् । चूषति । अचूषीत् ।
चृत हिंसे ग्रन्थने च तुदा० सक० सेट् । चृतति अचर्तीत्
चृत(प) संदीपने वा चु० उभ० पक्षे भ्वा०पर० सक० सेट् ।
चर्त्त(र्प)यति-ते । अचीचृत(प)त्-त अचचर्त्त(र्प)त् त । पक्षे
चर्त्त(र्प)ति अचर्त्ती(र्पी)त् ।
चेट(ड) पु० चिट-परप्रैष्ये अच् वा टस्य डः । दासे उभयत्र
ङीप् । दास्याम् । ण्वुल् । दासे, उपनायके च स्त्रियां
चेटि(डि)का । [ग्लतया कथने च ।
चेत् अव्य० चित्-विच् । यद्यर्थे पक्षान्तरे, असन्देहेऽपि सन्दि
चेतकी स्त्री० चित-वुन् । हरितक्याम्. तत्फलेऽपि स्त्री० ।
चेतन पु० चित-युच् । आत्मनि, जीवे परमेश्वरे प्राणिनि
च । चैतन्ययुक्ते त्रि० ।
चेतनकी पु० चेतनं करोति कृ-ड गौ० ङीष् । हरितक्याम्।
चेतना स्त्री० चु० चित-युच् । बुद्धौ ज्ञाने ।
चेतनीया स्त्री०चेतनाय हिता छ । ऋद्धिनामौषधे ।
चेतस् न० चित-असुन् । चित्ते । आत्मनि पु० 'साक्षी चेताः
केवलो निर्गुणश्चे'ति श्रुतिः । [जीवे ।
चेतोमुख पु०चेतो मुखं द्वारमस्य । वेदान्तोक्ते सुषुप्त्यभिमानिनि
चेदि पु० देशभेदे । तद्देशस्थे जने ब०व० ।
चेदिपति पु० चेदीनां पतिः । शिशुपाले उपरिचरवसुनामके
नृपे च । चेदिराजादयोऽप्यत्र । [अचिचेलत् त ।
चेल लौल्ये गतौ च भ्वा० पर०सक० सेट् । चेलति अचेलीत्
चेल न० चिल-आच्छादने कर्म्मणि घञ् । वस्त्रे । चेल-लौल्ये
अच । अधमे त्रि० ।
चेल्ल चालने गतौ च भ्वा० पर० सक० सेट्। चेल्लति अचेल्लीत्
चेष्ट ईहायां भ्वा० आ०अक० सेट् । चेष्टते अचेष्टिष्ट । अच-
चेष्टत्-अचिचेष्टत् ।
चेष्टा स्त्री० चेष्ट-अङ् । 'आत्मजन्या भवेदिच्छा इच्छाजन्या
भवेत् कृतिः। कृतिजन्या भवेच्चेष्टे'त्युक्ते कायिके व्यापारे ।
चैतन्य न० चेतन+भावे स्वार्थे वा ष्यञ् । चेतनायां, ब्रह्मणि,
प्रकृतौ च । [स्वान्तमात्रे ।
चैत्त न० चित्तस्येदम् अण् । बौद्धमते विज्ञानातिरिक्ते
चैत्य न० चित्याया इदमण् । ग्रामादिप्रसिद्धे महावृक्षे, देवा-
वासे वृक्षे, जनानां सभास्थतरौ, बुद्धभेदे, आयतने,
चिताचिह्ने, जनसभायां, यज्ञस्थाने, जनानां विश्राम-
स्थाने, देवस्थाने च । [हिते गृहे ।
चैत्यगृह न० चैत्यस्य समीपे गृहम् । चतुष्पथस्थे चैत्यसन्नि-
चैत्यवृक्ष पु० कर्म्म० । अश्वत्थादिप्रसिद्धे वृक्षे ।
चैत्र पु० चित्रानक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी चैत्री साऽस्मिन् मासे
इण् । स्वनामख्याते शुक्लप्रतिपदादिदर्शान्तरूपे मासे ।
ठक् । चैत्रिकः । कन् । चैत्रकोऽप्यत्र पर्व्वतभेदे च ।
चैत्ररथ पु० चित्ररथेन गन्धर्व्वेण निर्वृत्तम् अण् । कुवेरोद्याने
चैत्रावली स्त्री० चैत्रे सम्यक् वलिरस्याम् । चैत्रपौर्णमास्याम्
चैत्री स्त्री० चित्रानक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी अण् । चैत्र-
मासपौर्णमास्याम् तत्रैव तद्योगसम्भवात् ।
चैद्य पु० चेदीनां जनपद नामयम् ष्यञ् । शिशुपाले ।
चोदना स्त्री० चु० चुद-युच् । 'चोदना चोपदेशश्च विधिश्चै-
कार्थवाचिनः' इति भट्टोक्ते प्रवर्त्तनावाक्ये 'चोदनालक्षणा-
र्थो धर्म्म' इति मीमांसासूत्रम् । प्रेरणायां, तर्ज्जनायां,
प्रवर्त्तनायाञ्च । [त्रि० ।
चोद्य न० चुद-ण्यत् । प्रश्ने, पूर्व्वपक्षे, अद्भुते च । प्रेरणार्हे
चोपन न० चुप-ल्युट् । मन्दगमने, तूष्णीम्भवने मौने च ।
चोर पु० चुर-अच् । स्तेयकर्त्तरि परद्रव्यापहारके गन्धद्रव्य-
भेदे, कृष्णशट्याञ्च । [ग्रन्थिपर्णवृक्षे ।
चोरक पु० चोरः स्वनामख्यातवृक्षइव कायति कै-क ।
चोरपुष्पी स्त्री० चोर इव पुष्पमस्या रात्रिविकाशित्वात् ।
शङ्खिन्याम् । स्वार्थे कन् अत इत्त्वम् । चोरपुष्पिकाप्यत्र ।
चोरा स्त्री० चोरतुल्यं रात्रिविकाशित्वेन पुष्पमस्त्यस्या अर्श
आद्यच् । शङ्खपुष्पिकायाम् ।
चो(चौ)रिका स्त्री० चोर+कर्मणि ठन् ठक् वा । चौर्य्ये ।
चोल न० चुल-घञ् । स्त्रीणां कञ्चुकाख्ये आप्रपदीने वस्त्रे ।
(चोला) इति ख्याते पुंसां वस्त्रभेदे च द्राविड़कलिङ्गयोर्मध्ये,
देशभेदे पु० । [किष्कुपर्व्वणि च ।
चोलकी पु० चुल-ण्वुल् गौरा० ङीष् । करीरे, नागरङ्गे,
चोली स्त्री० अल्पचोलः ङीष् । कूर्पासके वस्त्रभेदे ।
चोष्य त्रि० चूष-ण्यत् पृ०। इक्षुदण्डादौ भक्ष्यभेदे ।
चौड(ल) न० चूडा प्रयोजनमस्य अण् । चूडाकर्म्मणि संस्कार-
भेदे। वा डस्य लः । [पहारके। चोरनामगन्धद्रव्ये पु०।
चौर त्रि० चुरा शीलमस्य चोरएव वा अण् । प्रच्छन्नपरद्रव्या-
चौर्य्य न० चोरस्य भावः कर्म्म वा ष्यञ् । परद्रव्यापहरणे ।
च्यवन पु० च्यु-युच् । मुनिभेदे ।

च्यु गतौ भ्वा०आत्म०सक०अनिट्। च्यवते अच्योष्ट।

च्यु हासे सहने च चुरा० उभ० सक० अनिट्। च्यावयति ते अचुच्यवत् त।

च्युत क्षरणे भ्वा०पर०अक०सेट्। च्योतति अच्युतत्-अच्योतीत्

च्युति स्त्री० च्यु-क्तिन्। क्षरणे नाशे च अपादाने क्तिच्। भगे

छ

छ त्रि० छो-क। छेदनकर्त्तरि, निर्म्मले, तरले च। खण्डे न०

छगल पु० छो-कलच् गुट् च। पशुभेदे छागे। जातौ ङीप्। नीलवस्त्रे न०। वृद्धदारकवृक्षे स्त्री० टाप्। स्वार्थे कन्। पशुभेदे छागे।

छगलान्त्री(ङ्घ्री) स्त्री० छगलस्येवान्त्रम् अङ्घ्रिर्वा अस्याः गौरा०ङीष्। वृद्धदारकौषधे,वृके च। स्वार्थे कन्। अत्रैवार्थे

छटा स्त्री० छो-अटन्। दीप्तौ, परम्परायाञ्च।

छटाफल पु० छटेव परम्परान्वितं फलं यस्य। गुवाके।

छत्त्र पु० छद-णिच्-ष्ट्रन् ह्रस्वः। वचाकारमूलपत्रे (छातारिया) क्षुपभेदे। आतपत्रे न०। अतिछत्रायां (सुल्पा) वृक्षे स्त्री०।

छत्त्रक पु० छत्त्रमिव कायति कै-क। (राङ्गाकुलेखाडा) वृक्षे, मत्स्यरङ्गे पक्षिणि च। स्वार्थे कन् छत्त्रे न०।

छत्त्रपत्त्र न० छत्त्रमिव पत्त्रमस्य। स्थलपद्मे, भूर्जपत्त्रवृक्षे पु०

छत्त्रपुष्प पु० छत्त्रमिव पुष्पमस्य। तिलकवृक्षे।

छत्त्रभङ्ग पु०छत्त्रस्य भङ्गो यत्र। नृपनाशे,वैधव्ये अस्वातन्त्र्ये च

छत्त्राक न० छत्त्रा अतिच्छत्त्रेव कायति कै-क। शिलीन्ध्रे 'छत्त्राकं विड्वराहञ्चे'ति मनुः।

छत्त्राकी स्त्री० छत्त्रमकति अक-कुटिलगतौ अण्। राम्नायाम्

छद संवृतौ अद०चु०उभ०सक०सेट्। छदयति ते अचिच्छदत् त

छद बलाधाने जीवने च भ्वा० पर० अक० सेट्। छदति-अच्छदत्–अच्छदीत्–अच्छादीत्।

छद संवरणे वा० चुरा० पक्षे भ्वा०उभ० सकर्म्म० सेट् इदित्। छन्दयति-ते अचच्छन्दत्-त। छन्दति-ते अच्छन्दीत् अच्छन्दिष्ट। [अच्छादीत् अच्छदिष्ट।

छद अपवरणे भ्वा०उभ०सक०सेट्। छदति छदते। अच्छदीत्-

छद पु० छद-क। पत्रे, पक्षिणां पक्षे, ग्रन्थिपर्णवृक्षे, तमालवृक्षे च। [ल्युट्। पिधाने।

छदन न० छद-ल्युट्। पत्रे, पक्षे,(तेजपात) त्वचे च। भावे

छदपत्त्र पु० छदार्थं पत्त्रमस्य। भूर्ज्जपत्त्रे। [तृणपुञ्जे।

छदि पु० छद-इन्। पटले (चाल) इति ख्याते गृहाच्छादके

छदिस् स्त्री० छद-इसि। पटले (चाल)

छद्मतापस पु० छद्मना छलेन तापसः। लोकप्रतारणार्थं तापसताख्यापनाय तापसलिङ्गधारिणि तत्कर्म्माननुष्ठायिनि वैडालव्रतिके।

छद्मन् न० छाद्यते स्वरूपमनेन छद-मनिन्। कपटे छले।

छन्द पु० छदि संवरणे धातोरनेकार्थत्वात् इच्छ इच्छायाम् घञ्। अभिलाषे, वशतायाम्, विषभेदे च।

छन्दस् न० छदि-असि। वेदे, स्वैराचारे अभिलाषे, नियताक्षरवर्णमात्रादिसंनिवेशवशात् चतुश्चरणादौ उक्थादिभेदे गायत्र्यादौ छन्दसि, पद्ये च।

छन्दोग पु०छन्दः सामवेदं गायति गै-क। सामवेदगे विप्रादौ

छन्न त्रि० छद-णिच् क्त नि०। आच्छादिते। निर्ज्जने रहसि न०।

छप गतौ वा चुरा० उभ० पक्षे भ्वा० पर० सक० सेट् इदित्। छम्पयति ते छम्पति अचच्छम्पत् त अच्छम्पीत्। [छान्त्वा

छम भक्षणे भ्वा०पर०सक०सेट्। छमति अच्छमीत्। छमित्वा-

छर्द्द वमने चुरा०उभ०सक०सेट्। छर्द्दयति ते अचच्छर्द्दत् त।

छर्द्दन पु० छर्द्द-णिच्-ल्यु। निम्बवृक्षे मदनवृक्षे च। भावे ल्युट्। वमने न०। [अत्रैवार्थे

छर्द्दि र्द्दी) स्त्री० छर्द्द-णिच्-इन्। वमनरोगे वा ङीप्।

छर्द्दिका स्त्री० छर्द्द-णिच्-ण्वुल्। उत्कासिकायां, विष्णुक्रान्तायाञ्च। धात्वर्थे ण्वुल्। वमने।

छर्द्दिकारिपु पु० ६त०। क्षुद्रैलायाम्। छर्दिनाशके त्रि०।

छर्द्दिघ्न पु०छर्दिं हन्ति-हन्-टक्। निम्बभेदे। छर्दिनाशके त्रि०

छर्द्दिस् स्त्री० छर्द्द-इसि। वमने।

छल न० छो कलच्। शाठ्ये, स्वरूपाच्छादने छद्मनि, न्यायोक्ते तात्पर्य्यान्तरेण प्रयुक्तस्य शब्दस्यार्थान्तरकल्पनेन वाद्युक्तौ प्रतिवादिना दत्तदूषणे च। यथा नेपालादागतोऽयं नवकम्बलवत्त्वादिति वादिन उक्तौ नवशब्दस्य नूतनत्वार्थपरत्वे स्थिते प्रतिवादिना तस्य नवसंख्यायुक्तार्थत्वकल्पनेन नास्य नवसंख्यककम्बलवत्त्वमिति यद्दूषणं दीयते।

छलना स्त्री० छल+तत्करोति णिच्-भावे-युच्। परप्रतारणायाम्। [(छाल) त्वचायाम्, सन्ततौ च।

छल्ली स्त्री० छद-क्विप् तां लाति ला-क गौ० ङीष्। वल्कले

छवि स्त्री० छ्यति असारं छिनत्ति तमो वा नि०। शोभायां कान्तौ च। [अच्छविष्ट।

छष वधे भ्वा०उभ०सक० सेट्। छषति ते अच्छाषीत् अच्छषीत्

छाग पु० छो-गन्। छागके। जातौ स्त्रियां ङीप्। पुरोडाशे च। इदमर्थे अण्। छाग्यादुग्धे छागमांसे च न०।

छागल पु० छगलएव प्रज्ञाद्यण्। स्वनामख्याते पशौ, छग-लस्यापत्यम् अण्। ऋषिभेदे।

छागवाहन पु० छागो वाहनमस्य। अग्नौ।

छात त्रि० छो-कर्म्मणि कर्त्तरि वा क्त। छिन्ने, दुर्बले च। छाततराम्बुच्छटेति काव्य० प्र० १उ०।

छात्र पु० गुरोर्दोषावरणं छत्रं तच्छीलमस्य ण। शिष्ये,'वरटाः कपिलाः पीताः प्रायोहिमवतो वने। कुर्व्वन्ति छत्रका-कारं तज्जं छात्रं मधु स्मृत'मित्युक्ते मधुभेदे न०।

छादन पु० छद-णिच्-ल्यु। नीलाम्लानवृक्षे। भावे ल्युट्। छादने। करणे ल्युट। पत्रे न०।

छान्दस पु० छन्दोवेदमधीतेऽण्। वेदाध्ययनकर्त्तरि।

छान्दोग्य न० छन्दोग+आम्नायाद्यर्थे ञ्य। सामगानां धर्मे आम्नाये, (मन्त्रब्राह्मणात्मके शास्त्रे) समूहे च।

छाया स्त्री० छो-य। आतपाभावे, कान्तौ,प्रतिबिम्बे,पालने, उत्कोचे पङ्क्तौ, संज्ञाप्रतिरूपायां सूर्य्यभार्य्यायाम्, उन-विंशाक्षरपादके छन्दोभेदे च।

छायातनय पु० ६त०। शनैश्चरे 'छायासुतादयोऽप्यत्र।

छायापुरुष पु० छायया पुरुष इव। आकाशे द्रष्टव्ये निज-च्छायानुरूपे छायात्मके पुरुषे।

छायावृक्ष पु० छायाप्रधानो वृक्षः शाक०। वटादौ वृक्षे।

छिक्कनी स्त्री० छिक् इत्यव्यक्तं नासिकाशब्दं कनति शब्दा-यते अच् गौरा० ङीष्। (नाक्छिक्नी) वृक्षभेदे!

छिक्का स्त्री० छिक् इत्यव्यक्तं शब्दं करोति क ड। क्षुते।

छित्त्वर त्रि०छिद-ष्वरप् पृ० तुक्च। वैरिणि, धूर्त्ते, छेदके च। स्त्रियां ङीष्। छेदने न०। [अच्छिदत् अच्छैत्त,छिदा।

छिद् द्वैधीकरणे रुधा०उ०सक०अनिट्। छिनत्ति छिन्ते अच्छैत्सीत्-

छिद्विर पु० छिद-किरच्। कुठारे पावके, रज्जुभेदे, करवाले च

छिदुर त्रि० छिद-कुरच्। वैरिणि, धूर्त्ते, छेदके, छेदनद्रव्ये च

छिद्र भेदने अद० चुरा० उभ० सक० सेट्। छिद्रयति ते अचिच्छिद्रत् त। [ज्योतिषोक्ते लग्नतोऽष्टमस्थाने च।

छिद्र न० छिद-रक् छिद्र-अच् वा। दूषणे, गर्त्ते, अवकाशे

छिद्रान्तर् पु० छिद्रमन्तर्मध्यं यस्य। नले।

छिद्रित त्रि० छिद्र-क्त। विद्धे कृतच्छिद्रे।

छिन्नपत्री स्त्री०छिन्नं पत्रं यस्याः। अम्बष्ठायाम्। (आकनादी)

छिन्नमस्ता स्त्री० छिन्नं मस्तं यस्याः। महाविद्यायां विद्याभेदे

छिन्नरुह पु० छिन्नोऽपि रोहते रुह-क। तिलवृक्षे। गुडू-च्यां, शल्लक्यां, केतक्याञ्च स्त्री०।

छिन्नोद्भवा स्त्री० छिन्नाप्युद्भवति उद्+भू-अच्। गुडूच्याम्।

छुछुन्दरी स्त्री० छुछु इत्यव्यक्तं दृणाति अच् पृ०। (छुछु) जन्तुभेदे गन्धमूषिके।

छुट छेदने वा चुरा० उभ० पक्षे तु० कुटा० पर०सक० सेट्। छोटयति ते छुटति। अचुच्छुटत् त अच्छुटीत्।

छुड छेदने तु०कु०पर०सक० सेट्। छुडति अच्छुडीत् चुच्छोड

छुप स्पर्शे तु०पर०सक०अनिट्। छुपति अच्छौप्सीत्।

छुप पु० छुप-क। क्षुपे, स्पर्शे, चपले, युद्धे च।

छुर छेदे भ्वा०पर०सक०सेट्। छोरति अच्छोरीत्।

छुर लेपने तु०कु० पर०सक०सेट्। छुरति अच्छुरीत्।

छुरिका स्त्री० छुर-क्वुन्। अस्त्रभेदे (छुरि)। छुर-क गौ० ङीष्। छुरीत्यप्यत्र।

छृद सन्दीपने वा चु०उ०पक्षे भ्वा०पर०सक०सेट्। छर्दयति ते छर्दति। अचच्छर्दत्-अचिच्छृदत् त अच्छर्दीत्।

छृद् देवने दीप्तौ च अक० वमने सक० रुधा० उभ० सेट्। छृणत्ति छृन्ते अच्छृदत्-अच्छर्दीत्।

छृप याचने द्विक० शब्दे अक० वा चुरा०उभ० पक्षे भ्वा० पर० सेट्। छर्पयति ते छर्पति। अचिच्छृपत् त-अचच्छर्पत् त। अच्छर्पीत्। [नागरे च त्रि०।

छेक पु० छो-ईकन्। गृहासक्ते पक्षिणि, मृगे च। विदग्धे,

छेकानुप्रास पु० छेकस्य विदग्धस्य प्रियोऽनुप्रासः शाक०। अनुप्रासभेदे शब्दालङ्कारे। [ङ्कारभेदे।

छेकोक्ति स्त्री०छेकायाः विदग्धाया उक्तिः। वक्रोक्तिरूपेऽल-

छेद् छेदने अद०चु०उभ०सक०सेट्। छेदयति ते अचिच्छेदत् त

छेद पु० छिद-घञ्। छेदने छेदके, भाजके च 'छेदं गुणं गुणं छेदमिति लीलावती। कर्म्मणि घञ्। खण्डे, 'वलाहक च्छेदविभक्तरागा'मिति कुमारः।

छैदिक पु० छेदं नित्यं सर्पति ठक्। वेतसे।

छो छेदने दि०पर०सक० अनिट्। छ्यति अच्छात् अच्छासीत्।

छोटिका स्त्री० चु० छुट-ण्वुल्। तर्जन्यङ्गुष्ठजनिते शब्दे।

च्यु गतौ भ्वा०आत्म०सक०अनिट्। च्यवते अच्योष्ट।

ज

ज पु० जि-जन-वा ड। शिवे, विष्णौ, जनके, वेगे, मुक्तौ विषे, छन्दोग्रन्थोक्ते गुरुमध्यगे वर्णत्रये च।

जक्ष भक्षणे सक० हासे अक० अदा० जक्षा० पर० सेट्। जक्षिति अजक्षीत्।

जगच्चक्षुः पु० जगतां चक्षुरिव सर्व्वपदार्थदर्शकत्वात्। सूर्य्ये

जगत् पु० गम-क्विप् नि०। वायौ। जङ्गमे त्रि० विश्वे लोके न०।

जगत्प्राण पु॰ जगतां प्राणो जीवनहेतुत्वात् । वायौ ।

जगत्साक्षिन् पु॰ जगतां साक्षीव सर्व्वस्य साक्षाद्दर्शनात् । सूर्य्ये

जगती स्त्री॰ गम-क्विप् नि॰ । पृथिव्यां, भुवने, जने, जम्बु-
क्षेत्रे, वास्तुभेदे, द्वादशाक्षरपादके छन्दोभेदे च ।

जगदाधार पु॰ ६त॰ । वायौ, जगतामाश्रये च 'कालो हि
जगदाधार'इति स्मृतिः । [द्धात्री'मिति स्मृतिः

जगद्धात्री स्त्री॰ धा-तृच् ६त॰ । दुर्गाभेदे । 'उद्धाद्य जग-

जगद्योनि पु॰ जगतां योनिरुत्पत्तिः यस्मात् । शिवे, विष्णौ,
हिरण्यगर्भे, कुमारे च । ६त॰ पृथिव्याम् । [भैरवभेदे च ।

जगन्नाथ पु॰ ६त॰ । विष्णौ, तदीयक्षेत्रभेदे, विमलापीठस्थे

जगल पु॰ गल-अदने यङ् अच् नि॰ । मद्यकल्के (मदेर गोडा)
मदनवृक्षे, पिष्टमद्ये धूर्त्ते च ।

जग्ध त्रि॰ अद-क्त । भुक्ते ।

जग्धि स्त्री॰ अद-क्तिन् । भोजने, सहभोजने च ।

जघन न॰ वक्रं हन्ति हन-यङ् अच् पृ॰ । स्त्रीणां श्रोणिपुरो
भागे, श्रोणौ च । 'पीनस्तनजघनाया' इत्युद्भटः ।

जघनेफला स्त्री॰ जघने इव मध्यभागे फलमस्याः अलुक्स॰ ।
काकोडुम्बरिकायाम् ।

जघन्य त्रि॰ हन-यङ् अच् पृ॰, जघनमिव इवार्थे यत् वा ।
अधमे, चरमे, गर्हिते च । शूद्रे पु॰ । जघनमनुशोलितं
यस्य । पुंसां लिङ्गे ।

जघन्यज पु॰ जघन्ये चरमे जायते जन-ड । शूद्रे, कनिष्ठे त्रि॰

जङ्गम त्रि॰ गम-यङ्-अच् । गतिशक्तियुते ।

जङ्गल न॰ गल-यङ्-अच् पृ॰ । वने, रहसि च । मांसे पु॰

जङ्घा स्त्री॰ जंघन्यते कुटिलं गच्छति गत्यर्थकस्य हन्तेः
कौटिल्ये यङ्-अ पृ॰ । गुल्फजान्वोरन्तराले अवयवे ।

जङ्घाकरिक त्रि॰ कृ-अप् करः विक्षेपः ६त॰ ततः अस्त्यर्थे
ठन् । जङ्घाचलनेनाजीवति धावके (धाउड़े)

जङ्घाल त्रि॰ जङ्घा वेगवती अस्त्यस्य लच् । धावके जङ्घाजो-
विनि । 'हरिणैणकुरङ्गर्ष्यपृषतन्यङ्कुशम्बराः । राजीवश्च
तथा मुण्डी जङ्घालाः परिकीर्त्तिता' इत्युक्तेषु मृगेषु पु॰ ।

जङ्घिल त्रि॰ अतिशयवेगवती जङ्घास्त्यस्य इलच् । वेगव-
ज्जङ्घाविशिष्टे धावके ।

जज युद्धे भ्वा॰ पर॰ अक॰ सेट् । जजति अजाजीत्-अजजीत्

जञ्ज योधने भ्वा॰ पर॰ सक॰ सेट् इदित् । जञ्जति अजञ्जीत्

जट संहतौ भ्वा॰ पर॰ अक॰ सेट् । जटति अजाटीत् अजटीत् ।

जटा स्त्री॰ जट-अच् । अन्योन्यसंलग्ने केशे, व्रतिनां शिखा-
याम्, संहादेः सटायाम्, वृक्षादेर्मूले, (जड़) जटामांस्यां,
वेदस्य पाठभेदे, रुद्रजटायाम् लतायाम् शतावर्य्यांश्च ।

जटाजूट पु॰ ६त॰ । जटानां जूटे (बन्धे) समूहे च 'जटा-
जूटसमायुक्तामिति दुर्गाध्यानम् । [गन्धद्रव्यभेदे ।

जटामांसी पु॰ जटां मन्यते मन-स दीर्घश्च । स्वनामख्याते

जटायु(स्) पु॰ जटां याति या-कु, जट-संहतौ अच् जटं
संहतमायुरस्य वा । स्वनामख्याते खगभेदे, गुग्गुलौ च ।

जटाल पु॰ जटास्त्यस्य लच् । गुग्गुलौ, वटे, कर्पूरे, मुष्कके
च । जटायुक्ते त्रि॰ । जटामांस्यां स्त्री॰ ।

जटावल्ली स्त्री॰ जटेव वल्ली । रुद्रजटायाम् । [वा ङीप् ।

जटि(टी) पु॰ जट-इन् । वटवृक्षे, समूहे च । जटामांस्यां स्त्री॰

जटिन् पु॰ जटा अस्त्यस्य इनि । प्लक्षे (पाकुड़) अश्वत्थतुल्य-
पत्रयुक्ते वृक्षभेदे । जटावति त्रि॰ ।

जटिल पु॰ जटा अस्त्यर्थे इलच् । सिंहे, ब्रह्मचारिभेदे च
जटायुक्ते त्रि॰ । जटामांस्यां, पिप्पल्यां, वचायां, दमन
वृक्षे च स्त्री॰ । [भेदे पिल्लौ (जडुल) ।

जटु(डु)ल पु॰ जट-उलच् पृ॰ टस्य ड वा । देहस्थे कृष्णचिह्न

जठर पु॰ जायते जन्तुर्गर्भो वाऽस्मिन् जन-अर-ठान्तादेशः ।
कुक्षौ । वृद्धे, कठिने च त्रि॰ ।

जड त्रि॰ जलति घनीभवति जल-अच् डस्य लः । इष्टानि-
ष्टानभिज्ञे, हिमार्त्ते, मूके, वुद्धिहीने, अप्रकाशे, वेदग्र-
हणासमर्थे मूर्खे च । जले, सीसके च न॰ । जडयति तत्-
करोति णिच्-अच् । शूकशिम्ब्यां भूम्यामलक्याञ्च स्त्री॰ टाप्

जतु न॰ जन-उ तोऽन्तादेशः । अलक्ते, लाक्षायाञ्च ।

जतुका स्त्री॰ जतु+इवार्थे कन् । (चामचिका) पक्षिभेदे गन्ध
द्रव्यभेदे, जन्यां, पर्पट्यां, तिर्य्यक्फलायां, निशान्धायाञ्च ।

जतुकारी स्त्री॰ जतु करोति कृ-अण् ङीप् । जतुकालतायाम्

जतुरसः पु॰ ६त॰ । अलक्तके ।

जत्रु न॰ जन-रु तोऽन्तादेशः । स्कन्धकक्षयोः सन्धौ, कण्ठ-
स्याधोभागस्थितयोरस्थ्नोश्च ।

जन जनने जुहो॰ पर॰ अक॰ सेट् घटा॰ । जजन्ति । अजनत्-
अजनीत् अजानीत् । जनयति जनितः । [यति जातः

जन जनने दि॰ आ॰ अक॰ सेट् घटा॰ । जायते अजनिष्ट । जन-

जन पु॰ जन-अच् । लोके, पामरलोके, महोलोकादूर्द्ध्वलोके च

जनक पु॰ पु॰ जन-णिच्-ण्वुल् । पितरि, मिथिलाधिपे राज
भेदे च । कारणे त्रि॰ । [रामपत्न्याम्

जनकसुता स्त्री॰ जनकस्य सुततया ख्याता । सीतादेव्यां

जनता स्त्री॰ जनानां समूहः तल् । जनसमूहे ।

जननि(नी) स्त्री॰ जन-अनि वा ङीप् । मातरि, जनिकाम-

गन्धद्रव्ये, दयायां, कटुकायां, मञ्जिष्ठायाम्, अलक्तके, जटामांस्याञ्च ।

जनपद पु० जनाः पद्यन्ते गच्छन्ति यत्र पद-घ । देशे ।

जनमेजय पु० जन+एज-णिच्-खश् मुम्च् । परीक्षिद्राजपुत्रे, नृपभेदे । पृ० । जन्मेजयोऽप्यत्र ।

जनयितृ पु० जन-णिच्-तृच् । पितरि । मातरि स्त्री० ङीप्

जनलोक पु० महर्लोकोपरि भुवनभेदे ।

जनवल्लभ पु०६त० । श्वेतरोहितवृक्षे । जनप्रिये त्रि० ।

जनश्रुति स्त्री० जनेषु श्रुतिरेव न दृष्टिर्यस्याः । सत्यमिथ्या-साधारणलोकप्रसिद्धौ किम्वदन्त्याम् ।

जनस्थान न० दण्डकारण्यस्य समीपे स्थानभेदे, जनाधार-स्थाने च । जनस्थाने भ्रान्तमित्युद्भटः ।

जनान्तिक न०६त० । जनसमीपे, अप्रकाशे, त्रिपताककरेणा-न्यानपवार्य्यान्तिके जनान् । अन्योन्यामन्त्रणं यत् स्यात् जनानां तज्जनान्तिकमित्युक्ते नाटकेऽभिनयकर्त्तॄणामन्यो-न्यगुप्तभाषणे च ।

जनार्द्दन पु० जनैरर्द्यते याच्यते स्वाभिष्टमसौ अर्द्द-याचने कर्म्मणि ल्युट्, जनं जननमर्द्दयति वा अर्द्द-हिंसायां ल्यु वा । विष्णौ ।

जनाश्रय पु० जनानां लोकानामाश्रयः । मण्डपे ।

जनि(नी) स्त्री० जन-भावे इन् वा ङीप् । उत्पत्तौ अभूत-प्रादुर्भावे, जायते गर्भोऽस्याम्, नार्य्याम् । मातरि, स्नुषायां, जायायाञ्च । जायते आरोग्यमनया । ओषधिभेदे जतुकायाञ्च

जनुस् न० जन-उसि । उत्पत्तौ ।

जनु(नू) स्त्री० जन-उ वा ऊङ् । उत्पत्तौ ।

जनेष्ट पु० जनानामिष्टः । मुद्गरवृक्षे । वृद्धिनामौषधौ, जातीपुष्पे, हरिद्रायां जतुकायाञ्च स्त्री० । [त्माभिमानिनि जीवे ।

जन्तु पु० जन-तु । जननशीले प्राणिनि अविद्यादोषात् देहा-

जन्तुका स्त्री० जन्तुभिः कायति प्रकाशते कै-क । लाक्षायां, तस्याहि कीटै प्रकाशः । हिङ्गुले च ।

जन्तुघ्न पु० जन्तून् कृमीन् हन्ति टक् । वीजपूरे । विड़ङ्गे, हिङ्गुनि च न० । प्राणिघातके त्रि० ।

जन्तुफल पु० जन्तवः फलेऽस्य । उडुम्बरे ।

जन्तुमारी स्त्री० जन्तून् कृमीन् मारयति मृ-णिच्-अण् उप० । निम्बूके (निमकी) । [तत्र हि बहुकीटानां स्थितिः ।

जन्तुला स्त्री० जन्तून् कीटान् लाति ला-क । काशतृणे

जन्मन् न० जन-मनि । उत्पत्तौ, आद्यक्षणसम्बन्धे, गर्भवासयो-निनि सारणेन देहग्रहणे, न्यायाद्युक्ते अपूर्व्वदेहादिभिः सम्बन्धे, ज्योतिषोक्ते जन्मनक्षत्रे, स्वावधिके दशमे उन-विंशे च नक्षत्रे, जन्मलग्ने च ।

जन्ममास पु०६त० । 'आरभ्य जन्मदिवसं यावत् त्रिंशद्दिनानि च । जन्ममासः स विज्ञेय वर्ज्जितः सर्व्वकर्म्मस्वित्युक्ते जन्म-दिनावधिके त्रिंशद्दिनात्मके मासे ।

जन्मान्तर न० अन्यत् जन्म मयू० । भवान्तरे परलोके ।

जन्माष्टमी स्त्री० श्रीकृष्णस्य जन्मतिथौ मुख्यचान्द्रे ण श्राव-णस्य कृष्णाष्टम्याम् ।

जन्मिन् पु० जन्मास्त्यस्य ब्रीह्यादि० इनि । प्राणिनि जीवे ।

जन्य त्रि० जन-कर्त्तरि यत् । जायमाने । जन-णिच्-यत् । उत्पाद्ये, जनके च । जनीं वधूं वहति नयति वा यत् । नवोढाज्ञातिमित्रभृत्यस्निग्धेषु त्रि० । अट्टे, परीवादे, प्रीतौ, युद्धे, देहे च पु० । भावे यत् । जनने न० । मातृवय-स्यायां स्त्री० । [पीत्-अजपीत् ।

जप उच्चारणे वाचि च भ्वा० पर० सक० सेट् । जपति अजा-

जप पु० जप-अच् । वेदमन्त्रादेरावृत्तौ असकृदुच्चारणे 'जपस्त-द्भाषणं ध्येयसम्मुखीकरणं मुने इत्युक्ते मन्त्रादिभाषणे च ।

जपा(वा) स्त्री० जप-अच् वा पस्य वः । स्वनामख्याते वृक्षे तत्पुष्पे च

जभ मैथुने भ्वा० पर० सक० सेट् । जभति अजम्भीत् ।

जभ मैथुने भ्वा० पर० सक० सेट् इदित् । जम्भति अजम्भीत्

जभ जृम्भणे भ्वा० आत्म० अक० सेट् इदित् । जम्भते अजम्भिष्ट

जभ नाशे चुरा० उभ० सक० इदित् । जम्भयति-ते अजजम्भत् त

जभ जृम्भणे भ्वा० आत्म० सेट् । जभते अजम्भिष्ट । [जान्त्वा

जम भक्षे भ्वा० पर० सक० सेट् । जमति अजमीत् । जमित्वा-

जमदग्नि पु० । परशुरामस्य पितरि मुनिभेदे ।

जम्पती पु० द्वि० व० । जाया च पतिश्च द्व० जायाया जम् । दम्पत्योः स्त्रीपुरुषयोः । [पङ्के, शैवाले, केतक्याञ्च ।

जम्बाल पु० जम्ब-घञ् जम्बमालाति आदत्ते आ+ला-क ।

जम्बालिनी स्त्री० जम्बाल+अस्त्यर्थे इनि । नद्याम् ।

जम्बीर पु० जम-विच् वीर-विक्रान्तौ क कर्म० । (गोड़ानेवु) वृक्षभेदे, मरुवके, सितार्ज्जके च ।

जम्बु(म्बू) स्त्री० जम-कू नि० बुक् वृष० वा ऊङ् (जाम) । इति ख्याते वृक्षे । तस्याः फले अण् तस्य वा लुप् । जाम्बवम् । वा ह्रस्वे । जम्बु चाप्यत्र ।

जम्बुक पु० जम्बुरिव कायति कै-क । (गोलावजाम) इति ख्याते वृक्षे, श्योनाकभेदे च । स्वार्थे कन् जम्बुशब्दार्थे

जम्बुद्वीप पु० जम्बुवृक्षचिह्नितो द्वीपः शाक० । सप्तद्वीपमध्ये स्वनामख्याते द्वीपभेदे ।

जम्बूक पु० जम-उलूकादि० नि० । शृगाले, नीचे, वरुणे, जम्बुकार्थे च (गोलापजाम) द्राक्षाभेदे स्त्री० ।

जम्भ पु०जभि-घञ् । दैत्यभेदे, दन्ते, जम्बीरे, अंशे, हनौ, तूणे च। भावे घञ् । भक्षणे जृम्भणे च । अ। जृम्भायां स्त्री० ।

जम्भभेदिन् पु० जम्भं दैत्यं भिनत्ति भिद-णिनि। इन्द्रे जम्भभेदनादयोप्यत्र ।

जम्भला स्त्री०जम्भं जृम्भां लाति ला-क । राक्षसीभेदे तस्याः स्मरणे ज्वरनाशात् ज्वरनाशे च तत्पूर्व्वाङ्गजृम्भाया अपि नाशः 'समुद्रस्योत्तरे तीरे जम्भला नाम राक्षसी'ति ।

जय पु० जि-भावे अच् । शत्रूणामभिभावने, नारायणपार्श्वचरे, 'एतौ द्वौ पार्श्वगौ मह्यं जयो विजय एवचे'ति भागवतम् विराटपुरस्थे गुप्तसंज्ञके युधिष्ठिरे च ।

जयढक्का स्त्री० जयसूचिका ढक्का। वाद्यभेदे ।

जयद्रथ पु० जयन् रथो यस्य । सिन्धुराजे दुर्योधनभगिनीपतौ स्वनामख्याते नृपे, सूर्य्ये, भीमे च ।

जयन्त पु० जि-झच्। इन्द्रस्य पुत्रे चन्द्रे, शिवे, विराटपुरस्थे गुप्तसंज्ञकें भीमे च ।

जयन्ती स्त्री० जयति रोगान् अन्या थौ धानि वा जि-शतृ ङीप्। जरायाम्, नादेय्याम् दुर्गाभेदे 'जयन्ती मङ्गला कालीति मन्त्रः। पताकायाम्, जयन्तीवृक्षे, 'रोहिणीसहिता कृष्णा मासे च श्रावणेऽष्टमी। अर्द्धरात्रादधश्चोर्द्धम् कलयापि यदा भवेत् जयन्ती नाम सा प्रोक्तेत्युक्तलक्षणे योगभेदे च ।

जयपत्र न०। जयसूचकं पत्रम् । 'पूर्व्वोत्तरक्रियायुक्तं निर्णयान्तं यदा नृप । प्रदद्यात् जयिने लेख्यं जयपत्रं तदुच्यते' इत्युक्ते पत्रे ।

जयपाल पु० जयेन शत्रुजयेन पालयति पाल-अच् । स्वनामख्याते सारकफलके वृक्षे । ६त०। विष्णौ, नृपे च।

जया स्त्री०जि-अच् । हरितक्याम्, जयन्त्याम्, दुर्गायां, तत् सहचर्य्यां, गणिकारिकायां, विजयायां (भङ्गा) पताकाभेदे, नीलदूर्व्वायाम्, शान्तावृक्षे, ज्योतिषोक्ते 'त्रयोदश्यष्टमी चैव तृतीया च जया मते'त्युक्ते तिथिसमुदाये च ।

जय्य त्रि०जेतुं शक्यः जि-यत् क्षय्यजय्यौ तदर्थे नि०। जेतुं शक्ये

जरठ त्रि० जॄ-अरठच्। कर्कशे, कठिने, पाण्डौ, जीर्णे च ।

जरण पु० न०। जॄ णिच्-ल्यु । जीरके, हिङ्गुनि, सौवर्चले, कृष्णौषधौ च । कासमर्द्दे पु० । कृष्णजीरके स्त्री० ।

जरत् त्रि० जॄ-अतृन् । वृद्धे, जीर्णे, जरायुक्ते, पुरातने च । स्त्रियां जरती ।

जरत्कारु पु० मनसादेव्याः पत्यौ मुनिभेदे। मनसादेव्यां स्त्री०

जरद्गव पु० जरन् गौः षच् समा० । वृद्धोक्षे, नृपभेदे च ।

जरन्त पु० जॄ-झच् । महिषे । जीर्णे त्रि० ।

जरा स्त्री० जॄ-अङ् । शैथिल्यापादकावस्थाभेदे ।

जरायु पु० जरामेति अुण् । गर्भावरणचर्मणि गर्भाशये, जटायौ पक्षिणि च ।

जरायुज त्रि० जरायुतो जायते जन–ड। 'पशवश्च मृगाश्चैव व्यालाश्चोभयतोदतः । रक्षांसि च पिशाचाश्च मनुष्याश्च जरायुजा' इत्युक्ते पश्वादिमनुष्यान्तेषु 'यः तु चर्माकृतिः सूक्ष्मा जरायुः सा निगद्यते। शुक्रशोणितयोर्योगस्तस्मिन् संजायते यतः । तत्र गर्भो भवेद्यस्मात् तेन प्रोक्तोजरायुज इत्युक्ते गर्भे च । [दित्युक्तनिरुक्तौ नृपभेदे ।

जरासन्ध: पु० 'जरया सन्धितो यस्मात् जरासन्धस्ततोऽभव-

जरूथ पु०न० जॄ-ऊथन् । स्थूलमांसे । [अज(र्चीत्)(र्च्छीत्)(र्जीत्)

जर्च्च(र्च्छ)(र्ज) उक्तौ भर्त्सने च तु०पर०सक०सेट् । जर्च(र्च्छ)(र्ज)ति

जर्ज्जर पु०न०। जर्ज्ज-अरन् । शक्रध्वजे, शैलजे, गन्धद्रव्ये च। जीर्णे त्रि० । [द्रव्ये । जीर्णे त्रि०

जर्ज्जरीक त्रि० जर्ज-ईकन् पर्फरीकादि०नि० । बहुच्छिद्रे

जर्भ्र उक्तौ निन्दायाञ्च तु०पर०सक०सेट् । जर्भ्रति अजर्भ्रीत्

जर्त्तिल पु० जॄ-विच् कर्म्म० । अरण्यतिले । [अजर्त्सीत् ।

जर्त्स भर्त्सने उक्तौ रक्षणे च भ्वा०पर०सक०सेट् । जर्त्सति

जल आच्छादने चुरा० उभ० सक० सेट् । जालयति ते अजीजलत् त । [अजालीत् । जलः जालः ।

जल तीक्ष्णतादिभवने भ्वा०पर०रक०सेट् ज्वलादि । जलति

जल त्रि० जल-अच्। जडे । उदके, ह्रीवेरे, गन्धद्रव्ये, ज्योतिषोक्ते लग्नावधिके चतुर्थस्थाने, पूर्व्वाषाढानक्षत्रे च न०

जलकण्टक पु० जलस्य कण्टकइव । शृङ्गाटके । (पानफल) कुम्भीरे च ।

जलकपि पु०जले कपिरिव। शिशुमारे जलजन्तुभेदे (सोसक)

जलकरङ्क पु० जलस्य करङ्क इवाधारः । नारिकेले, मेघे च। जले करङ्कइव । शङ्खे जललतायाञ्च ।

जलकाक पु० जले काकइव । (पानकौडी) पक्षिभेदे ।

जलकुन्तल पु० जलस्य कुन्तलः केश इव । शैवाले ।

जलचर पु० जलेचरति चर-टक्। ग्राहादिषु जलजन्तुषु ।

जलज पु० जले जायते जन-ड । शैवले, वानीरवृक्षे हिज्जलवृक्षे, मत्स्ये, ज्योतिषोक्तेषु कर्कटमीनमकरान्त्यार्द्धराशिषु च। क्षारभेदे, पद्मे च न०। शङ्खे पु०न०। जलजातमात्र त्रि० ।

जलजन्तु पु०६त० जलस्थेषु ग्राहादिषु प्राणिषु । [(जोंक)

जलजन्तुका स्त्री० जलजन्तु+अल्पार्थे कन् । जलौकायाम्

जलद पु० जलं ददाति दा-क । मेघे, कर्पूरे च जलदातरि त्रि०
जलदागम पु० जलदानामागमो यस्मिन् काले । वर्षाकाले
जलधर पु० जलानां धरः धृ-अच् । मेघे-कर्पूरे, समुद्रे, तिलि-
शवृक्षे च । जलधारिणि त्रि० । [छन्दोभेदे च ।
जलधरमाला स्त्री० ६त० । मेघपङ्क्तौ, द्वादशाक्षरपादके
जलधि पु० जलानि धीयन्तेऽत्र धा-कि । समुद्रे । तोयधि-
प्रभृतयोऽप्यत्र, चतुःसङ्ख्यायां संख्याभेदे, 'जलधिश्चान्त्यं
मध्यं परार्द्धमि'ति लीलावती । [याम् ।
जलधिजा स्त्री० जलधेर्जायते जन-ड । लक्ष्म्याम् । [सङ्ख्या-
जलनिधि पु० जलानि निधीयन्तेऽत्र नि+धा-कि । समुद्रे चतुः-
जलनिर्गम पु० जलानां निर्गमः । नद्यादेर्जलभ्रमणे, अधःस्थि-
तस्य जलस्योर्द्ध्वगतौ, प्राकारादिषु जलनिस्सारणजालके च
जलनीली स्त्री० जलं नीलयति नील+तत्करोति णिच्-अण् ।
शैवाले । स्वार्थे कन् जलनीलिकाप्यत्र ।
जलपृष्ठजा स्त्री० जलस्य पृष्ठे उपरि जायते जन-ड । शैवाले
जलप्राय न० जलं प्रायं यत्र । जलबहुले देशे ।
जलप्लव पु० जले प्लवते प्लु-अच् । (उदबिलाव) जलजन्तुभेदे
जलबुद्बुद न० ६त० । जलविम्बे । [मत्स्यरङ्कविहगे
जलमद्गु पु० जले मद्गुरिव निरन्तरमज्जनोन्मज्जनत्वात् ।
जलमार्ग पु० ६त० । प्रणाल्याम् (नाला) (नरदमा)
जलमुच् पु० जलानि मुञ्चति मुच-क्विप् । मेघे ।
जलमोद न० जलेन जलयोगेन मोदयति सेविनं मुद-णिच्-
अच् । उशीरे (वेणारमूल) । [धारायन्त्रे ।
जलयन्त्र न० जलानामुत्क्षेपणार्थं यन्त्रम् । (फोहारा) ख्याते
जलवल्कल पु० जलानां वल्कल इव । कुम्भिकायाम् ।
जलविषुव न० रवेः तुलाराशिसंक्रान्तौ ।
जलवेतस पु० जले जातो वेतसः शाक० । वेतसभेदे । [च
जलव्याल पु० जलस्थो व्यालो हिंस्रः । सर्पभेदे, क्रूरकर्म्मणि जन्तौ
जलशायिन् पु० जले समुद्रजले शेते शी-णिनि । नारायणे ।
जलशुक्ति स्त्री० जलस्य शुक्तिरिव । शम्बुके ।
जलसूक न० जलस्य सूकमपम् । शैवाले ।
जलसूकर पु० जलस्य सूकर इव । कुम्भीरे । [(जोंक)
जलसर्पिणी स्त्री० जले सर्पति सृप-णिनि । जलौकायाम्
जलहस्तिन् पु० जले हस्तीव । ग्राहाख्ये जलजन्तौ । ७त० ।
जलस्थे हस्तिरूपे जन्तुभेदे ।
जलहास पु० जलानां हास इव शुभ्रत्वात् । फेने, समुद्रफेने च
जलाधार पु० ६त० । तडागादौ जलाशये, समुद्रे च । जलमा-
धारो यस्य । शृङ्गाटके । उशीरे न० । जलस्थिते त्रि०

एवं जलाशयादयोऽपि शब्दा अत्रार्थे बोध्याः ।
जलार्द्रा स्त्री० जलेनार्द्रा । जलेनार्द्रीकृते व्यजने ।
जलालुक न० ६त० । शालूके, पद्मादिकन्दे मृणालमूले च ।
जलावर्त्त पु० आ+वृत-णिच्-अच् ६त० । स्रुतौ जलानां भ्रमणे
जलूका स्त्री० जलमोको यस्याः पृ० । जलौकायाम् ।
जलेचर ज० जले चरति चर-टक् अलुक् स० । हंसादौ ।
जलेन्धन पु० जलान्येवेन्धनानि यस्य । वाड़वानले । [वृक्षे
जलेरुहा स्त्री० जले रोहति-रुह-अच् अलुक् स० । कुटुम्बिनी
जलेशय पु० जले शेते शी-अच् अलुक् स० । मत्स्ये ।
जलेश्वर पु० ६त० । वरुणे, समुद्रे च ।
जलोच्छ्वास पु० जलान्युच्छ्वसन्त्येभिः उद्-श्वस-घञ् । प्रवृद्ध-
जलस्य निर्गममार्गे, अधिकजलस्य सर्व्वतोवहने च ।
जलोदर न० जलप्रधानमुदरं यस्मात् ५ब० । उदरामयरोगभेदे ।
जलोद्भवा स्त्री० जले उद्भवति उद्+भू-अच् । स्वल्पब्राह्मीशाके
जलौकस् स्त्री० जलमोको वसतिरस्याः । (जोंक) ख्यातायां
रक्तपायाम् । अमरमते ब०व० ।
जलौकस पु० जलमोकोऽस्त्यस्य अच् । (जोंक) रक्तपायां
जलौकसेनेव रक्ताकर्षिनिपुणेन वेश्याजनेनेति वासवदत्ता
जलौका स्त्री० उच क नि० क जलमोकः स्थानं यस्याः ।
(जोंक) रक्तपायाम् ।
जल्प वाग्विशेषे भ्वा० पर० सक० सेट् । जल्पति अजल्पीत् ।
'मयि जल्पति कल्पनाधिनाथे' इति न्यायशिरोमणिः ।
जल्प पु० जल्प-घञ् । परमतनिकारणपूर्व्वकं स्वमतस्थापन
रूपे वाक्यभेदे, तत्त्वबुभुत्सोः कथारूपे वादे, कथने च ।
जल्पाक त्रि० जल्प-षाकन् । बहुकुत्सितवाक्यवदनशीले (वाचाल)
जव संघाते चुरा० उभ० अक० सेट् इदित् । जम्बयति-ते अजजम्बतत्
जव पु० जु-अप् । वेगे ।
जवन पु० जु-युच् । वेगवति शीघ्रगे घोटके । देशभेदे, जाति-
भेदे च । [(परदा) ख्याते वस्त्रभेदे ।
जवनिका स्त्री० जवन्त्यस्यां जू-ल्युट् स्वार्थे कन् । (कानात्)
जवस न० जु-असच् । घासे ।
जविन् पु० जवोऽस्त्यस्य इनि । घोटके, उष्ट्रे च । वेगवति त्रि०
जष बधे भ्वा० उभ० सक० सेट् । जषति ते अजाषीत्-अजषीत्
जस मोक्षणे दिवा० पर० सक० सेट् । जस्यति अजसत्-अजा-
सीत् अजसीत् । [अजीजसत त ।
जस बधे अनादरे च चुरा० उभ० सक० सेट् । जासयति ते
जस रक्षणे चु० उभ० सक० सेट् इदित् । जंसयति ते अजजंसत् त
जहत्स्वार्था स्त्री० जहत् स्वार्थो यया । लक्षणाभेदे, यथा कायुर्घृत

जहदजहल्लक्षणा स्त्री॰ जहच्च अजहच्च स्वार्थौ यां तादृशी लक्षणा। वाच्यार्थैकदेशत्यागेनैकदेशवृत्तौ लक्षणायाम् यथा सोऽयं देवदत्त इत्यत्र तत्कालैतत्कालरूपार्थत्यागेन केवलदेवदत्तमात्रार्थबोधनात् वाच्यार्थैकदेशवृत्तिता।

जहल्लक्षणा स्त्री॰ जहत् स्वार्थौ याम् उत्तरपदलोपः कर्म्म॰। जहत्स्वार्थायां लक्षणायाम्। यथा आयुर्घृतम्।

जह्नु पु॰ चन्द्रवंशीये राजर्षिभेदे येन गङ्गावतरणकाले गङ्गा-पीतेतिपुराणम्। [गङ्गायाम्।

जह्नुतनया स्त्री॰ जह्नोस्तनयेव तदुदरं गत्वा ततो निःसरणात्।

जह्नुसप्तमी स्त्री॰ वैशाखशुक्लसप्तम्याम्।

जागर पु॰ जागृ-अप्। निद्राभावे जागरणे, कवचे च।

जागरित न॰ जागृ-क्त। इन्द्रियैर्विषयोपलब्धियोग्यावस्थायाम्। जीवो हि स्वप्नादिहेतुकर्म्मनाशे इन्द्रियविषयान् अनुमेयांश्च स्थूलविषयान् व्यवहारिकांश्च पदार्थान् यस्यामवस्थायामनुभवति तज्जागरितम्। कर्त्तरि-क्त। जागरणयुक्ते त्रि॰। [विश्वसंज्ञे जीवे।

जागरितस्थान पु॰ जागरितं स्थानमस्य। वेदान्तोक्ते

जागरूक त्रि॰ जागृ-ऊक। जागरणशीले, अप्रमत्ते च।

जागर्य्या स्त्री॰जागृ-श। जागरणे। अ। जागराप्यत्र। [रीत्

जागृ निद्राभावे अदा॰पर॰अक॰ सेट् जक्षा॰। जागर्ति अजाग-

जागृवि पु॰ जागृ क्विन्। वह्नौ, नृपे च।

जाग्रत् न॰ जागृ-शतृ। इन्द्रियादिभिः विषयज्ञानयोग्यावस्थायाम्। तद्वति त्रि॰ स्त्रियां ङीप्।

जाङ्गल पु॰ जङ्गले भवः, तत् शीलितं यस्य वा अण्। कपिञ्जले खगे निर्जलदेशे हरिणादिषु पशुषु कुरुदेशसमीपस्थे देशे च तद्देशस्थे त्रि॰ ब॰ व॰।

जाङ्गलि पु॰ जङ्गलं परिशीलितमस्य जङ्गल-इञ्। विषवैद्ये।

जाङ्गलिक पु॰ जाङ्गुल्याविषविद्यया चरति ठक्। विषवैद्ये।

जाङ्गली स्त्री॰ जाङ्गलेरियम् अण् ङीप्। विषविद्यायाम्, शूकशिम्बायाञ्च।

जाङ्गुली स्त्री॰ गम-यङ् उलच् नि॰ ङीप्। विषविद्यायाम्।

जाङ्घिक त्रि॰ जङ्घाभ्यामाजीवति वेतनादि॰ ठक्। धावके, जङ्घाजीविनि। उष्ट्रे पु॰। [च त्रि॰।

जात न॰ जन-क्त। समूहे, व्यक्तौ, जन्मनि च। उत्पन्ने,प्रशस्ते

जातक न॰ जातस्य हितम् कन्। जातस्य शुभाशुभनिर्णायके वृहज्जातकादौ ग्रन्थे, जातकर्म्मरूपे संस्कारभेदे च।

जातकर्म्मन् न॰ जातस्य कर्म्म मन्त्रवत् सर्पिःप्राशनादि। संस्कारभेदे।

जातमात्र त्रि॰ जात एव मयूर॰। सद्योजाते बालकादौ।

जातरूप न॰ जातं रूपमस्य। प्रशस्तवर्णे, स्वर्णे।

जातवेदस् पु॰ जातान् प्राणिनः विन्दते जठरानलत्वेन विद्-लाभे असुन्। वह्नौ, चित्रकवृक्षे च।

जाति स्त्री॰ जन-क्तिन्। जन्मनि, अनुगतैकाकारबुद्धिजनन समर्थे,अवयवव्यङ्ग्ये सलडुपदेशव्यङ्ग्ये च धर्मभेदे, यथा गोत्व-मनुष्यत्वादि ब्राह्मणत्वशूद्रत्वादि च। व्याकरणोक्ते पौत्रा-द्यपत्यात्मके गोत्रे, वेदशाखाभेदे च। न्यायोक्ते साधर्म्म्य वैधर्म्म्याभ्यां व्याप्तिनिरपेक्षाभ्यां वादिवाक्येषु दूषणा-दानरूपे वाक्ये, षड्जादिषु सप्तसु स्वरेषु, अलङ्कारभेदे, चुल्ल्याम्, आमलक्यां, काम्पिल्ले, छन्दसि, जातिफले, मालत्यां,(चामेली) पुष्पप्रधानवृक्षे च।

जातिकोष न॰ जात्याः कोषमिव (जायफल) जात्याम् जय-न्त्याम् स्त्री॰ ङीप्।

जातिब्राह्मण पु॰ जात्या ब्राह्मणः। 'तपःश्रुताभ्यां यो हीनो जातिब्राह्मण एव स' इत्युक्ते निन्द्ये विप्रे।

जातिशस्य न॰ जात्याः शस्यम् (जायफल) जातिफले।

जातिस्मर त्रि॰ जातिं पूर्व्वजन्म स्मरति स्मृ-अच्। अतीत-जन्मवृत्तान्तस्मृतियुक्ते जने।

जाती स्त्री॰ जन-क्तिच् ङीष्। मालत्याम् (चामेली) तत्पुष्पेऽपि लताभेदे च यस्याः फलं (जायफल)।

जातीफल न॰ ६त॰ (जायफल) इतिख्याते फले।

जातीय त्रि॰ जातौ भवः छ। समानजातियुक्ते सजातीये किञ्चिच्छब्दात् जातीयप्रत्ययः। प्रकारार्थे। यथा तार्किक-जातीयः तार्किकप्रकारः। [अविकल्पे, निषेधे च।

जातु अव्य॰ जै-क्षये तुन्। कदाचिदित्यर्थे, शब्दे, निन्दायाम्

जातुधान पु॰ जातु कदाचिद्रत्नं प्राप्य धनं सन्निधानमस्य। राक्षसे। [निर्म्मिते पदार्थे।

जातुष त्रि॰ जतुनो विकारः अण् षुगागमः। जतुविकार-

जातूकर्ण पु॰ मुनिभेदे।

जातेष्टि स्त्री॰ यज-क्तिन् इष्टिः जातस्य संस्कारार्थं कर्त्तव्या इष्टिः यागभेदः। जातकर्म्माख्ये संस्कारभेदे।

जातोक्ष पु॰ जातः प्राप्तदम्यावस्थः उक्षा टच् समा॰। युवबृषे

जात्य त्रि॰ जातौ भवः यत्। कुलीने, श्रेष्ठे, कान्ते च।

जात्यन्ध त्रि॰जातौ जन्मन्येवान्धः। जन्मान्धे 'जात्यन्धौषधि-रत्नयेति मनुः।

जात्युत्तर न॰ जात्या व्याप्तिविधुराभ्यां साधर्म्म्यवैधर्म्म्याभ्या मुत्तरम्। न्यायोक्ते असदुत्तरे।

जानकी स्त्री० जनकस्येयम् दुहितृत्वेन अण् । सीतायाम् ।

जानपद त्रि० जनपदे भवः, तत आगतो वा अण् । देशस्थे देशादागते च । जनपदानां वृत्तौ स्त्री० ङीप् ।

जानु न० जन-ञुण् । ऊरुजङ्घयोर्मध्यभागे (आंठु) स्वार्थे कन् अत्रैवार्थे । [रामे ।

जामदग्न्य पु० जमदग्नेरपत्यम् यञ् । जमदग्निपुत्रे परशु-

जामातृ पु० जायां माति मिनोति मिमीते वा तृच् । दुहितृपतौ, वल्लभे, स्वामिनि च ।

जामि स्त्री० जन-मिण् नि० वृद्धिः । भगिन्यां दुहितरि, स्नुषायां, कुलस्त्रियां, सन्निहितस्त्रियाम् 'जामयो यानि गेहानी'ति मनुः

जाम्बवत् पु० रामायणप्रसिद्धे भल्लूकराजे ।

जाम्बवती स्त्री० जाम्बवतोऽपत्यं स्त्री । कृष्णस्य भार्य्याभेदे जाम्बवतकन्यायाम् 'शाम्ब! शाम्ब! महाबाहो! शृणु जाम्बवतीसुते'ति स्कन्दस्तवः । नागदमन्याञ्च ।

जाम्बूनद न० जम्बूनदे भवम् अण् । स्वर्णे 'तीरमृत् तद्रसं प्राप्य सुखवायुविशोषिता । जाम्बूनदाख्यं भवति सुवर्णं सिद्धभूषणमित्युक्ते सुवर्णभेदे (तद्रसं जम्बुरसम्) धुस्तूरे च

जायक न० जयति गन्धान्तरं जि-ण्वुल् । पीतवर्णे सुगन्धिकाष्ठे

जाया स्त्री० जन-यक् । 'पतिर्भार्य्यां संप्रविश्य गर्भो भूत्वेह जायते जायायास्तद्धि जायात्वं यदस्यां जायते पुन'रित्युक्तायां स्त्रियाम्, ज्योतिषोक्ते लग्नतः सप्तमे स्थाने च ।

जायाजीव पु० जायया जीवति जीव-क । नटे ।

जायानुजीविन् पु० जायामनुजीवति अनु+जीव-णिनि । नटे, वेश्यापतौ, वके, दुःस्थे च ।

जायु पु० जयति रोगान् जि-उण् । औषधे ।

जार पु० जीर्य्यतेऽनेन जॄ-करणे घञ् । उपपतौ ।

जारज त्रि० जारात् जायते जन-ड । अनियुक्तायामुपपति-जाते कुण्डे गोलके च पुत्रे ।

जारणी स्त्री० जारयत्यनया चु० जॄ-करणे ल्युट् । स्थूलजीरके

जाल पु० चु० जल सम्वरणे घञ्, जल-घातने णिच्-अच्, जले-क्षिप्यते इत्यण् वा । कदम्बवृक्षे गवाक्षच्छिद्रे 'गवाक्षजालैर-भिनिष्पतन्त्य' इति भट्टिः । मत्स्यधारणार्थे शणसूत्रनिर्मिते स्वनामख्यात आनाये, अस्फुटकलिकायां, क्षुद्रफले, मृग-पक्ष्यादिधारणार्थे पाशे च । शाखे, दम्भे, समूहे, इन्द्रजाले च न० । स्वार्थे कन् । गवाक्षच्छिद्रे पु० । मोचकफले नव-कलिकासमूहे, चारके च न० ।

जालकारक पु० कृ-ण्वुल् ६त० । जालस्य मक्षिकादिपातनाय पाशकारके-मर्कटे (माकड़सा) शाखस्य कलिमस्य च कर्त्तरि त्रि०

जालन्धर पु० त्रिगर्त्ताख्ये देशे तद्देशस्थे जने ब०व० ।

जालपाद् पु० जालमिव पादावस्य पाद्भावः । हंसे (शरारि) पक्षिभेदे च । [भेदे ।

जालवर्बुरक पु० जालाकारो वर्बुरकः । (कांटावावला) वृक्ष

जालिक पु० जालेन चरति जाल+ठक् । वागुरिके जाल-जीविनि, कैवर्त्ते, मर्कटके च । जालोपजीविनि त्रि० ।

जालिनी स्त्री० जाल+अस्त्यर्थे इनि । चित्रशालायां, कोषातक्याम्, (झिञा) तस्याः पक्वफलकोषे हि जालवत्त्वम् ।

जाली स्त्री० जालं विद्यतेऽस्याः अच् गौरा० ङीष् । (झिञा) लताभेदे । [आमलक्याञ्च ।

जाल्म त्रि० जालयति अपवारयति म । पामरे, मूर्खे, क्रूरे,

जावाल पु० जवालाया अपत्यम् अण् । मुनिभेदे ।

जाह्नवी स्त्री० "जह्नुद्वारा पुरादात्तां अद्भुःसंपीय कोपतः । तस्य कन्यास्वरूपा च जाह्नवी तेन कीर्त्तिते" त्युक्तनिर्वच-नायां गङ्गायाम् ।

जि जये भ्वा० पर० सक० अनिट् । जयति अजैषीत् ।

जिगीषा स्त्री० जि-सन् अ । जयेच्छायां, प्रकर्षे, उद्यमे च ।

जिघ्रासु त्रि० घ्रातुमिच्छुः घ्रा-सन् उ । जातुमिच्छौ, सुस्रवौ च

जित न० जि-भावे क्त । जये । कर्म्मणि क्त । अभिभूते पराजिते जयलब्धे, वशीकृते, आयत्तीकृते च ।

जितकाशिन् त्रि० जितेन जयेन काशते प्रकाशते णिनि । जिताहवे, जयिनि च । [जितेन्द्रिये ।

जितात्मन् त्रि० जित-वशीकृत आत्मा इन्द्रियं मनो वा येन ।

जितेन्द्रिय त्रि० जितानि वशीकृतानीन्द्रियाणि येन । 'श्रुत्वा दृष्ट्वा तथा स्पृष्ट्वा भुक्त्वा घ्रात्वा च यो नरः । न हृष्यति ग्लायति वा स विज्ञेयो जितेन्द्रिय' इत्युक्ते हर्षविषादशून्ये शान्ते जने । कामवृद्धिवृक्षे पु० ।

जित्य पु० जि-क्यप् । वृहद्धले कृष्टभूमिसमीकरणार्थं स्थूलकाष्ठे (मइ) । अस्य स्त्रीत्वोक्तिः प्रामादिकी ।

जित्वर जि-क्वरप् । जयशीले । स्त्रियां ङीप् ।

जिन पु० जयति संसारं जि-नक् । बुद्धे, विष्णौ च । जित्वरे त्रि०

जिम भक्षे भ्वा० पर० सक० सेट् । जेमति अजेमीत् ।

जिरि हिंसायां स्वा० पर० सक० सेट् । जिरिणोति अजिरायीत्

जिव प्रीणने भ्वा० पर० सक० सेट इदित् । जिन्वति अजिन्वीत्

जिष सेके भ्वा० पर० सक० सेट् । जेषति अजेषीत् ।

जिष्णु पु० जिष-ग्स्नु । अर्ज्जुने, इन्द्रे, विष्णौ, सूर्य्ये, वसुषु च । जित्वरे त्रि० ।

जिह्म त्रि० हा-मन् द्वित्वादि नि० । कुटिले, मन्दे, तगरवृक्षे च

जिह्मग पु० जिह्मं गच्छति गम-ड। सर्पे, मदनवृक्षे च। मन्दगे, कुटिले च त्रि०।

जिह्वा स्त्री० लेढि अनया लिह-व नि०। रसज्ञानेन्द्रिये रसनायाम्। [विसर्गरेखालेख्ये विसर्गभेदे

जिह्वामूलीय पु० जिह्वामूले भवः छ। कखाभ्यां प्राक् अर्द्ध-

जिह्वारद पु० जिह्वैव रदो दन्तश्चर्वणसाधनं यस्य। दन्तहीने जिह्वयैव चर्वणकरे खगे। [वृद्धे, जरति, चर्म्मपुटे च।

जीन त्रि० ज्या-वयोहानौ कर्त्तरि क्त संप्रसारणं दीर्घश्च।

जीमूत पु० ज्या-क्विप् जीः तया जरया मूतो बद्धः मू-बन्धने क्त। जयति नभः, जीयते वायुना वा जि-क्त मुट् दीर्घश्च वा। मेघे, मुस्तके, पर्व्वते, वृतिकरे, देवताडवृक्षे, इन्द्रे घोषातकीलतायाञ्च। [(जीरा) ख्याते पदार्थे

जीर पु० ज्या-रक्। जीरके, खड्गे, अणौ च। संज्ञायां कन्।

जीर्ण पु० जॄ-क्त। जीरके। शैलजे न०। जरायुक्ते त्रि०। स्थूलजीरके स्त्री०।

जीर्णपर्ण पु० जीर्णानि पर्णानि यस्य। कदम्बे। पुरातनपत्रयुक्ते त्रि०। कर्म्म०। पुरातनपत्रे न०।

जीर्णि स्त्री० जॄ-क्तिन्। जीर्णतायाम्।

जीर्णोद्धार पु० जीर्णस्य भग्नमन्दिरादेरुद्धारो यत्र। संस्कारभेदे

जीव प्राणधारणे भ्वा० पर०अक०सेट्। जीवति अजीवीत्। णिच् अजिजीवत् त अजीजिवत् त।

जीव पु० जीव-क। देहाभिमानिनि आत्मनि मनुष्यावधिकीटपर्यन्ते चेतने 'प्राणान् क्षेत्रज्ञरूपेण धारयन् जीव उच्यते' इत्युक्ते प्राणिनि। करणे घञ्। जीवनोपाये। जीव-णिच् अच्। वृक्षभेदे। भावे घञ्। प्राणधारणे।

जीवक पु० जीवयति जीव-णिच् ण्वुल्। औषधभेदे। पीतशाले वृक्षे, क्षपणे च। सेवके, वृद्ध्याजीविनि, जीव्यात् आशिषि वुन्। आशास्यमानजीवने जने त्रि०।

जीवघन पु० जीवरूप घनोमूर्त्तिः सैन्धवशिलाघनकलवद् यस्य। हिरण्यगर्भे। [चकोरपक्षिणि

जीवजीव पु० जीवान् जीवयति दर्शनेन तृप्तिकरत्वात् क।

जीवञ्जीव पु० जीवान् जीवयति खच्। चकोरे, वृक्षभेदे च

जीवन न० जीव्यतेऽनेन जीव-ल्युट्। वृत्तौ, जले, मज्जनि, हैयङ्गवीने च। भावे ल्युट्। प्राणधारणे। जीवयति णिच्-ल्यु। पुत्रे, जीवकौषधे, वायौ, क्षुद्रफलकवृक्षे च पु०

जीवनयोनि स्त्री० ६त०। न्यायोक्ते देहे प्राणसञ्चारकारणे अतीन्द्रिये यत्नभेदे।

जीवनहेतु पु० ६त०। 'विद्या शिल्पं भृतिः सेवा गोरक्षा विपणिः कृषिः। वृत्तिर्भैक्ष्यं कुसीदञ्च दश जीवनहेतवः' इत्युक्तेषु विद्यादिषु जीवनोपायेषु दशसु।

जीवनी स्त्री० जीव्यतेऽनया जीव-ल्युट् ङीप्। जीवन्त्याम्, काकोल्यां, स्वर्णहरितकीभेदे, शम्यां, गुडूच्याम् वन्दायाञ्च

जीवन्तिका स्त्री० जीव-झ ङीप् स्वार्थे कन् ह्रस्वे अत इत्वम्। गुडूच्याम्, जीवाख्यशाके, वन्दायां, हरितक्याञ्च

जीवन्ती स्त्री० जीव-झ ङीप्। जीवन्त्यां, मधुस्रवाख्यौषधौ, शम्यां, गुडूच्यां, वन्दायां, हरितक्याञ्च।

जीवन्मुक्त त्रि० जीवन्नेव मुक्तः त्यक्तसंसारः। कृतात्मसाक्षात्कारे प्रारब्धकर्म्मक्षयपर्य्यन्तं सुषुप्तिवत् व्यवहर्त्तरि आत्मज्ञे जीवे 'सुषुप्तिवद् जाग्रति यो न पश्यति द्वयन्तु पश्यन्नपि चाद्वयत्वतः। तथाच कुर्व्वन्नपि निष्क्रियश्च यः स आत्मविन्नान्य इतीह निश्चय' इत्युक्ते ब्रह्मात्मज्ञानयुक्ते।

जीवन्मुक्ति स्त्री० जीवत एव मुक्तिः कर्तृत्वभोक्तृत्वादिबन्धात्। जीवतो बन्धनिवृत्तौ।

जीवपुत्रक पु० जीवयतीति क जीवः पुत्र इव हर्षहेतुत्वात् इवार्थे कन्। (जीयापुता) वृक्षभेदे।

जीवपुष्पा स्त्री० जीवं पुष्पं यस्याः। वृहज्जीवन्त्याम्।

जीवप्रिया स्त्रीं० ६त०। हरितक्याम्। [वृद्धिनामौषधे च

जीवभद्रा स्त्री० जीवानां भद्रं यस्याः ५व०। जीवन्तीलतायां

जीववल्ली स्त्री० जीवयतीति जीवा कर्म्म०। क्षीरकाकोल्याम्

जीवस्थान न० ६त०। मर्म्मणि।

जीवा स्त्री० जीव-अच् जीवयतेरच् वा टाप्। धनुषो गुणे, जीवन्तिकायामौषधौ, वचायां, शिञ्जिते, भूमौ, जीवनोपाये च। [सञ्जीवनौषधे च

जीवातु पु०न०। जीव-आतु। अन्ने, जीविते, जीवनौषधे, मृत-

जीवात्मन् पु० कर्म्म०। देहाभिमानिनि जीवे।

जीवाधार पु० ६त०। हृदये, देहे च। [आजीवने

जीविका स्त्री० जीव-अ कन् अत इत्वम्। जीवनोपाये

जीवितकाल पु० जीव-भावे क्त तस्य कालः। जीवनावधिकाले आयुषि।

जीवितेश पु० ६त०। यमे, प्राणस्वामिनि, 'जीवितेशवसतिं जगाम से'ति रघुः। जीवातौ, चन्द्रे सूर्य्ये च। प्रियनाथे त्रि०

जीवोपाधि पु० ६त०। स्वप्नसुषुप्तिजाग्रदवस्थासु।

जीव्या स्त्री० जीवाय हिता यत्। हरितक्याद, जीवन्त्यां, गोक्षुरदुग्धायाञ्च।

जु रंहसि भ्वा०पर०अक०अनिट्। जवति। अजौषीत्। जवः

जु गतौ सौ० आत्म०सक०अनिट्। जवते। अजोष्ट।

जुग त्यागे भ्वा॰पर॰सक॰सेट् इदित् । जुङ्गति । अजुङ्गीत्

जुगुप्सा स्त्री॰ गुप-निन्दायां स्वार्थे सन्-अ टाप् । निन्दायाम्

जुङ्ग पु॰ जुगि-अच् । वृद्धदारकवृक्षे वा स्त्री॰ इति केचित् ।

जुटिका स्त्री॰ जट-संहतौ टाप् पृ॰। शिखायां,संहतकेशे च ।

जुड प्रेरणे चु॰उभ॰सक॰सेट् । जोडयति ते अजूजुडत् त

जुड बन्धे तुदा॰कुटा॰पर॰सक॰सेट् । जुडति अजुडीत् जुजोड

जुड गतौ तु॰पर॰सक॰सेट् । जुडति अजोडीत् । [जोतत् त

जुत दीप्तौ भ्वा॰ आत्म॰अक॰सेट् । जोतते अजोतिष्ट । अजु-

जुन गतौ तु॰ पर॰ सक॰ सेट् । जुनति अजोनीत् ।

जुर्व्व वधे भ्वा॰पर॰सक॰सेट् । जूर्वति अजूर्व्वीत् । जूर्त्तः जूर्त्तिः

जुल पेषणे चु॰उभ॰सक॰सेट् । जोलयति ते अजूजुलत् त

जुष तृप्तौ तर्के च वा चु॰उभ॰ पक्षे भ्वा॰पर॰सक॰सेट् । जोष-
यति ते जोषति अजूजुषत् त अजोषीत् ।

जुष हर्षे अक॰,सेवने सक॰तुदा॰आत्म॰सेट् । जुषते अजोषिष्ट ।

जुष्ट न॰ जुष-क्त । उच्छिष्टे । सेविते त्रि॰ ।

जुहू स्त्री॰ जुहोत्यनया हु-क्विप् नि॰ । पलाशकाष्ठनिर्म्मिते
अर्द्धचन्द्राकृतिरूपे यज्ञपात्रभेदे, पर्णमये यज्ञपात्रभेदे च
'यस्य पर्णमयी जुहूर्भवती'ति श्रुतिः ।

जूट पु॰ जट बन्धे च पृ॰ । बन्धे, समूहे, जटायाञ्च ।

जूति स्त्री॰ जु-क्तिन् नि॰ दीर्घः । वेगे ।

जूर वयोहानौ अक॰ बधे सक॰ दिवा॰ आत्म॰ सेट् । जूर्य्यते
अजूरिष्ट । जूर्णः ।

जूर्ण पु॰ जूर-क्त । (उलुखड़) तृणभेदे ।

जूर्त्ति स्त्री॰ ज्वर-क्तिन् संप्रसारणम् । ज्वरे ।

जूष वधे भ्वा॰उभ॰सक॰सेट् । जूषति ते अजूषीत् अजूषिष्ट

जूष पु॰न॰ जूष-घञ् अच् वा । मुद्गादीनां क्वाथे (यूष) ।

जूषण न॰ जूष-ल्यु । धातुपुष्प्याम् (धाइफुल) ।

जॄ न्यक्कारे भ्वा॰पर॰सक॰ अनिट् । जरति अजार्षीत् ।

जृभ जृम्भणे (हाइतोला) भ्वादि॰ आत्म॰ सक॰ सेट् इदित् ।
जृम्भते अजृम्भिष्ट ।

जृभ जृम्भे भ्वा॰आत्म॰सक॰सेट् । जर्भते अजर्भिष्ट ।

जृम्भ पु॰ जृभि-घञ् । छुच्छिकायां (हाइतोला) अ टाप् । अत्रैव
स्त्री॰। ततः स्वार्थे कन् अत इत्वम् जृम्भिकाप्यत्रैव ।

जृम्भकास्त्र न॰ जृभि-णिच्-ण्वुल् कर्म्म॰ । विपक्षस्य जृम्भोप-
लक्षितनिद्राकारकेऽस्त्रे ।

जृम्भिणी स्त्री॰ जृभि-णिनि । एलापर्ण्याम् ।

जॄ जरायां दिवा॰पर॰अक॰सेट् षड़ादि॰ । जीर्य्यति अजरत्
अजारीत् । जीर्णः । जरा । जरयति ।

जॄ जरायां वा चुरा॰उभ॰ पक्षे क्र्यादि॰ प्वादि॰ अक॰सेट् ।
जारयति ते जृणाति । अजीजरत् अजरत् अजारीत् ।

जेमन न॰ जिम-ल्युट् । भक्षणे ।

जेय त्रि॰ जि-कर्म्मणि यत् । जेतव्यमात्रे ।

जेष गतौ भ्वा॰ आत्म॰सक॰सेट् । जेषते अजेषिष्ट । णिच्
अजिजेषत् त । [अजिजेहत् त

जेह यत्ने भ्वा॰आत्म॰ अक॰ सेट् । जेहते अजेहिष्ट । णिच् ।

जै क्षये भ्वा॰पर॰अक॰ अनिट् । जयति अजासीत् । जानः ।

जैत्र त्रि॰ जेतैव जेतृ प्रज्ञादि॰ अण् । जयशीले । पारदे पु॰।
औषधे न॰ ।

जैत्री स्त्री॰ जेत्रैव जेतृ+स्वार्थे अण् ङीप् । जयन्तीवृक्षे ।

जैन पु॰ जिनो देवतास्य अण् । बौद्धधर्म्मावलम्बिनि अर्हदुपासके

जैमिनि पु॰ वेदमीमांसासूत्रकर्त्तरि व्यासशिष्ये मुनिभेदे ।

जैवातृक पु॰ जीव-आतृच् ततः-कण् इडिश । चन्द्रे, औषधे,
कर्पूरे च । दीर्घायुष्के त्रि॰ ।

जोङ्गक पु॰न॰ । जुगि-वर्ज्जने ण्वुल् नि॰ । अगुरुचन्दने ।

जोषम् अव्य॰जुष-अम् । सुखे,प्रशंसायां,तूष्णीमर्थे, लङ्घने च ।

जोषा स्त्री॰ जुष्यते जुषते वा जुष-घञ् । नार्य्याम् ।

जोषित् स्त्री॰ जुष-इति । नार्य्याम् ।

ज्ञ पु॰ ज्ञा-क । ब्रह्मणि, पण्डिते, सोमपुत्रे, बुधे च ।

ज्ञप मारणे, आलोके, निशाने,तोषणे, स्तुतौ च चुरा॰ उभ॰
सक॰ सेट् घटा॰ । ज्ञपयति-ते अजिज्ञपत्-त ।

ज्ञपित त्रि॰ ज्ञप क्त । मारिते, ज्ञापिते च नि॰ ज्ञप्तोऽप्यत्र ।

ज्ञप्ति स्त्री॰ ज्ञप-क्तिन् । बुद्धौ ।

ज्ञा बोधे क्र्या॰ पर॰ सक॰ अनिट् । जानाति अज्ञासीत् ।

ज्ञा ज्ञपधात्वर्थे चुरा॰ उभ॰ सक॰ सेट् घटा॰ । ज्ञपयति ते
अजिज्ञपत् त ।

ज्ञा प्रेरणे चुरा॰उभ॰ सक॰सेट् । ज्ञापयति ते अजिज्ञपत् त

ज्ञातसिद्धान्त पु॰ ज्ञातः सिद्धान्तः तत्त्वार्थो येन । सिद्धान्तज्ञे

ज्ञाति पु॰ज्ञा-कर्त्तरि करणे वा क्तिच् । पितरि पितृवंश्ये सपिण्ड
सकुल्यसमानोदकसगोत्रजरूपे एकगोत्रोत्पन्ने पितृव्यादौ ।

ज्ञातेय न॰ ज्ञातेर्भावः ढक् । ज्ञातित्वे ।

ज्ञान न॰ ज्ञा-भावे ल्युट् । सामान्यविशेषरूपे बुद्धिमात्रे,
'ज्ञानं द्विधा वस्तुमात्रद्योतकं निर्व्विकल्पकम् । सविकल्पन्तु
संज्ञादिद्योतकत्वादनेकधा । संकल्पसंशयभ्रान्तिस्मृतिसादृ-
श्यनिश्चयाः ऊहोऽनध्यवसायश्च तथान्येऽप्यनुभवादय' इत्युक्तेषु
नानाविधेषु बुद्धिपरिणामेषु । [ब्रह्मलाभोपाये निष्ठाभेदे ।

ज्ञानयोग पु॰ ज्ञानमेव योगः कौशलं ब्रह्मप्राप्त्युपायो वा ।

ज्ञानलक्षणा स्त्री॰ ज्ञानमेव लक्षणं स्वरूपं यस्याः व्याप्तेः। न्यायमते ज्ञानसाधनाय अलौकिके सन्निकर्षभेदे । सम्प्रति यद्विषयस्य ज्ञानं जननीयं पूर्व्वं तद्विषयज्ञानमेव तत्र पूर्व्व-ज्ञातवस्तुनः प्रत्यासत्तिः ।

ज्ञानवापी स्त्री॰ काश्यां स्थिते तीर्थभेदे ।

ज्ञानसाधन न॰ सिध-णिच्-करणे ल्युट् ६त॰। इन्द्रिये ।

ज्ञानापोह पु॰ अप+ऊह-घञ् ६त॰। विस्मरणे ।

ज्ञानाभ्यास पु॰ ६त॰ । 'तच्चिन्तनं तत्कथनमन्योन्यं तत्-प्रबोधनम् । एतदेकपरत्वञ्च ज्ञानाभ्यासं विदुर्बुधा' इत्युक्ते ध्येयविषयचिन्तादौ ।

ज्ञानिन् त्रि॰ ज्ञानमस्यास्ति इनि । ज्ञानसामान्यवति, तत्त्व-ज्ञानिनि च 'तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त' इति गीता। दैवज्ञे पु॰

ज्ञानेन्द्रिय न॰ ६त॰। श्रवणदर्शनादिज्ञानसाधने श्रोत्र-नेत्रनासिकाजिह्वात्वग्रूपेन्द्रिये, अन्तःकरणे च ।

ज्या जरायां क्र्या॰श्रा॰पर॰अक॰अनिट्। जिनाति अज्यासीत्

ज्या स्त्री॰ ज्या-अङ्। धनुषो गुणे मौर्व्याम्, मातरि, भूमौ च

ज्यानि स्त्री॰ ज्या-क्तिन् । जीर्णतायां, हानौ, नद्याञ्च ।

ज्यायस् त्रि॰ अतिशयेन वृद्धः ईयसु ज्यादेश इत आत्त्वञ्च । अतिशयवृद्धे। स्त्रियां ङीप् ।

ज्यु गतौ भ्वा॰आत्म॰सक॰अनिट्। ज्यवते अज्योष्ट ।

ज्युत दीप्तौ भ्वा॰पर॰सक॰सेट्। ज्योतति अज्युतत् अज्योतीत्

ज्युत दीप्तौ भ्वा॰ आत्म॰अक॰ सेट् । ज्योतति अज्योतिष्ट । णिचः।अजुज्योतत् त।

ज्येष्ठ त्रि॰ वृद्ध+इष्ठन् ज्यादेशः । अतिवृद्धे, श्रेष्ठे च । अग्रजे पु॰ । ज्येष्ठभगिन्याम्, वयोज्येष्ठायां, ज्येष्ठस्य पत्न्यामपि स्त्री॰ अजादित्वात् टाबेव । गङ्गायाम् अलक्ष्म्याम्, अश्वि-न्यवधिके अष्टादशे नक्षत्रे च स्त्री॰ गृहगोधिकायां (टिक-टिकी) स्त्री॰ ङीप् 'ज्येष्ठीरुते क्षुतेप्येव' मिति स्मृतिः ।

ज्येष्ठतात पु॰ तातस्य ज्येष्ठः राजदन्तादि॰। पितुरग्रजे(जेठा)

ज्येष्ठश्वश्रू स्त्री॰ ज्येष्ठत्वात् पत्न्याः अग्रजत्वेन अविवाह्यत्वात् पत्नीमान्यतयैवात्मनो मान्यत्वाञ्च श्वश्रूरिव । पत्न्याज्येष्ठ-भगिन्याम् । [सामाङ्गे व्रते च ।

ज्येष्ठसामन् न॰ मूर्द्धानं दिवइत्यस्यामृचि गीते सामनि, तत्-

ज्येष्ठाश्रम पु॰ ज्येष्ठ आश्रमो यस्य। 'यस्मात् त्रयोप्याश्रमिणो ज्ञानेनान्नेन चान्वहम् । 'गृहस्थेनैव धार्य्यन्ते तस्मात् ज्येष्ठाश्रमो गृही'त्युक्ते गृहस्थाश्रमे। इनि । गृहस्थाश्र-मीत्यप्यत्र । [अण्। स्वनामख्याते चान्द्रे मासे ।

ज्यैष्ठ पु॰ ज्येष्ठानक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी ज्यैष्ठी साऽस्मिन् मासे

ज्यैष्ठी स्त्री॰ ज्येष्ठायुक्ता पौर्णमासी अण्। चान्द्रज्येष्ठमास-पौर्णमास्याम् तत्रैव तत्सम्भवात् ।

ज्यैष्ठ्य न॰ ज्येष्ठस्य भावः ष्यञ्। ज्येष्ठत्वे 'विप्राणां ज्ञानतो ज्यैष्ठ्य'मिति मनुः । [ज्यवते अज्यास्त ।

ज्यो नियमे उपनये व्रतोपदेशे च भ्वा॰आत्म॰सक॰ अनिट् ।

ज्योक् अ॰ ज्यो-डोकि । सम्प्रत्यर्थे, कालभूयस्त्वे, शीघ्रतायां, प्रश्ने च । [युच्। ज्योतिरिङ्गणोऽप्यत्र

ज्योतिरिङ्ग पु॰ ज्योतिरिव इङ्गति इगि-गतौ अच्। खद्योते

ज्योतिर्विद् पु॰ ज्योतिषां सूर्य्यादीनां गत्यादिकं वेत्ति विद्-क्विप्। ज्योतिःशास्त्राभिज्ञे ।

ज्योतिश्चक्र न॰ ६त॰। सूर्य्यादीनां ज्योतिषां मण्डले, 'सप्त-विंशतिभैर्ज्योतिश्चक्रं स्तिमितवायुगमि'त्युक्ते सप्तविंशति नक्षत्रात्मके राशिचक्रे च ।

ज्योतिश्शास्त्र न॰ ६त॰। ग्रहनक्षत्रादीनां गतिस्वरूपादि-निर्णायके 'पञ्चस्कन्धमिदं शास्त्रं होरागणितसंहिताः । केरलिः शकुनं चेति ज्योतिश्शास्त्रमुदीरितमित्युक्ते पञ्चाङ्ग शास्त्रे। [तिःशास्त्रे। वृद्धौ । ज्यौतिषमप्यत्र

ज्योतिष न॰ ज्योतिरधिकृत्य कृतो ग्रन्थः नि॰ न वृद्धिः। ज्यो-

ज्योतिष्क पु॰ ज्योतिरिव इवार्थे कन् । चित्रकवृक्षे, मेथिका-वीजे, गणिकारीवृक्षे च। स्वार्थे कन् । ग्रहनक्षत्रादिषु ब॰ व॰ । ज्योतिष्मतीलतायाम् स्त्री॰ मेरोः शृङ्गान्तरे न॰ ।

ज्योतिष्टोम पु॰ ज्योतींषि स्तोमायस्य यत्रम् । षोडशर्त्विक्-साध्ये यज्ञभेदे ।

ज्योतिष्मत् पु॰ ज्योतिरस्त्यस्य मतुप् । सूर्य्ये प्लक्षदीपस्थे पर्व्वतभेदे च (मालकाङ्गनी) लताभेदे। रात्रौ, योगशास्त्रोक्ते चित्तवृत्तिभेदे च स्त्री॰ ङीप् । ज्योतिर्युक्ते त्रि॰।

ज्योतिस् पु॰ द्योतते द्युत्यतेऽनेन वा द्युत-इसुन् आदेर्दस्य-जः । सूर्य्ये, अग्नौ, मेथिकावृक्षे च । नेत्रकनीनिकाम-ध्यस्थे दर्शनसाधने, पदार्थे, नक्षत्रे, प्रकाशे, स्वयंप्रकाशे, सर्व्वावभासके चैतन्ये च न॰ ।

ज्योत्स्ना स्त्री॰ज्योतिरस्त्यस्याम् न उपधालोपश्च। कौमुद्याम् चन्द्रकिरणे च । ङीप्। ज्योतिर्युक्तरात्रौ, (भिङ्गा) पटो-लिकायां रेणुकानामगन्धद्रव्ये च स्त्री॰।

ज्यौतिषिक पु॰ ज्योतिषं शास्त्रं वेत्त्यधीते वा ठक्। दैवज्ञे ।

ज्रि अभिभवे भ्वा॰पर॰सक॰अनिट् । ज्रयति अज्रैषीत्।

ज्री वयोहानौ वा॰चुरा॰उभ॰पक्षे क्र्या॰श्रा॰प॰अक॰अनिट् । ज्रायवति ते ज्रिणाति अजिज्रयत् त अज्रैषीत् ।

ज्वर रोगे भ्वा॰प॰अ॰सेट् घ॰। ज्वरति अज्वारीत्।ज्वरयति ते

ज्वर पु० ज्वर-घ । स्वनामख्याते रोगभेदे ।

ज्वरघ्न पु० ज्वरं हन्ति हन-टक् । गुडूच्याम्, वास्तूके च । ज्वरनाशके त्रि० । मञ्जिष्ठायां स्त्री० ङीप् ।

ज्वरान्तक पु० अन्तयति अन्त+तत्करोति णिच् ण्वुल् इत० । नेपालनिम्बे, आरग्वधे, लौहघटितौषधभेदे च । ज्वरनाशके त्रि०

ज्वरापहा स्त्री० ज्वरमपहन्ति अप+हन-ड । (वेलशुण्ठ) विल्वशुण्ठ्याम्, विल्वपत्राञ्च । ज्वरनाशके त्रि० ।

ज्वरित त्रि० ज्वरः संजातोऽस्य तारका० इतच् । ज्वरयुक्ते ।

ज्वल दीप्तौ चलने च भ्वा० पर० अक० सेट् घटा० ज्वला० । ज्वलति अज्वालीत् । ज्वलयति । ज्वलः ज्वालः ।

ज्वलन पु० ज्वलति ज्वल+युच् । वह्नौ, चित्रकवृक्षे च । भावे ल्युट् । दीप्तौ दाहे च ।

ज्वलनाश्मन् पु० ज्वलतीति ज्वलनो देदीप्यमानोऽर्ककिरण सम्पर्कात् अश्मा उपलः । सूर्य्यकान्तमणौ ।

ज्वलित त्रि० ज्वल-क्त । दग्धे, दीप्ते, उज्ज्वले, भास्वरे च ।

ज्वाल पु० ज्वल-ण । अग्निशिखायाम् । स्त्रीत्वमपि टाप् । दग्धान्ने दाहे च । दीप्ते त्रि० । [त्वात् । वह्नौ ।

ज्वालजिह्व पु० ज्वालः शिखेव जिह्वा यस्य दाह्यवस्तुलेहक-

ज्वालामुखी स्त्री० पीठस्थानभेदे । (ज्वालामुख्यां महाजिह्वो देव उन्मत्तभैरवः । अम्बिका सिद्धिकानाम्नी स्तनो जालन्धरे ममेति तन्त्रम् ।

झ

झ पु० झग संहतौ ग्रहे पिधाने वा ड । झञ्झावाते, सुरगुरौ, इन्द्रे, ध्वनौ च । नष्टद्रव्ये त्रि० ।

झङ्कार पु० झमित्यव्यक्तशब्दस्य कारः कृ-घञ् । भ्रमरादिशब्दे

झङ्कृति स्त्री० झन् इत्यव्यक्तशब्दस्य कृतिः कृ-क्तिन् । कांस्यादेर्ध्वनौ । [ध्वनियुक्ते प्रचण्डानिले च

झञ्झा स्त्री० झमितिकृत्वा झच्यते यत्र ड । ध्वनिभेदे, तथा-

झञ्झानिल पु० झञ्झाप्रधानोऽनिलः शाक० । प्रचण्डानिले झञ्झावातादयोऽप्यत्र ।

झट संहतौ भ्वा० पर० अक० सेट् । झटति अझाटीत् अझटीत्

झटा स्त्री० झट-अच् । शीघ्रे ।

झटिति अव्य० झट क्विप् झट् इण-क्तिन् इत० । शीघ्रे

झन(ण)त्कार पु० झन(ण)दित्यव्यक्त शब्दस्य कारः कृ-घञ् । कङ्कणादिध्वनौ । [झान्तः

झम भ्वा० पर० सक० सेट् । झमति अझमीत् । झमित्वा-झान्त्वा

झम्प पु० झम-पन्, झमिति कृत्य पतति पत-ड वा । वेगेनोर्द्ध्व-दिदेशादास्फालनपूर्व्वकपतने, लम्फे च । स्त्रीत्वमपीच्छति । पातालझम्पाश्च ताः इति वीरचरितम् । [टाप् । तत्रैवार्थे

झर पु० झॄ-अप् । निर्झरे उत्सान्निर्गते जलप्रवाहे । अङ्

झर्च(र्छ)(र्झ) उक्तौ भर्त्सने च तु० पर० सक० सेट् । झर्च(र्छ)-(र्झ)ति अझर्चीं(र्छीं)(र्झीं)त् ।

झर्झर पु० झर्झ-अरन् । (झांज) इति ख्याते वाद्यभेदे पटहे, कलियुगे, नदभेदे च । वाद्यभेदे स्त्री० ङीप् ।

झलज्झला स्त्री० जलन्तं जलति अच् पृ० । हस्तिकर्णास्फालने ।

झल्ल पु० जातिभेदे ।

झल्लक पु० न० झर्झ-ण्वुल् पृ० । कांस्यवाद्यभेदे 'शिवागारे झल्लकञ्चेति स्मृतिः । [क्लेदे च स्त्री० टाप् ।

झल्लरी स्त्री० झर्झति झर्झ-अरन् पृ० । वाद्यभेदे । शुद्धे,

झष वधे भ्वा० पर० सक० सेट् । झषति अझाषीत् अझषीत्

झष ग्रहणे पिधाने च भ्वा० उभ० सक० सेट् । झषति-ते अझाषीत् अझषीत् ।

झष पु० झष्यते कर्म्मणि घ । मत्स्ये, मीनराशौ च । भावे-घ । तापे । अच् । खिले, वने च न० । नागवलायां स्त्री०

झषकेतु पु० झषो मीनो मकरो वा केतुर्यस्य । मदने । झषकेतनादयोऽप्यत्र ।

झाट पु० झट-णिच्-अच् । निकुञ्जे, कान्तारे, व्रणादीनां मार्ज्जने, भूम्यामलक्यां यूथिकायाञ्च स्त्री० टाप् ।

झाटल पु० झट-णिच् अलच् । शुण्ठीपाटलौ । [याम् ।

झामक न० झम-कर्म्मणि ण्वुल् । (झामा)) अतिशयपक्वेष्टका-

झावु पु० झा-इति वाति गच्छति वा-डु । (झाउ) वृक्षभेदे स्वार्थे कन् । तत्रैव ।

झिङ्गाक न० लिगि-आक पृ० । (झिङ्गा) फलभेदे ।

झिङ्गिनी स्त्री० लिगि-णिनि पृ० । जिङ्गिनीवृक्षे, उल्कायाञ्च ।

झिङ्गी स्त्री० लिगि-अच् गौरा० ङीष् । जिङ्गिनीवृक्षे । (झिङ्गा)

झिञ्झी स्त्री० झिञ्झा अस्त्य स्याः अच् गौरा० ङीष् । झिल्ल्याम् (झिंजिपोका) ।

झिण्टी स्त्री० झिमिति रटति अच् पृ० गौ० ङीष् । (झाटि) वृक्षभेदे । स्वार्थे कन् । अत्रैवार्थे । [(झिंझिपोका)

झिरिका स्त्री० झिरीति कायति शब्दायते कै-क । झिल्ल्याम् ।

झिल्ली स्त्री० चिल्लति चिल-अच् पृ० गौरा० ङीष् । (झिंझि पोका) कीटभेदे । संज्ञायां कन् । आतपरुचौ वर्त्याञ्च ।

झुण्ट पु० लुण्ट-अच्-पृ० । अकाण्डे द्रुमे, स्तम्बे, गुल्मे च ।

झॄ वयोहानौ दिवा० पर० अक० सेट् । झीर्य्यति अझारीत् झरा

झु गतौ भ्वा० आत्म० सक० अनिट् । झवते अझोष्ट ।

ञ

ञ पु० वृषे, शुक्रे कुटिलगतौ, गायने,घर्घरध्वनौ च ।

ट

ट पु०टल-ड । वामने, पादे, निखने च । करङ्के-टङ्कारे च न०
टक बन्धे चु०उभ०सक०सेट् इदित् । टङ्कयति-ते अटटङ्कत्-त ।
टङ्क पु० टकि घञ्-अच् वा । कोपे, कोषे, खड्गे पाषाणभेदनेऽस्त्रे च । चतुर्माषकरूपे परिमाणे जङ्घायां नील कपित्थे, खनित्रे, दर्पे च पु०न० ।
टङ्कक पु०टङ्क्यते घञ् संज्ञायां कन् । (तङ्का) रजतमुद्रायाम्
टङ्कन पु० टकि-युच् । चारभेदे (सोहागा) ।
टङ्कानक पु० टङ्कं कोपमानयति उद्दीपयति अन-णिच् ण्वुल् । अश्मदारुवृक्षे (वामनगाछा) ।
टङ्कार पु० टङ्कित्यव्यक्तशब्दस्य कारः कृ-घञ् । ध्वनिभेदे धनुर्ज्याकर्षणजे शब्दे, विस्मयहेतुके शब्दे च ।
टङ्ग पु० टकि-अच् पृ० । (टाङ्गि) अस्त्रभेदे, जङ्घायाञ्च
टङ्गन पु० टकि-युच् पृ० । (सोहागा) चारभेदे ।
टङ्गिनी पु० टकि-णिनि पृ० । (आकनादी) पाठायाम् ।
टल विप्लवे भ्वा०पर०अक०सेट् ज्वला० । टलति अटालीत् । टलः टालः ।
टिटि(ट्टि)भ पु० टिटि(ट्टि) इत्यव्यक्तशब्दं भाषते भाष-ड । (टिटिर) पक्षिभेदे । स्वार्थे कन् अत्रैवार्थे ।
टिप नोदने चुरा०उभ०सक०सेट् । टेपयति-ते अटीटिपत्-त ।
टिप्पनी स्त्री०टिप्-क्विप् टिपा पन्यते स्तूयते अच् । टीकायाम्
टीक गतौ भ्वा०आत्म०सक० सेट् । टीकते अटीकिष्ट ।
टीका स्त्री० टीक-क । विषमपदव्याख्यानरूपायां वृत्तौ ।
ट्वल विप्लवे भ्वा० पर०अक० सेट् । ट्वलति अट्वालीत् ।

ठ

ठ पु० मण्डले चन्द्रबिम्बे शून्ये महेश्वरे बृहद्ध्वनौ च ।
ठक्कुर पु० देवप्रतिमायां, द्विजोपाधिभेदे च ।

ड

ड पु० डी-ड । वाड़वाग्नौ, शब्दे, त्रासपक्षिणि, शिवे च ।
डङ्ग(ङ्गा)री स्त्री० कर्कटीभेदे ।
डप संहतौ वा चुरा० उभ०पक्षे भ्वा० आ० अक० सेट् । डापयति-ते डपते अडीडपत्-त । अडपिष्ट ।
डब राशीकरणे वा चुरा उभ० पक्षे भ्वा० आत्म० सक० सेट् इदित् । डम्बयति-ते डम्बते अडडम्बत्-त अडम्बिष्ट ।
डब प्रेरणे वा० चुरा० उभ० पक्षे भ्वा० पर० सक० सेट् । इदित् । डम्बयति-ते डम्बति अडडम्बत् अडम्बीत् ।
डभ संहतौ वा चुरा० उभ० पक्षे भ्वा० आत्म० सक० सेट् इदित् । डम्भयति-ते डम्भते अडडम्भत्-त अडम्भिष्ट ।
डमरु पु० डम् इति शब्दस्य इयर्त्ति ऋ-उन् । वाद्यभेदे कापालिकयोपिवाद्ये, चमत्कारे च ।
डल्लक न० वंशादिरचिते पात्रभेदे (डाला) ।
डवित्थ पु० काष्ठमये मृगे ।
डहु(हू) पु० दह उ(ऊ) मृगय्वादि० नि० । लकुचे (मान्दार)
डाकिनी स्त्री०डाकानां समूहः इनि । काल्या गणभेदे ।
डामर पु० शिवोक्ते तन्त्रशास्त्रभेदे ।
डिण्डिम पु० डिण्डि इति शब्दं मिनोति प्रकाशयति मि-ड । वाद्यभेदे (पान आमला) वृक्षभेदे च । [समुद्रफेने ।
डिण्डि(ण्डी)र पु० डिण्डि इति शब्दोऽस्यस्य रः पूर्व्वपददीर्घः
डित्थ पु० काष्ठमये गजे 'श्यामरूपो युवा विद्वान् सुन्दरः प्रियदर्शनः । सर्व्वशास्त्रार्थवेत्ता च डित्थ इत्यभिधीयते' इत्युक्ते पुरुषभेदे च ।
डिप संहतौ वा चुरा० उभ० पक्षे भ्वा० आत्म० अक०सेट् । डेपयति-ते डेपते अडीडिपत्-त ।
डिप प्रेरणे वा चु०उभ०पक्षे तुदा० कुटा० च पर० सक० सेट् । डेपयति-ते डिपति अडीडिपत्-त अडिपत् अडिपीत् ।
डिप संहतौ वा चुरा० उ० पक्षे भ्वा० आत्म० अक० सेट् इदित् । डिम्पयति-ते डिम्पते । अडिडिम्पत्-त अडिम्पिष्ट
डिब प्रेरणे वा चु० उभ० पक्षे भ्वा० पर० सक० सेट् इदित् । डिम्बयति-ते डिम्बति अडिडिम्बत्-त अडिम्बीत् ।
डिभ संहतौ वा चुरा०उभ०पक्षे भ्वा०पर०सक० सेट् इदित् । डिम्भयति-ते डिम्भति । अडिडिम्भत् त अडिम्भीत् ।
डिम हिंसने चौ० पर० सक० सेट् । डेमति अडेमीत् ।
डिम पु० डिम-क । दृश्यकाव्यरूपनाटकभेदे ।
डिम्ब पु० डिबि-घञ् । शिशौ, अण्डे, प्लीहनि, विप्लवे, अयस्लेकलहे, एरण्डे, भयहेतुके-ध्वनौ, भये, भ्रमरे फुप्फुसे च न० ।
डिम्बाहव पु० डिम्बतुल्य आहवः । नृपतिशून्ये युद्धे ।
डिम्भ पु० डिभि-अच् । मूर्खे, शिशौ च । स्वार्थे कन् अत्रैव अतिशिशौ स्त्री० ।
डी नभोगतौ भ्वा० आ० अक० सेट् । डयते अडयिष्ट डीनः
डी नभोगतौ दि० आ० अक० सेट् । डीयते अडयिष्ट डीनः ।
डीन न० डी-भावे क्त । पक्षिणां गतौ तद्विशेषे वृहदभिधाने।
डुण्डुभ पु० डुण्डु-इत्यनुकरणशब्दं भणति तेन भाति वा

भण-भा-वा ड (ढोडा) इति ख्याते सर्पभेदे । [अत्रैव ।
डोर न० दोष्+रा-ड पृ०। हस्तवाह्वादौ बन्धनसूत्रे स्वार्थे कन्

ढ

ढ पु० ढक्कायाम्,शुनि, तन्नाङ्गूले,निर्गुणे,ध्वनौ च । [वाद्यभेदे
ढक्का स्त्री० ढक् इति कायति कै-क । यशःपटहे स्वनामख्याते
ढुण्ट अन्वेषणे भ्वा० पर० सक० सेट् । ढुण्टति अढुण्टीत् ।
ढुण्टि पु० ढुण्ट-इन् । गणेशे काश्यां प्रसिद्धे ढुण्ढिराजे ।
ढोल पु० दोलायमानो वाद्यते पृ०। स्वनामख्याते वाद्यभेदे ।
ढौक प्रेरणे गत्याञ्च भ्वा० आत्म० सक० सेट् । ढौकते अढौ-
किष्ट । णिच् अडुढौकत्-त ।

ण

ण पु० णख गतौ ड पृषो० णत्वम् । विन्दुदेवे, भूषणे, गुण
वर्ज्जिते, जलस्थाने, निर्णये, ज्ञाने च ।
णक्ष गतौ भ्वा० पर० सक० सेट् । नक्षति प्रणक्षति अनक्षीत्
णोपदेशत्वात् सति निमित्ते णत्वम् एवमन्येषामपि ।
णख गतौ भ्वा० पर० सक० सेट् । णोपादेशत्वात् णत्वम् ।
नखति प्रणखति । अनखीत् अनाखीत् ।
णट नृत्ये साभिनये नटकार्य्ये हिंसयामयं न णोपदेशी । भ्वा०
पर० अक० सेट् । नटति प्रणटति अनाटीत् अनटीत् ।
हिंसायाम् प्रनटति ।
णट नटकृत्ये भ्वा०पर०घटा० । नटति प्रणटति अनाटीत्-
अनटीत् । णिच् नटयति अनीनटत् । [दीत् अनदीत् ।
णद अव्यक्तशब्दे भ्वा० पर०अक०सेट् । नदति प्रणदति अना-
णद भासे चु० उभ० सक० सेट् । नादयति-ते प्रणादयति
अनीनदत्-त । [अनभिष्ट ।
णभ हिंसे भ्वा० आत्म० सक० सेट् । नभते प्रणभते अनभत्
णभ हिंसे दिवा० क्र्या० च पर०सक० सेट् । नभ्यति प्रण-
भ्यति नभ्नाति प्रणभ्नाति । अनाभीत्-अनभीत् ।
णम शब्दे अक० नतौ सक० भ्वा० पर० अनिट् । नमति
प्रणमति अनंसीत् नत्वा नतः । [यति अनयीत् ।
णय गतौ रक्षणे च भ्वा० पर० सक० सेट् । नयति प्रण-
णर्द शब्दे भ्वा० पर० अक० सेट् नर्द्दति प्रणर्द्दति अनर्द्दीत् ।
णल बन्धे भ्वा० पर० सक० सेट् ज्वला० । नलति प्रणलति ।
अनालीत् । नलः नालः ।
णश अदर्शने नाशे च दिवा० पर० अक० वेट् । नश्यति
प्रणश्यति अनेशत् अनशत् । अशान्तत्वे न णत्वम् प्रनष्टः

णस कौटिल्ये भ्वा० आत्म० अक० सेट् । नसते प्रणसते ।
अनसिष्ट । [ते । अनात्सीत् अनद्ध ।
णह बन्धने दिवा० उभ० सक० अनिट् । नह्यति-ते प्रणह्यति-
णास ध्वनौ भ्वा० आत्म० अक० सेट् । नासते प्रणासते अना
सिष्ट । अननासत्-त ।
णिक्ष चुम्बने भ्वा० पर० सक० सेट् । निक्षति प्रणिक्षति ।
कृत्सु वा णत्वमिति पाणिनिः । [अनिक्षिष्ट
णिज शोधने अदा०आत्म०सक०सेट् इदित् । णिङ्क्ते प्रणिङ्क्ते
णिज शोधने जु० उभ० सक० अनिट् । नेनेक्ति प्रणेनेक्ति ।
नेनिक्ते अनिजत्-अनैक्षीत् अनिक्त ।
णिद सन्निधाने अक० निन्दने सक० भ्वा० उभ० सेट् ।
नेदति-ते प्रणेदति-ते । अनेदीत् अनेदिष्ट ।
णिद कुत्सने भ्वा० पर० सक० सेट् इदित् । निन्दति प्रणि-
न्दति अनिन्दीत् । कृत्सु वा णत्वमिति पाणिनिः ।
णिल दुर्बोधे तुदा० पर० सक० सेट् । निलति प्रणिलति ।
अनेलीत् । [अनिन्वीत् ।
णिव सेके भ्वा० पर० सक० सेट् इदित् । निन्वति प्रणिन्वति ।
णिश समाधौ भ्वा० पर० सक० सेट् । नेशति प्रणेशति
अनेशीत् ।
णिष सेके भ्वा० पर० सक० सेट् । नेषति प्रणेषति अणेषीत् ।
णिस चुम्बने अदा० सक० सेट् इदित् । निंस्ते प्रणिंस्ते अनिं
सीत् । कृत्सु वा णत्वमिति पाणिनिः । [अनैषीत्
णी प्रापणे भ्वा० उभ० द्विक० अनिट् । नयति प्रणयति
णील नीलताकरणे भ्वा० पर० सक० सेट् । नीलति प्रणीलति
अनीलीत् । [अनीवीत् ।
णीव स्थौल्ये भ्वा० पर० सक० सेट् । नीवति प्रणीवति ।
णु स्तुतौ अदा० पर० सक० वेट् । नौति प्रणौति अनावीत्-
अनौषीत् नुनुविव । [अनौत्सीत् अनुत्त ।
णुद प्रेरणे तुदा० उभ० सक० अनिट् । नुदति-ते प्रणुदति
णू स्तुतौ तु०कु० पर० सक०सेट् । नुवति प्रणुवति अनुवीत्
णेद सन्निधाने उभ० सक० सेट् । नेदति-ते प्रणेदति-ते ।
णेष गतौ भ्वा० आ० अक० सेट् । नेषते प्रणेषते । अनेषिष्ट
अनिनेषत् त । एते धातवः नादिका अपि सति हेतौ णत्व
कार्य्यद्योतनार्थं गणे णोपदेशितया पठिताः प्रयोगे तु
दन्त्यनादय एव पुनः प्रादियोगे णत्वमुपयान्ति ।

त

त पु० तक-सहने हासे वा ड । चोरे, अन्तते, पुच्छे, क्रोड़े,
म्लेच्छे, रत्ने, शृगालपुच्छे च । तरले, पुण्ये स्त्री० न० ।

तक सहने हासे च भ्वा०पर०सक०सेट्। तकति अताकीत् अतकीत्

तक दैःस्थ्ये भ्वा० पर० अक० सेट् इदित् । तङ्कति अतङ्कीत्

तक्र न० तक-रक् । चतुर्थांशजलयोगेन मथिते दध्नि ।

तक्रकूर्चिका स्त्री० (छाना) पक्वे उष्णदुग्धे तक्रयोगेण जातायाम् आमिक्षायाम् ।

तक्ष कार्श्ये वा भ्वा० पक्षे स्वा० पर० सक० वेट्। तक्षति तक्ष्णोति अतक्षीत्-तक्षिता अताक्षीत् तष्टा। भर्त्सने तु संतक्षति

तक्षक पु० तक्ष-ण्वुल् । विश्वकर्म्मणि, वर्द्धकौ, (छुतार) कश्यपस्य सुते नागभेदे च ।

तक्षणी स्त्री० तक्ष्यतेऽनया ल्युट् । वास्याम्, (वाइस्) काष्ठतक्षणसाधने अस्त्रभेदे च । [नक्षत्रे च ।

तक्षन् पु० तक्ष-कनिन् । त्वष्टरि, वर्द्धकौ, विश्वकर्मणि, चित्रा-

तक्षशिला स्त्री० सिन्धुदेशे नगरीभेदे ।

तग गतौ भ्वा० पर० सक० सेट् इदित् । तङ्गति अतङ्गीत्

तगर पु० गृ-अच् तस्य क्रोडस्य गरः । (ठगर) इति ख्याते।

तङ्कन न० तकि-ल्युट् । दुःखेन जीवने ।

तच्छील त्रि० तत् शीलं यस्य । स्वभावतः फलनिरपेक्षतया प्रवर्त्तमाने तत्स्वभावे जने ।

तट उच्छ्राये भ्वा० पर०सक०सेट् । तटति अताटीत्-अतटीत्

तट त्रि० तट-अच् । कूले नद्यादेस्तीरे । अमरमते स्त्रियां ङीप् ।

तट आहतौ चु० उभ०सक० सेट् । ताटयति-ते अतीतटत् त

तटस्थ त्रि० तटे तिष्ठति स्था-क । तीरस्थे, समीपस्थे, मध्यमप्रविष्टैवान्तिकस्थे, स्वरूपातिरिक्ते विशेषणे च ।

तटाक पु० तटमकति अक-वक्रगतौ अण्। तड़ागे ।

तटाग पु० तटमगति अग-वक्रगतौ अण्। जलाशयभेदे तडागे

तटिनी स्त्री०तट+अस्त्यर्थे इनि । नद्याम् । [तड़त् त

तड दीप्तौ आहतौ च चु०उभ०सक० सेट्। ताड़यति ते अती-

तड आहतौ भ्वा०आत्म०सक०सेट् इदित् । तण्डते अतण्डिष्ट

तडाक पु० ताड्यते आहन्यते तटोऽनेन तड-आकन् नि० । जलाशयभेदे तड़ागे ।

तडाग पु० तड-नि० । 'प्रशस्तभूमिभागस्थो बहुसंवत्सरोषितः । जलाशयस्तडागः स्या'दित्युक्ते 'शतेन धनुर्भिः पुष्करिणी, त्रिभिर्दीर्घिका, चतुर्भिर्द्रोणः, पञ्चभिस्तड़ाग' इति वशिष्ठोक्ते पञ्चशतान्यूनधनुर्मिते द्विसहस्रान्यूनहस्तक्षेत्रफलके पञ्चचत्वारिंशद्धस्तान्यूनदीर्घविस्तारे जलाशये, कूटयन्त्रे च ।

तडा(टा)घात पु०'उच्चैः करिकराघातं तडा(टा)घातं विदुर्बुधा इत्युक्तायां वप्रक्रीडायाम् अभ्यस्यन्ति 'तडा(टा)घातमिति कु०

तडित् स्त्री०ताड़यत्यभ्रम् चुरा० तड़-इति निः ह्रस्वः । विद्युति

तडित्वत् पु० तड़ित् अस्त्यस्य मतुप् मस्य वः। मेघे, मुस्तके च ।

तण्डक पु० तडि-ण्वुल् । खञ्जने, फेने, समासप्राये वाक्ये. गृहदारुणि, तरुस्कन्धे च । मायाबहुले, उपघातके च जने त्रि० । परिष्कारे पु० न० ।

तण्डुल पु० तडि-उलच् । धान्यादिसारे-निस्तुषे धान्यादौ, तण्डुलीयशाके च । विडङ्गे पु०स्त्री० टाप् ।

तण्डुलीय पु०तण्डुलाय हितं छ । (कुड्नटे) (चापानटे) शाकभेदे, विडङ्गे च । स्वार्थे कन् उक्तशाके । [विडङ्गे

तण्डुलीयिका स्त्री० तण्डुलाय हिता छ संज्ञायाम् कन् ।

तण्डुलेय तण्डुलाय हिता ढ । तण्डुलीयशाके । यत् । तण्डुल्योप्यत्र

तत् अव्य० तन-क्विप् । हेतौ । [दृष्टौ च त्रि०

तत न० तन-क्त । वीणादिवाद्ये । वायौ पु० । व्याप्ते, विस्तृते,

ततपत्री स्त्री० ततं पत्रं यस्याः । कदल्याम् ।

ततस्त्य त्रि० अव्ययात् त्यप् । तत्र भवे ।

तति स्त्री० तन-क्तिन् । श्रेणौ ।

तत्काल पु० सः कालः । वर्त्तमानकाले ।

तत्कालधी त्रि० तस्मिन् उचिते काले धीर्बुद्धिर्यस्य । अनिष्टादिनिवारणाय झटिति प्रत्युत्पन्नबुद्धौ जने ।

तत्क्रियः त्रि० वेतनं विना स्वभावतः सा क्रिया कर्म्म यस्य । कर्म्मकरणशीले, वेतनं विना कर्म्मकारे ।

तत्क्षण पु० स चासौ क्षणः कालः । सद्योर्थे ।

तत्त्व(त्व) न०तन-क्विप् ततो भावः तस्य भावो वा त्व वा तलोपः। याथार्थ्ये, स्वरूपे, अनारोपितस्वरूपे, परमात्मनि, ब्रह्मणि तदिति सर्व्वनाम सर्व्वं च ब्रह्म तस्य नाम सर्व्वनाम तस्य भावः । ब्रह्मत्वे । विलम्बिते नृत्यवाद्यादौ, चेतसि, वस्तुनि, साङ्ख्योक्तेषु प्रकृत्यादिषु पञ्चविंशतौ पदार्थेषु ।

तत्त्वज्ञान न० ६त० । यथार्थज्ञाने, ब्रह्मज्ञाने च ।

तत्पर त्रि० तत्परमुत्तमं यस्य । तद्गते, तदासक्ते च ।

तत्परायण त्रि० तदेव परमयनं यस्य णत्वम् । तदासक्ते ।

तत्पुरुष पु० व्याकरणोक्ते समासभेदे ।

तत्फल पु०तनोति क्विप् तत् विस्तीर्णं फलति विकाशते अच् । पुष्पमात्रविकाशिनि कुवलये, कुष्ठौषधौ चोरनाशौषधौ च ।

तत्र अव्य० तस्मिन् कालादौ त्रल् । तस्मिन्नित्यर्थे ।

तत्रत्य त्रि० तत्र भवः अव्ययात् त्यप् । तत्रभवे वस्तुनि ।

तत्रभवत् त्रि०सः पूज्योभवान् प्रथमार्थे त्रल् ततः कर्म०। पूज्ये स्त्रियां ङीप्। तत्रभवती 'तत्रापि तत्रभवती'ति नैषधम्।

तथा अव्य० तेन प्रकारेण प्रकारे थाल् । साम्ये, अभ्युपगमे, पृष्टप्रतिवाक्ये, समुच्चये, निश्चये च ।

तथागत पु० यथा पुनरावृत्तिर्न भवति तथा गतो ज्ञातः । बुद्धमुनौ
तथाच अव्य० तथेति चिनोति चि-ड । पूर्व्वोक्तार्थदृढीकरणे
तथाहि अव्य० तथा च हि च द्व० । निदर्शने प्रसिद्धमेवेत्यर्थे
तथ्य न० । तथा तत्र साधु यत् । सत्ये । तद्वति त्रि० ।
तद् त्रि० तन-अदि डिच्च । पूर्व्वोक्ते बुद्धिस्थे, परामर्शयोग्ये विप्रकृष्टविषये च् । ब्रह्मणि न० । 'ओं तत्सदिति निर्द्देशो ब्रह्मण' इति गीता ।
तदा अव्य० तस्मिन् काले दाच् । तस्मिन् काले इत्यर्थे ।
तदात्मन् त्रि० स आत्मा यस्य । तत्स्वरूपे ।
तदात्व न० तदेत्यस्य भावः तदा+त्व । तत्काले ।
तदानीम् अ० तस्मिन् काले-तद्+दानीम् । तदेत्यर्थे ।
तद्गत त्रि० तस्मिन् गत आसक्तः । तत्परे एकान्तचित्ततया तत्रासक्ते
तद्गुण पु० अलङ्कारोक्ते अर्थालङ्कारभेदे ।
तद्गुणसंविज्ञान पु० तत्र बहुव्रीहौ गुणस्य गुणीभूतस्य (विशेषणस्य) संविज्ञानं विशेष्यपारतन्त्र्येण बोधनं यत्र । व्याकरणोक्ते बहुव्रीहिसमासभेदे भवति च लम्बकर्णमानयेत्यादौ गुणीभूतस्य कर्णस्याप्यानयनम् ।
तद्धन त्रि० तदेव धनं यस्य । कृपणे स हि सर्व्वमेव धनमपर्य्याप्ततयावधार्य्य आत्मनि तद्धनत्वमेवाभिमन्यते ।
तद्धर्म्मन् त्रि० उद्देश्यान्तरं विनाऽपि स एव धर्म्मो यस्य अनिच् समा० । स्वधर्म्मोऽयमिति बुद्ध्या धर्म्माय प्रवर्त्तमाने जने ।
तद्धित पु० तेभ्यो विप्रकृष्टस्तत्तत्प्रकृतीनां स्वविशिष्टतया प्रयोगेभ्यः हितः । व्याकरणोक्ते प्रत्ययभेदे । [न्द्रीत् ।
तद्रि अवसादे मोहे च भ्वा०पर०अक० सेट् इदित् । तन्द्रति अत-
तद्वत् अव्य० तेन तुल्यं या तुल्या सा चेत् क्रियेत्यर्थे वति । तत्सदृशक्रियावति । तस्य तत्र वा तुल्यमित्यर्थे वति । तत्तुल्येऽर्थे यथा तद्वत् शिवस्य विभुता, तद्वत् शिवे भक्तिरित्यादि । तद् अस्त्यर्थे मतुप् मस्य वः । तद्विशिष्टे त्रि० ।
तन विस्तृतौ तना०उभ०सक०सेट् । तनोति तनुते अतानीत्-अतनीत् अतत-अतनिष्ट ततान तेने । तनित्वा-तान्त्वा ।
तन उपकारे श्रद्धायां शब्दे आघाते च वा० चुरा० उभ० पक्षे भ्वा०सक०सेट् । तानयति ते तनति अतीतनत् त अतानीत-अतनीत् । उपसर्गात् दैर्घ्ये । आतानयति दीर्घो भवति ।
तनय पु० तनोति कुलम् तन-कयन् । पुत्रे । दुहितरि, चक्र कुल्यायां, लतायां, घृतकुमार्य्याञ्च स्त्री० टाप् ।
तनिमन् पु० तनोर्भावः इमनिच् । तनुत्वे, कार्श्ये च ।
तनु स्त्री०तन-उ । देहे, मूर्त्तौ वा ऊङ्, तनूश्च । अल्पे, विरले, कृशे च त्रि० । स्त्रियां वा ङीप् तन्वी तनुः ।
तनुच्छाय पु० तन्वी छाया यस्य । वर्व्वुरवृक्षे । द्वि० । देहच्छायायां स्त्री० न० । [स्त्री० देहजातमात्रे त्रि० ।
तनु(नू)ज पु० तनोः तन्वा वा जायते जन-ड । पुत्रे । दुहितरि
तनुत्र न० तनुं देहं त्रायते त्रै-क । कवचे । ल्युट् । तनुत्राणमप्यत्र
तनुत्वचा स्त्री० तन्वी त्वचा वल्कलं यस्याः । क्षुद्राग्निमन्थे ।
तनुपत्र पु० तनूनि कृशानि पत्राणि यस्याः । इङ्गुदीवृक्षे ।
तनुभस्त्रा स्त्री० तनोर्देहस्य भस्त्रेव । नासिकाय म् । कर्म्म० । क्षुद्रभस्त्रायाम् ।
तनुभृत् पु० तनुं देहं बिभर्त्ति आत्मत्वेनाभिमन्यते भृ-क्विप् । जीवे 'या दुस्त्यजा तनुभृतामिति भागवतम् ।
तनुमध्या स्त्री० तनु कृशं मध्यं यस्याः । कृशमध्यायां स्त्रियां, षड्वर्णपादके छन्दोभेदे च । [च
तनुवार न० तनुं देहं वृणोति वृ-अण् उप० । कवचे, सन्नाहे
तनुवीज पु० तनूनि कृशानि बीजानि यस्य । बीजवदरे ।
तनुस् न० तन-उसि । देहे ।
तनूनपात्(द्) पु० तनूं न पातयति पत-णिच्-क्विप् । अग्नौ, जठरस्थलेऽपि भुक्तान्नपाचनादस्य देहापातकत्वम् । तनूं न पाति रक्षति पा-शतृ । वह्नौ । अत्र पक्षे तनूनपान्तौ इत्यादिभेदः तन्वा जनं कृशं पाति तनूनपं घृतादि तदत्ति अद-क्विप् । वह्नौ अस्मिन् पक्षे तनूनपादौ इत्यादिभेदः ।
तनूरुह न० तन्वौ रोहति रुह-क । लोमनि पक्षिणां पक्षे च तनुसतुफुल्लतनूरुहीकृतामिति नैषधम् । [तङ्क्ता
तञ्च गतौ भ्वा० पर० सक० । तञ्चति अतञ्चीत् । तञ्चित्वा
तञ्च सङ्कोचने रुधा०पर० सक०वेट् । पाणिनीयमते अनूज् साहचर्य्यादयं वेङेव बोपदेवमते उदित्करणं प्रामादिकम् । तनक्ति अतञ्चीत् अताङ्क्षीत् ।
तञ्ज सङ्कोचने रुधा० पर० सक० । पाणिनीयमते (तनूच्) इत्यत्र तनूज् इति पाठान्तरम् अनूजूसाहचर्य्यात् अयमूदित्त्वात् वेडेव । तनक्ति अतञ्जीत् अताङ्क्षीत् ।
तन्तु पु० तन-तुन् । यागे, अपत्ये, सन्ततौ, सूत्रे च ।
तन्तुकीट पु० तन्तोः कीटः । (गुटिकोका) कीटभेदे ।
तन्तुनाभ पु० तन्तुर्नाभावस्य अच् समा० । (माकड़सा) लूतायाम्
तन्तुनिर्य्यास पु० तन्तुरिव निर्य्यासो यस्य । तालवृक्षे ।
तन्तुपर्व्वन् न० तन्तोः यज्ञोपवीतस्य दानरूपं पर्व्व । चान्द्रश्रावणपौर्णमास्याम् तद्दिने हि वामनाय यज्ञोपवीतदानोत्सवः स्मृतौ विहितः ।
तन्तुभ पु० तन्तुना सन्तत्या भाति भा-क । सर्षपे, वत्से च ।
तन्तुर(ल) न० तन्तुर्विद्यतेऽस्य र-लच् वा । मृणाले ।

तन्तुवाप पु० तन्तून् वपति वप-अण् उप० । तन्तुवाये (तांति)

तन्तुवाय पु० तन्तून् वयति वे-अण् । (तांति) जातिभेदे ।

तन्तुविग्रहा स्त्री० तन्तवो विग्रहे यस्याः । कदल्याम् । तत्-त्वचि हि बहुसूत्राणि प्रादुर्भवन्ति । [वृन्हे

तन्तुशाला स्त्री० तन्तूनां वपनाय शाला । (तांतघर) तन्तुवपन

तन्तुसन्तत त्रि० तन्तुभिः सन्ततं व्याप्तम् । स्यूतवस्त्रे ।

तन्तुसार तन्तवदूव सारो मज्जास्य । गुवाकवृक्षे ।

तन्त्र न० तन-ष्ट्रन् । सिद्धान्ते, औषधौ, कुटुम्बकार्य्ये, प्रधाने, तन्तुवाये, परिच्छदे, हेतौ, उभयार्थं सकृत्प्रवृत्तौ, इति कर्त्तव्यतायाम् राष्ट्रे, परच्छन्दे, करणे, अर्थसाधके, तन्तौ, स्वराष्ट्रचिन्तायाम् परिजने, तन्तुवायशलाकायाम् प्रबन्धे, शपथे, धने, गृहे, वपनसाधने, कुले, वेदशाखाभेदे, वेदादिशास्त्रे, स्वनामख्याते शिवाद्युक्ते शास्त्रे च ।

तन्त्रक न० तन्त्रादचिरादपहृतम् कन् । नवीने वस्त्रे ।

तन्त्रता स्त्री० तन्त्रस्य भावः तल् । अनेकोद्देशेन सकृत्प्रवृत्तौ यथा तर्पणपूजनाद्यनेककर्म्मोद्देशेन सकृत्स्नाने कृते सर्व्व कर्म्माङ्गस्नानसिद्धिः ।

तन्त्रवाप(य) पु० तन्त्राणि तन्तून् वप(य)ति वप-वे-वा अण् उप० । तन्तुवाये (तांति) । [गुडूच्याम्

तन्त्रिका स्त्री० तन्त्रयते तन्त्र-ई ततः स्वार्थे कन् अणो ह्रस्वः ।

तन्त्री स्त्री० तन्त्रि-ई । गुडूच्याम्, वीणाभेदे, देहशिरायाम्, रज्ज्वाम्, नदीभेदे, युवतीभेदे च ।

तन्द्रा स्त्री० सौ० तद्रि-अ । आलस्ये, निद्रायाम्, प्रमीलायाम्

तन्द्रालु त्रि० सौ०तद्रि-आलुच् । निद्राशीले ।

तन्द्रि(न्द्री) स्त्री० सौ०तद्रि-इन् वा ङीप । आलस्ये निद्रायाम्

तन्मय त्रि० तदेव मयट् । तद्भावापन्ने अभेदे ।

तन्मात्र त्रि० तदेव मयूर० । तदात्मके । सा मात्रा यस्मिन् । साङ्ख्योक्तेषु 'तस्मिंस्तस्मिंश्च तन्मात्रा तेन तन्मात्रता स्मृता । तन्मात्राण्यविशेषाणि अविशेषास्ततोहि ते । न शान्ता नापि घोरास्ते न मूढाश्चाविशेषिण, इत्युक्तेषु पञ्चसु शब्दादि-कारणीभूतेषु भूतेषु ।

तन्वी स्त्री० तनु+ङीप् पृश्निपर्ण्याम् । तनुत्वगुणयुक्तायाम् कृशाङ्गस्त्रियाञ्च । [अतपिष्ट ।

तप दाहे भ्वा० उभ० सक० सेट् । तपति-ते अतापीत्-अतपीत्

तप उपतापे सक० ऐश्वर्य्ये अ० दि० आ० अनिट् । तप्यते अतप्त ।

तप दाहे चु० उ० सक० सेट् । तापयति-ते अतीतपत्-त ।

तप उपतापे सक० ऐश्वर्य्ये अक० भ्वा० पर० अनिट् । तपति अताप्सीत् ।

तप पु० तप-अच् । ग्रीष्मे ज्यैष्ठाषाढ़ात्मके ऋतौ ।

तपती स्त्री० तप-शतृ नि० । छायानाम्न्याम् सूर्य्यपत्न्यां, नदी-भेदे, सूर्य्यसुतायाञ्च यद्योगात् कुरवस्तापत्या उच्यन्ते ।

तपन पु० तप-ल्यु । सूर्य्ये, तापे, भल्लातकवृक्षे, नरकभेदे, ग्रीष्म-ऋतौ, अर्कवृक्षे, क्षुद्राग्निमन्थवृक्षे, सूर्य्यकान्तमणौ च ।

तपनतनय पु० ६त० । यमे । यमुनायां, शमीवृक्षे च स्त्री० ।

तपनी स्त्री० तप-ल्यु गौरा० ङीष् । गोदावरीनद्याम् ।

तपनीय न० तप-अनीयर् । स्वर्णे । स्वार्थे कन् । अत्रैवार्थे ।

तपस् पु० तप-असुन् । चान्द्रे माघे मासि, शिशिरे ऋतौ, जन-लोकोपरिस्थे लोकभेदे च । आलोचने, स तपोऽकुरुतेति श्रुतिः स्वाश्रमविहितधर्म्मे, वैधे क्लेशजनके चान्द्रायणादौ कर्म्मणि, ज्योतिषोक्ते लग्नतोनवमस्थाने च न० ।

तपस्य पु० तपसि तपश्चरणाय साधुः अनतिशीतोष्णत्वात् यत् । फाल्गुने मासि । तपसि माघे भवः यत् । कुन्दपुष्प वृक्षे तपश्चरणे साधुर्यत् । तपस्यभिरते त्रि० । [याञ्च

तपस्या स्त्री० तपश्चरति तपस्+क्यच्-अ । तपश्चरणे, व्रतचर्य्या

तपस्विन् त्रि० तपस्+अस्त्यर्थे विनि । तापसे, चान्द्रायणा-दिव्रतधारिणि, अनुकम्प्ये, दीने, प्रशस्ततपोवति च । घृत-करञ्जे, मत्स्यभेदे, चटके च पु० ।

तपस्विनी स्त्री० तपस्+विनि ङीप् । तपोयुक्तायां स्त्रियां, जटामांस्यां, कटुरोहिण्याम्, दीनायाम्, अनुकम्प्यायां, स्त्रियाञ्च

तपात्यय पु० तपस्य ग्रीष्मस्यात्ययोऽवसानं यत्र काले । वर्षा-काले 'तपात्यये वारिभिरुक्षिते'ति कुमारः ।

तपोधन पु० तपोधनमतीवेष्टत्वात् यस्य । तापसे, तपन्वृक्षे च

तपोवन न० ६त० । तापससेव्ये वनभेदे, तन्नामके तीर्थभेदे च

तप्तकुम्भ पु० तप्तः कुम्भो यत्र । नरकभेदे ।

तप्तकृच्छ्र न० 'षट्पलन्तु पिबेदम्भस्त्रिपलन्तु पयः प्रिबेत् । पलमेकं पिबेत् सर्पिस्तप्तकृच्छ्रं विधीयते इत्युक्ते व्रतभेदे, 'पयो घृतमुदकं वायुं तप्तं प्रतित्र्यहं पिबेत् स तप्तकृच्छ्र इति गौतमोक्ते: पुंस्यपि । [यत्र । नरकभेदे ।

तप्तपाषाणकुण्ड न० तप्ताः पाषाणा यत्र तादृशं कुण्डं

तप्तवालुक न० तप्ता वालुका यत्र । नरकभेदे ।

तप्तमुद्रा स्त्री० तप्ता मुद्रा चिह्नम् । वैष्णवोचितधर्माद्यपेऽग्नि तापितलौहशलाकादिनां कृते भगवदायुधाकारे 'कृत्वा धातु-मयीं मुद्रां तापयित्वा स्वकां तनुम् । चक्रादिचिह्नितं भूप ! धारयेत् वैष्णवो नर इति ब्रह्माण्डोक्ते चिह्नभेदे ।

तप्तसुराकुण्ड न० तप्तायाः सुरायाः कुण्डं यत्र । नरकभेदे ।

तप्तसूर्म्मिकुण्ड न० तप्तसूर्म्मीः कुण्डं यत्र । नरकभेदे ।

तम खेदे अक० इच्छायां सक० दिवा० शमा० पर० सेट्। ताम्यति। अतमत्-अतमीत्। तमित्वा तान्त्वा।
तम पु० ताम्यति तम-अच्। तमोगुणे, मतान्तरे, राहौ च। तमालवृक्षे च रात्रौ स्त्री०। अन्धकारे पादाग्रे च न०।
तमःप्रभ पु० तमस इव प्रभा यस्य। नरकभेदे। नरकभूमौ स्त्री०
तमस् न० तम-असुन्। नेत्रवृत्तिरोधके नैशादिध्वान्ते, शोके, पापे, कार्य्याकार्य्याविवेके, विशेषदर्शनविरोधिदोषे सांख्योक्ते गुरु वरणकमेव तम इत्युक्ते गुणभेदे राहौ च। [इति रघुः
तमस न० तम-असच्। अन्धकारे। नदीभेदे स्त्री० तमसापगाया
तमस्विनी स्त्री० तमस् अस्त्यर्थे विनि। रात्रौ।
तमाल पु० तम-कालन्। स्वनामख्याते वृक्षे, तिलके, वरुणवृक्षे, खड्गे, कृष्णखदिरे च। वंशत्वचि पु०न०। ताम्बूलवल्ल्याम्, वरुणवृक्षे च स्त्री० ङीप्।
तमालक पु० तमाल+स्वार्थे कन्। तमालवृक्षे, सुनिषण्णशाके, न०। पत्रके (तेजपात) पु० न०। [च। तमालवृक्षे पु०
तमालपत्र न० तमालस्य पत्रमिव। तिलके, (तेजपात) पत्रके
तमि(मी) स्त्री० तम-इन् वा ङीप्। रात्रौ।
तमिस्र न० तमोऽस्त्यत्र र नि०। अन्धकारे, कोपे, सर्व्वाहङ्कारमूले अज्ञाने च। सान्धकाररात्रौ स्त्री०।
तमिस्रपक्ष पु० तमिस्रप्रधानः पक्ष शाक०। कृष्णपक्षे। प्रथमतोऽन्धकारस्याविर्भावात् तस्य तत्प्रधानत्वम्।
तमोघ्न पु० तमोऽन्धकारं मोहमज्ञानं वा हन्ति हन-टक्। सूर्य्ये, वह्नौ, चन्द्रे, बुद्धे, विष्णौ, शिवे च।
तमोज्योतिस् पु० तमसि अन्धकारे ज्योतिरस्य। खद्योते कीटे
तमोऽपह पु० तमोऽन्धकारमज्ञानं वापहन्ति अप+हन-ड। सूर्य्ये, चन्द्रे, वह्नौ, ज्ञाने च। तमोनुदादयोऽप्यत्र।
तम्ब गतौ भ्वा० पर० सक० सेट्। तम्बति अतम्बीत्।
तय गतौ रक्षणे च भ्वा० आ० सक० सेट्। तयते अतयिष्ट।
तरक्षु पु० तरं गतिं मार्गं वा क्षिणोति मितद्रु० डु। मृगादने क्षुद्रव्याघ्रे। [तिर्य्यगूर्द्धादिप्लवने।
तरङ्ग पु० तॄ-अङ्गच्। (ढेउ) ऊर्म्मौ वायुना जलस्य सञ्चालनेन
तरङ्गिणी स्त्री० तरङ्ग+अस्त्यर्थे इनि। नद्याम्। [चञ्चले च
तरङ्गित त्रि० तरङ्गः संजातोऽस्य ता०र० इतच्। जाततरङ्गे,
तरण पु० तॄ-ल्यु। भेलके (डोङ्गा) स्वर्गे च। भावे ल्युट्। पारगमने, प्लवने च न०।
तरणि पु० तॄ-अनि। सूर्य्ये, भेलके, अर्कवृक्षे, किरणे, ताम्रे च। नौकायां, घृतकुमार्य्याम् स्त्री० वा ङीप्। ङीबन्तः पद्मचारिण्यामपि।

तरण्ड पु० न० तॄ-अण्डच्। वड़िशीसूत्रबन्धनकाष्ठे, (छिप) प्लवे च। देशभेदे पु०। नौकायां स्त्री० स्त्रीत्वपक्षे ङीप्।
तरतम त्रि० न्यूनाधिकभावान्वितेऽर्थे। तारतम्येन वर्त्तमान इति शारीरकभाष्यम्। [स्त्री० ङीप्।
तरन्त पु० तॄ-झच्। समुद्रे, प्लवे, भेके राक्षसे च। नौकायां
तरपण्य न० तरस्य नद्यादिपारयानस्य पण्यं शुल्कम्। नद्यादेः पारयानार्थे देये शुल्के।
तरल पु० तॄ-अलच्। हारमध्यस्थे मणौ, हारे, तले च। चपले, कामुके, विस्तारे, भास्वरे, मध्यशून्ये-द्रव्ये, द्रवीभूतेपदार्थे च त्रि०। यवाग्वाम्, सुरायाञ्च स्त्री०।
तरलित त्रि० तरलइवाचरति तरल+क्विप्-क्त। आन्दोलिते कम्पिते, धूते, लुलिते च। [भेदे।
तरवारि पु० तरं शत्रूणां गतिं वारयति वृ-णिच् इन्। खड्ग-
तरस् न० तॄ-करणादौ असुन्। जले, वेगे, सवेगगमने, रोगे, तीरे, वानरे च। [पक्ष बलप्रदत्वात् तथात्वम्
तरस न० तरो वेगोपलक्षितं बलमस्त्यस्मिन् अच्। मांसे, तद्धच-
तरसा अव्य० तॄ-असाच्। झटितीत्यर्थे शैघ्र्ये।
तरस्विन् पु० तरस्+अस्त्यर्थे विनि। वायौ, गरुड़े च। वेगवति, शूरे च त्रि०। [वसनदशायाञ्च।
तरि(री) स्त्री० तॄ-इ वा ङीप्। नौकायाम्, वसनपेटके,
तरिक पु० तराय पारगमनाय हितः ठन्। प्लवे, भेलके। नौकायां स्त्री० टाप्।
तरी स्त्री० तॄ-ई। नौकायाम्। अङीबन्तत्वान्न सुलोपादि।
तरु पु० तॄ-उ। वृक्षे। [एवं वृक्षखण्डादयोऽप्यत्र।
तरु(ष)खण्ड पु० तरूणां समूहः तरु+(ष)खण्ड। वृक्षसमूहे
तरुण पु० तॄ-उनन्। एरण्डवृक्षे, स्थूलजीरके च। कुब्जपुष्पे न०। नूतने यूनि च त्रि०। युवत्यां स्त्री० ङीप्। ङीबन्तस्तु घृतकुमार्य्यां, दन्तीवृक्षे (सेवोती) पुष्पवृक्षे च।
तरुणज्वर पु० 'आसप्तरात्रं तरुणं ज्वरमाहुर्मनीषिणः' इत्युक्ते सप्तरात्रपर्य्यन्ते ज्वरे।
तरुरुहा स्त्री० तरुषु रोहति रुह-क। वन्दाके (परगाछा)
तरुवल्ली स्त्री० तरोर्वल्लीव। वन्दाके।
तरुविलासिनी स्त्री० तरोर्विलासिनीव। नवमल्लिकायाम्।
तर्क पु० तर्क-घञ्। आकाङ्क्षायां, वितर्के, बुद्धिसाध्ये विचारे, व्याप्यारोपणेन व्यापकप्रसञ्जने, यथा अत्र यदि वह्निर्न स्यात् धूमोऽपि न स्यात्। मीमांसादिशास्त्रे, आगमाविरोधिन्यायेन आगमार्थपरीक्षणे, व्यभिचारशङ्कानिवर्त्तके न्यायोक्ते आत्माश्रयादिपञ्चके, अविज्ञातार्थे कारणोप-

पतितस्तत्त्वज्ञानार्थे-ऽह्ने, ऊहेऽपायाञ्च । [अततर्कत्-त ।
तर्क दीप्तौ अक० वितर्के सक० चुरा०उभ० सेट् । तर्कयति ते
तर्कविद्या स्त्री० तद्० । गौतमोक्तानां प्रमाणप्रमेयादीनां षोड़शानां पदार्थानां विद्यायां, काणादाद्युक्तषट्पदार्थादिविद्यायाञ्च ।
तर्कारी स्त्री० तर्कमृच्छति ऋ-अण् । जयन्तीवृक्षे ।
तर्कु पु० कृत-उ नि० । (टेको) इति ख्याते यन्त्रभेदे ।
तर्कुलासक पु० तर्कुं लासयति चालयति लस-णिच्-ण्वुल् । तर्कुचालके यन्त्रे (चरका) ।
तर्ज्ज भर्त्सने भ्वा० पर० सक० सेट् । तर्ज्जति अतर्ज्जीत् ।
तर्ज्ज भर्त्सने चु०आ० सक० सेट् । तर्ज्जयते अततर्ज्जत ।
तर्जनी स्त्री० तर्ज्ज्यतेऽनया तर्ज-ल्युट् । अङ्गुष्ठान्तिकस्थे अङ्गुलौ
तर्ण पु० तृण-अच् । वत्से । खुल् । गोवत्से, 'कृष्णस्तनाथा तर्णकपङ्क्तिरि'ति छन्दोम० । सद्योजाते-शिशौ च ।
तर्द्द हिंसे भ्वा०पर०सक०सेट् । तर्द्दति अतर्द्दीत् ।
तर्द्दू स्त्री० तर्द्द-तृद-णा ऊ । काष्ठनिर्म्मितायां दर्व्याम् ।
तर्पण न० तृप-ल्युट् । तृप्तौ । णिच्-ल्युट् । प्रीणने, गृहस्थ कर्त्तव्ये पञ्चयज्ञान्तर्गते पितृयज्ञे, यज्ञकाष्ठे च ।
तर्पिणी स्त्री० तर्पयति प्रीणयति णिनि । पद्मचारिण्योषधौ
तर्ब गतौ भ्वा०पर०सक०सेट् । तर्बति अतर्बीत् ।
तर्म्मन् न० तृ-मनिन् । यूपाग्रभागे । [माना'दि'ति भागवतम्
तर्ष पु० तृष-घञ् । अभिलाषे तृष्णायाञ्च 'निवृत्ततर्षैरुपगीय-
तर्हि अव्य० तद्+र्हिल् । तस्मिन् काले इत्यर्थे ।
तल प्रतिष्ठायां वा चुरा०उभ०पक्षे भ्वा०पर० अक० सेट् । तालयति ते तलति । अतीतलत् त अतालीत् ।
तल पु० न० तल-अच् । स्वरूपे, यथा भूमितलं करतलम् । अधोभागे, चपेटे, तालवृक्षे च । खड्गमुष्टौ, आधारे, स्वभावे च पु० । वने न० । ज्याघातवारणे, गर्त्ते च स्त्री०न० ।
तलप्रहार पु० तलेन चपेटेन प्रहारः प्र+हृ-घञ् । (चापड़्मारा) चपेटाघाते ।
तलातल न० अतलादिषु मध्ये पञ्चमे पाताले ।
तलित न० तल+तारका० इतच् । भृष्टमांसे । [स्थिते च त्रि०
तलिन न० तल-इनन् । शय्यायाम्, विरले, स्तोके, तुच्छे,
तलुन पु० तॄ-उनन् रस लः । वायौ । यूनि, तरुणे च त्रि० युवत्यां स्त्री० ङीप् ।
तल्प पु०न० तल-पक् । शय्यायाम्, अट्टालिकायां, दारेषु च ।
तल्पकीट पु० इत० । (छारपोका) कीटभेदे ।
तल्लज पु० लज-कान्तौ अच् तद्वत् लजः । प्रशस्ते उत्तरपदस्थोयम् प्रशंसावचनैश्चेति समासेऽपि नियतलिङ्गएव तेन ब्राह्मणीतल्लज इत्येव ।
तष्ट त्रि० तक्ष-क्त । तनूकृते द्विधाकृते, गुणिते च ।
तष्टृ पु०तक्ष-तृच् । (छुतार) जातिभेदे, विश्वकर्म्मणि, वर्द्धकौ च
तस अलङ्कारे वा चुरा० उभ० पक्षे भ्वा० पर० सक० सेट् इदित् । तंसयति-ते तंसति अततंसत्-त अतंसीत् ।
तस उपक्षेपे दिवा०पर०सक० सेट् । तस्यति अतसीत् अतासीत् । तसित्वा तस्त्वा ।
तस्कर पु० तत् करोति तद्+कृ-अच् नि० । चौरे, प्रकाशाप्रकाशाभ्यां परद्रव्यापहारके,दमनकवृक्षे,शृक्काशाके च । कोपवत्यां स्त्रियां स्त्री० ङीप् ।
ताच्छील्य न० तत् शीलमस्य ष्यञ् । नियततत्स्वभावे ।
ताट(ड)ङ्क पु० ताड्यते ताडः वा डस्य टः अङ्कः चिह्नं यस्य शक० । कर्णभूषणभेदे ।
ताटस्थ्य न० तटस्थस्य भावः ष्यञ् । औदासीन्ये, नैकट्ये च ।
ताडका स्त्री० । राक्षसीभेदे । [(कोड़ा) (चावुक) ।
ताडनी स्त्री० ताड्यतेऽनया तड-आघाते ल्युट् । कशायाम्
ताडपत्र न० ताडयति अच् ताडं पत्रमिव । कर्णभूषणभेदे ।
ताडि(डी) स्त्री० पु० तड-इ । (ताडियात) ख्याते वृक्षभेदे ।
ताण्डव न० तण्डुना मुनिना प्रोक्तमनुष्ठानं यस्य अण् । 'पुंन्नृत्यं ताण्डवं प्रोक्तं स्त्रीनृत्यं लास्यमुच्यते' इत्युक्ते पुंसां नृत्ये, तृणभेदे, उद्धतनृत्ये च ।
ताण्डवप्रिय पु० ताण्डवं प्रियं यस्य । शिवे,नृत्यप्रियमात्रे त्रि०
तात पु०तन-क्त दीर्घश्च । पितरि । अनुकम्प्ये, पूज्ये च त्रि० ।
तात्पर्य्य न० तत्परस्य भावः ष्यञ् । वक्तुरिच्छायाम्, अभिप्राये, तत्परतायाञ्च । [तदुद्देश्ये च ।
तादर्थ्य न० तस्मै इदम् तदर्थं तस्य भावः ष्यञ् । तदर्थत्वे,
तादात्म्य न०स आत्मा स्वरूपं यस्य तस्य भावः ष्यञ् । अभेदे, स्वरूपे च । [तादृक् । टक् । तादृशः । एतावद्युक्तार्थे
तादृक्ष त्रि० तस्येव दर्शनमस्य दृश-क्स । तथाविधेऽर्थे । क्विप् ।
तान पु०तन-घञ् । 'विस्तार्य्यन्ते प्रयोगाय मूर्च्छनाशेषसंश्रयाः । तानास्तेऽप्यूनपञ्चाशत् सप्तस्वरसमुद्भवा' इत्युक्ते गानाङ्गे स्वरभेदे 'तानप्रदायित्वमिवोपगन्तुमि'ति कुमारः विस्तारे च । ज्ञानविषये न० ।
तान्त्रिक त्रि० तन्त्रं सिद्धान्तं तन्नामकशास्त्रं वाधीते वेद वा ठक् । ज्ञातसिद्धान्ते, ब्रह्मवादिनि, तन्त्रशास्त्राभिज्ञे च ।
ताप पु० तप-घञ् । सन्तापे, कष्टे च ।
तापस न० तपसि साधु यत् । तमालपत्रे (तेजपात) । तपः

अस्त्यस्य अच् । तपस्विनि त्रि०। दमनकवृक्षे, मरुवृक्षे च पु०।

तापसतरु पु० तापसोपयुक्तस्तरुः । इङ्गुदीवृक्षे तत्तैलादिना तापसानां सर्व्वकर्म्मनिर्व्वाहात् ।

तापसप्रिय पु० तापसानां प्रियः छायाप्रदत्वात् । प्रियालवृक्षे

तापिञ्छ(ञ्ज) पु० तापिनं छादयति जयति वा छद-जि-वा ड पृषो० । तमालवृक्षे । [पश्चिमवाहिनदीभेदे ।

तापी स्त्री० तापयति अच् गौरा० ङीष् । विन्ध्याचलस्थे

तामरस न० तामरे जले सत्ति सस-ड । पद्मे, ताम्रे, स्वर्णे, धुस्तूरे, द्वादशाक्षरपादके छन्दोभेदे च ।

तामलकी स्त्री० ताय-क्विप् ताः कर्म० । भूम्यामलक्याम् ।

तामस पु० तमसि अन्धकारे अविद्यागुणे वा रतः अण् । सर्पे, उलूके, खले च । तमसा गुणभेदेन निर्वृत्तम् अण् । सांख्योक्ते तमोजन्ये अहङ्कारादौ त्रि०। तमसः राहोरपत्यम् अण् । राहुसुतेषु ज्योतिषोक्तेषु केतुषु । तमसा व्याप्ता अण् ङीप् । रात्रौ, जटामांस्याम्, तमोधिकायां स्त्रियाञ्च स्त्री०

तामिस्र पु० तमिस्रमस्त्यस्मिन् ण । सांख्योक्ते अष्टादशविधे विपर्य्ययरूपाज्ञानभेदे, भोगेच्छाप्रतिघातजे क्रोधे, तमिस्रा चारिणि राक्षसे च । अन्धकारमये नरकभेदे न० ।

ताम्बूल न० तम-ऊलच् बुगागमः दीर्घश्च। (पान) ख्याते नागवल्लीदले गुवाके च ।

ताम्बूलकरङ्क पु० ६त० । (पानवाट्टा) ताम्बूलाधारपात्रे ।

ताम्बूलपत्र पु० ताम्बूलमिव पत्रमस्य । पिण्डालौ ।

ताम्बूलवल्ली स्त्री० तम-क्विप् ताम्, बुल-मज्जने क पृ० दीर्घः कर्म्म० ताम्बूलाख्या वल्ली । (पान) नागवल्ल्याम् स्वार्थे कन् अत्रैवार्थे । [विक्रयोपजीविनि जातिभेदे ।

ताम्बूलिक त्रि० ताम्बूलं पण्यमस्य ठक् । (ताम्बुलि) ताम्बूल-

ताम्बूलिन् त्रि०ताम्बूल+अस्त्यर्थे इनि । (ताम्बुलि) जातिभेदे

ताम्र न० तम-रक् दीर्घश्च । धातुभेदे (तांमा) कुष्ठरोगभेदे च अरुणवर्णे पु० तद्वति त्रि० ।

ताम्रकर्णी स्त्री० ताम्रौ अरुणौ कर्णौ यस्याः । पश्चिम दिग्हस्तिन्याम् । [जातिभेदे ।

ताम्रकार पु० ताम्र ताम्रमयं करोति कृ-अण् । (कांसारि)

ताम्रकूट न०ताम्रस्य ताम्रवर्णस्य कूटमिव (तामाकु) इति ख्याते पदार्थे, 'संविदा कालकूटश्च ताम्रकूटश्च धुस्तुरमि'तितन्त्रम्

ताम्रचूड़ पु० ताम्रा चूड़ा यस्य । कुक्कुटे ।

ताम्रत्रपुज न० ताम्रञ्च त्रपु च ताभ्यां जायते जन-ड । कांस्ये तस्योभयधातुजन्यत्वात् ।

ताम्रपट्ट न० ताम्रमयं पट्टम् । (पाटी) ताम्रमये लेखनपत्रे ।

ताम्रपत्र पु०ताम्रवर्णं पत्रमस्य। जीवशाके । कर्म्म०। ताम्रमये लेखनपत्रे न० । [महोदधे'रिति रघुः ।

ताम्रपर्णी स्त्री० नदीभेदे 'ताम्रपर्णीसमेतस्य मुक्तासारं

ताम्रपल्लव पु० ताम्राणि पल्लवानि यस्य । अशोकवृक्षे ।

ताम्रपाकिन् पु० पच्यते पाकः फलपुष्पादि ताम्रः पाकः अस्त्यस्य इनि । गर्द्दभाण्डवृक्षे ।

ताम्रपुष्प पु० ताम्राणि रक्तानि पुष्पाण्यस्य । भूमिचम्पके ।

ताम्रपुष्पिका स्त्री० ताम्राणि पुष्पाण्यस्याः ङीप् संज्ञायां कन् ह्रस्वः । रक्तत्रिवृति (नालतेओडि) । [धातक्याञ्च ।

ताम्रपुष्पी स्त्री० ताम्राणि पुष्पाण्यस्याः ङीप् । जवायाम्,

ताम्रफल पु० ताम्रं फलमस्य । अक्षोटवृक्षे । [आलकुशी ।

ताम्रमूला स्त्री० ताम्रं मूलमस्याः टाप् । दुरालभायाम्

ताम्रवल्ली स्त्री० कर्म्म० । मञ्जिष्ठायाम् ।

ताम्रवीज पु० ताम्रं वीजं यस्य । कुलत्थे ।

ताम्रवृक्ष पु० कर्म्म० । रक्तचन्दनवृक्षे, कुलत्थे च ।

ताम्रवृन्त पु० ताम्रं वृन्तमस्य । कुलत्थे, स्त्रीत्वमपि टाप् ।

ताम्रशिखिन् पु० ताम्रवर्णा शिखास्त्यस्य इनि । कुक्कुटे ।

ताम्रसार पु० ताम्रवर्णं सारमस्य । रक्तचन्दनवृक्षे । कर्म० । तत्सारे न० । [रक्तचन्दने च

ताम्रसारिक पु० ताम्रः सारोऽस्त्यस्य ठन् । रक्तखदिरे,

ताम्रिक पु० ताम्रघट्टनं शिल्पमस्य ताम्रस्यायं वा ठक् । कांस्यकारे (कांसारि) जातिभेदे,ताम्रनिर्म्मिते कर्षमिते पदार्थे च

ताय पालने विस्तारे च भ्वा० आत्म० सक० सेट् । तायते अतायि-अतायिष्ट । णिच् अततायत्-त ।

तार पु०तॄ-स्वार्थे णिच् अच्, प्रेरणे णिच्-करणादौ घञ् वा। वानरभेदे, शुद्धमुक्तायाम्, प्रणवे, देवीप्रणवे,(ह्रीं) तरणे, शिरोजातध्वनौ च । नक्षत्रे नेत्रमध्यस्थकनीनिकायाञ्च स्त्री०न०। रूप्ये न०। अत्युच्चनादे, अत्युच्चे निर्म्मले च त्रि० महाविद्याभेदे, वालिपत्न्यां, वृहस्पतिभार्य्यायाञ्च स्त्री० ।

तारक पु० तारयति तॄ-णिच्-ण्वुल् । नाविके,भेलके, दैत्यभेदे च । नक्षत्रे, नेत्रमध्यस्थकनीनिकायाम् स्त्री० टाप् क्षिपा० नेत्त्वम् तारका। तारणकर्त्तरि त्रि० तत्र स्त्रियां तारिका। [तारकाद्यादयोऽप्यत्र ।

तारकजित् पु० तारकं जितवान् जि-भूते क्विप् । कार्त्तिकेये

तारकित न०तारका जाताः अस्य इतच् । नक्षत्रयुक्ते-आकाशे

तारण पु० तारयत्यनेन ल्युट् । भेलके । ६० वर्षमध्ये 'शस्यं भवति सामान्यं तारणे सुरवन्दिते' इत्युक्ते वत्सरभेदे च । तारयितरि त्रि० ।

तारतम्य न० तरतमयोर्भावः ष्यञ् । न्यूनाधिक्य । निर्द्धनं निधनमेतयोर्द्वयोस्तारतम्यविधित्सुतत्त्वेतसामि'त्युद्भटः ।

तारपुष्प पु० तारं निर्म्मलं शुभ्रत्वात् पुष्पमस्य । कुन्दवृक्षे ।

तारमाक्षिक न० तारस्य रूप्यस्य माक्षिकम् उपधातुभेदः । रजततुल्ये उपधातुभेदे ।

तारशुद्धिकर न० तारस्य रजतस्य शुद्धिं धात्वन्तरयोगात् जातमलशुद्धिङ्करोति कृ टक् । सीसके तत्सम्पर्काद्धि रजतस्य मलशुद्धिर्लोकसिद्धा । [सुग्रीवे च ।

तारापति पु० ६त० । शिवे, चन्द्रे, वृहस्पतौ, वालिवानरे,

तारापीड पु० तारापीडमिव यस्य । चन्द्रे, कादम्बरीकथाप्रसिद्धे न्टपभेदे च । [त्वात् । कर्पूरे ।

ताराभ्र पु० तारो निर्म्मलः जलशून्यः अभ्रः मेघइव शुभ्र-

तारिणी स्त्री० तारयति तॄ+णिच्-णिनि । शिवपत्न्यां द्वितीयायां महाविद्यायाम्, तारणकर्त्र्यां स्त्रियाञ्च ।

तार्किक त्रि० तर्कं वेत्त्यधीते वा ठक् । तर्कशास्त्राध्येतरि, तद्भिज्ञे च । तर्कशास्त्रञ्च गौतमकणादवृहस्पत्यादिप्रणीत शास्त्रम् ।

तार्क्ष पु० । कश्यपमुनौ । [रथे,अश्वकर्णवृक्षे,रसाञ्जने च ।

तार्क्ष्य पु० तार्क्षस्यापत्यम् यञ् । गरुड़े, अरुणे,सर्पे, अश्वे,सुवर्णे,

तार्त्तीयीक त्रि० तृतीय+स्वार्थे ईकक् । तृतीये ।

ताल पु०तल-घञ्, णिच्-अच् वा । स्वनामख्याते वृक्षे, विस्तृताभ्याम् अङ्गुष्ठमध्यमाभ्यां, परिमिते दीर्घपरिमाणभेदे, करतले, करास्फोटे, (ताल) कांस्यमयवाद्यभेदे, (करताल) खड्गमुष्टौ च । लेख्यपत्रे न० 'तालोद्वादशभिर्जानुभ्रमणात् परिकीर्त्तित' इत्युक्ते द्वादशधा हस्तेन जानुमण्डलपरिभ्रमणोपलक्षिते कालरूपे मानभेदे, गीतादौ हस्तमात्रादिकालक्रियामाने च ।

तालक न० तल-ण्वुल् । द्वारपिधानयन्त्रे, हरिताले, आढक्याञ्च

तालध्वज पु० तालचिह्नितो ध्वजो यस्य । बलभद्रे ।

तालनवमी स्त्री० भाद्रशुक्लनवम्याम् । तद्दिने देवेभ्योविधानेन तालदानं स्मृतौ विहितम् ।

तालपत्र न० तालस्य पत्रमिव । कर्णभूषणभेदे ताडङ्के ।

तालपत्रिका स्त्री० तालस्य पत्रमिव पत्रमस्याः ङीप् संज्ञायां कन् ह्रस्वः । तालमूलीवृक्षे ।

तालपत्री स्त्री० तालस्य पत्रमिव पत्रमस्याः । मूषिकपर्ण्याम्

तालपर्ण न०स्त्री० तालस्य पर्णमिव पर्णमस्य । मुरानामगन्धद्रव्ये । स्त्रीत्वे ङीप् । आढ़क्यां स्त्री० ङीप् ।

तालमूली स्त्री० तालस्य मूलमिव मूलमस्याः । मुषल्याम् स्वार्थे कन् । तालमूलिकाप्यत्र ।

तालवृन्त न० ताले करतले वृन्तं बन्धनमस्य, तालस्येव वृन्तमस्य वा । व्यजने (पाखा) स्वार्थे कन् । अत्रार्थे ।

तालाङ्क पु० तालस्तालचिह्नितः अङ्कः ध्वजोऽस्य । बलदेवे ।

तालिक पु० तालेन करतलेन निर्वृत्तः ठक् । चपटे (चापड़) (हाततालि) । ताली+स्वार्थे कन् । तालमूल्याम् स्त्री० ।

ताली स्त्री० तालेन तन्निर्यासेन निर्वृत्ता अण् । (ताड़ी) तालजातसुरायाम् । तल-ण्यन्तात् अच् गौरा० ङीष् । (ताड़ियात्) वृक्षभेदे, तालमूल्याम्, (भूइआमला) वृक्षभेदे, आढ़क्याम्, (अहर) तालीशपत्राख्ये वृक्षे, तालकोद्घाटनयन्त्रे (काटि) कुञ्चिकायाञ्च ।

तालीश न० तालीव रोगान् श्यति शो-ड । स्वनामख्याते वृक्षे

तालीशपत्र न० तालीशं तालीवद् रोगनाशकं पत्रं यस्य । स्वनामख्याते वृक्षे, भूम्यामलक्याञ्च ।

तालु न० तरन्त्यनेन वर्णाः तॄ-ञुण् रस्य लः । जिह्वेन्द्रियाधिष्ठाने (तेलो) स्थानभेदे । स्वार्थे कन् तालुकमप्यत्र ।

तालुजिह्व पु० तालु एव जिह्वा यस्य । कुम्भीरे तस्य जिह्वाशून्यत्वेऽपि तालुनैव रसास्वादात् ।

तावत् अव्य० तत्परिमाणमस्य नि० । साकल्ये, अवधौ,माने, अवधारणे, प्रशंसायां पक्षान्तरे, वाक्यभूषणे, तदेत्यर्थे च । 'भर्त्तापि तावत् क्रथकैशिकाना'मिति रघुः । तत्परिमाणवति त्रि० स्त्रियां ङीप् तावती । [तेकत् त

तिक गतौ भ्वा०आत्म०सक०सेट् । तेकते अतेकिष्ट णिच् अत

तिक आस्कन्दे वधे च स्वा०पर०सक०सेट् । तिक्नोति अतेकीत्

तिक्त पु० तिज-क्त । वरुणद्रुमे, कुटजे, रसभेदे (तेत) च । तद्वति त्रि० । पर्पटौषधौ न० । कटुकायां पाठायां, छिक्कण्याञ्च स्त्री० टाप् ।

तिक्तक पु० तिक्त+संज्ञायां कन् । भूनिम्बे, (चिराता) चिरतिक्ते कृष्णखदिरे, निम्बे, इङ्गुदीवृक्षे, तिक्तार्थे, पटोले च । कटुतुम्ब्यां स्त्री० टाप् । [न्तायाम् ।

तिक्तगन्धिका पु० तिक्तो गन्धो लेशोऽपि यस्याः । वराहक्रा-

तिक्तगुञ्जा स्त्री० गुञ्जेव तिक्ता राजदन्ता० । करञ्जे ।

तिक्ततण्डुला स्त्री०तिक्तस्तण्डुलोऽन्तःशस्यं यस्याः । पिप्पल्याम्

तिक्ततुम्बी स्त्री० कर्म० । कटुतुम्ब्याम् (तितलाउ) [अजशृङ्ग्याञ्च

तिक्तदुग्धा स्त्री० तिक्तं दुग्धं निर्यासो यस्याः । क्षीरिण्याम्,

तिक्तपत्र पु० तिक्तं पत्रमस्य । (काकरोल) कर्कोटके ।

तिक्तपर्व्वन् स्त्री० तिक्तं पर्व्व पर्व्विर्यस्याः । पर्व्विदूर्व्वायाम्

तिक्तपुष्पा स्त्री०तिक्तानि पुष्पाण्यस्याः । (आकनादी) पाठायाम्

तिक्तफल पु० तिक्तानि फलानि अस्य । कतकवृक्षे (निर्म्मालि)

तिक्तभद्रक पु० भद्रं करोति णिच्-ण्वुल् तिक्तोऽपि भद्रकः कर्म्म० । पटोले ।

तिक्तरोहिणी स्त्री० तिक्ता सती रोहति रुह-णिनि कर्म्म० । कटुकायाम् (कट्की) स्वार्थे कन् अत्रार्थे ।

तिक्तवल्ली स्त्री० कर्म्म० । मूर्व्वालतायाम् ।

तिक्तबीजा स्त्री० तिक्तानि बीजानि यस्याः । कटुतुम्ब्याम् ।

तिक्तशाक पु० तिक्तः शाकोऽस्य । वरुणद्रुमे, खदिरवृक्षे च

तिक्तसार पु० तिक्तः सारो निर्यासोऽस्य । खदिरे ।

तिक्तिका स्त्री० तिक्ता स्वार्थे कन् ह्रस्वे अतइत्त्वम् । कटुतुम्ब्याम् । [अतेगीत् ।

तिग आस्कन्दे हिंसायाञ्च स्वा० पर०सक० सेट् । तिग्नोति

तिग्म न० तिज-मक् जस्य गः । तीक्ष्णे, तद्वति त्रि० ।

तिग्मरश्मि पु० तिग्मारश्मयोऽस्य । सूर्य्ये । तिग्मांश्वादयोऽप्यत्र

तिघ घातने स्वा०पर०सक० सेट् । तिघ्नोति अतेघीत् ।

तिज तीक्ष्णीकरणे,चु०उभ०सक०सेट् । तेजयति ते अतीतिजत् त

तिज क्षमायां स्वार्थे सन् निशाने न सन् भ्वा०आत्म०सक०सेट् । तितिक्षते तेजते । अतितिक्षिष्ट अतेजिष्ट । [चालन्याम्

तितउ पु० तन-डउ सन्वच्च डउ इति निर्द्देशात् न सन्धिः ।

तितिक्षा स्त्री० तिज-क्षान्तौ स्वार्थे सन् अ टाप् । क्षमायां परापमानादिसहने, शीतोष्णादिद्वन्द्वसहने च ।

तितिक्षु त्रि० तिज-सन् उ । प्रायश्चित्तयोगफलकभिन्नशीतादिसहनशीले । [(तितिर) पक्षिभेदे ।

तित्ति(र)रि पु० तित्ति इत्यव्यक्तशब्दं राति रा-क, डि वा ।

तिथि(थी) पु० स्त्री० अत-इथिन् पृ० वा ङीप् । पञ्चदशसु चन्द्रकलाक्रियारूपासु प्रतिपदादिषु, पञ्चदशसङ्ख्यायाञ्च ।

तिथिक्षय पु० तिथीनां तिथ्युपलक्षित चन्द्रकलानां क्षयः क्षयारम्भो यस्मिन् । दर्शे अमावास्यायाम् ।६त० । तिथीनां नाशे

तिथिप्रणी पु० तिथीन् प्रणयति स्वगत्या निष्पादयति प्र+णी-क्विप् । चन्द्रे 'शायन्तनीं तिथिप्रण्य' इति भट्टिः ।

तिन्तिड़ीक न० तिम-आर्द्रीभावे अनीकादयश्चेति नि० । चुक्रे (तेतुल)वृक्षभेदे पु० । कलोमे । तिन्तिड्यप्यत्रार्थे स्त्री० । डस्य वा लत्वे तिन्तिलीकादयोऽप्यत्र ।

तिन्दु पु० तिज-कु-मृगय्वादि० नि० । (तेंदु) ख्याते वृक्षे स्वार्थे कन् (गाव) इति ख्याते वृक्षे पु०स्त्री० स्त्रीत्वे ङीप् ।

तिप क्षरणे भ्वा०आत्म०सक० वेट् । तेपते अतेपिष्ट अतिप्त ।

तिम आर्द्रीभावे भ्वा०पर०अक० सेट् । तेमति अतेमीत् ।

तिम आर्द्रीकरणे दिवा०पर०सक०सेट् । तिम्यति अतेमीत् ।

तिमि पु० तिम-इन् । मत्स्ये, समुद्रे, तद्भवे महाकाये मत्स्यभेदे च । 'अस्ति मत्स्यस्तिमिर्नाम तथाचास्ति तिमिङ्गिलः । तिमिङ्गिलगिलोऽप्यस्ति तद्गिलोऽप्यस्ति लक्ष्मणे'ति रामायणम् ।

तिमिङ्गिल पु० तिमिं मत्स्यं गिरति गॄ-निगरणे खश् मुम् च । मत्स्यभेदे, तं गिरति तिमिङ्गिलगिलः महामत्स्ये

तिमित त्रि० तिम-कर्त्तरि क्त । निश्चले, क्लिन्ने च (भिजे)

तिमिर न० । तिम-किरच् । अन्धकारे, नेत्ररोगभेदे च ।

तिमिष पु० तिम-इषक् । ग्राम्यकर्कट्याम्, नाटाम्ले च ।

तिरश्चीन त्रि० तिर्य्यक्+स्वार्थे ख । तिर्य्यग्भूते । 'गतं तिरश्चीनमनूरुसारथेरिति माघः । [तिर्य्यगर्थे च

तिरस् अव्य० तॄ-असुक् । अन्तर्द्धाने, तिरस्कारे, अवज्ञायाम्,

तिरस्करिणी स्त्री० तिरस्+कृ णिनि नि० । जवनिकायां (परदा) 'तिरस्करिण्यो जलदा भवन्ती'ति कुमारः ।

तिरस्कार पु० तिरस्+कृ-घञ् । अनादरे, अधिक्षेपे च ।

तिरीट पु० तॄ-ईटक् । लोध्रवृक्षे ।

तिरोधान न० तिरस्+धा-ल्युट् । अन्तर्द्धाने ।

तिरोहित त्रि०तिरस्+धा-क्त । अन्तर्हिते, आच्छादिते च ।

तिर्य्यक् अव्य० तिरस्+अन्च क्विप् तिर्य्यादेशः । वक्रे, निरुद्धे च । पशुषु, पक्षिषु, वक्रगामिनि च त्रि० ।

तिल गतौ भ्वा०पर०सक०सेट् । तेलति अतेलीत् ।

तिल स्नेहे तु०पर०अक०अनिट् । तिलति अतेलीत् ।

तिल स्नेहे चुरा० उभ०अक०सेट् । तेलयति ते अतीतिलत् त

तिल पु० तिल-क । स्वनामख्याते वृक्षे, तत्फलेऽपि पु० ।

तिलक पु० तिल-कुन् तिल+इवार्थे स्वल्पे वा कन् वा । तिलवृक्षे, अश्वभेदे, रोगभेदे, मरुवके च । सौवर्चले, मातलाङ्गे न० । स्वनामख्याते ललाटादौ धार्य्ये चन्दनादिविशेषके पु०न० । प्रधाने त्रि० । रघुकुलतिलक इति नाटकम् ।

तिलकट न० तिलस्य रजः तिल+कटच् । तिलानाम् चूर्णे ।

तिलकल्क पु० तिलस्य कल्कः । पिण्याके (खल) ।

तिलकालक पु० तिल इव कालकः कृष्णः । देहस्थे तिलाकारे चिह्ने, रोगभेदे च ।

तिलकिट्ट न० ६त० । (काट) तैलमले, पिण्याके च (खल) ।

तिलतैल न० तिलस्य स्नेहः तिल+तैलच् । तिलस्नेहे । तिलरसोऽप्यत्र । [लतायां धेनौ

तिलधेनु स्त्री० तिलनिर्म्मिता धेनुः । दानार्थं विधानेन तिल-

तिलपर्णी स्त्री० तिलस्येव पर्णान्यस्याः ङीप् । रक्तचन्दने ।

तिलपिञ्ज पु० निष्फलस्तिलः तिल+पिञ्ज । निष्फलतिले मेज । तिलपेजोऽप्यत्र । [अजगरे सर्पभेदे ।

तिलित्स पु० तैलनं तिलिर्गतिस्तं त्सरति कुटिला गच्छति ड ।

तिलोत्तमा स्त्री० 'तिलं तिलं समानीय रत्नानां यद्विनिर्म्मिता।
तिलोत्तमेति तत् तस्या नामेत्युक्तनिर्व्वचने अप्सरोभेदे ।

तिलौदन न० तिलमिश्रित ओदनो यत्र । कृशरे ।

तिल्य न० तिलानां भवनं क्षेत्रम् यत् । तिलभवनयोग्ये क्षेत्रे

तिल्ल गतौ भ्वा०पर०सक०सेट् । तिल्लति अतिल्लीत् [अत्रैव।

तिल्व पु० तिल्यतेऽनेन तिल-स्नेहने वन्। लोध्रे स्वार्थे कन् ।

तिष्ठद्गु अव्य० तिष्ठन्ति गावो यत्र नि०। दोहनकाले 'आ-तिष्ठद्गु जपन् सन्ध्या'मिति भट्टिः । अस्याव्ययीभावनिष्पन्नतयाव्ययत्वमेव पुंलिङ्गतोक्तिः प्रामादिकी ।

तिष्य पु० तुष्यन्त्यस्मिन् तुष-क्यप् नि० । पुष्यनक्षत्रे त्विष-दीप्तौ यक् अघ्न्यादि० नि० । कलियुगे । तिष्ये नक्षत्रे जातः अण् तस्य लुक् । पुष्यनक्षत्रजाते त्रि० ।

तिष्यफला स्त्री० तिष्ये कलियुगेऽपि फलं यस्याः ५ब० । 'नित्यमामलके लक्ष्मी'रित्युक्तेः आमलक्याम् । [तीकृत-त ।

तीक याचने भ्वा०आत्म०द्विक०सेट् । तीकते अतीकिष्ट अति-

तीक्ष्ण न० तिज-क्स्न दीर्घश्च । मरणे, युद्धे, विषे, लौहे, शस्त्रे, शीघ्रे, सामुद्रलवणे, मुष्कके, चषके, उग्रे, (झाल) रसे च, तद्वति त्रि० । यवक्षारे, श्वेतकुशे, कुन्दुरके । ज्योतिषोक्ते आर्द्राश्लेषाज्येष्ठामूलनक्षत्रे च पु० । तीव्रे आत्मत्यागिनि, निरालस्ये मुमुक्षौ योगिनि च पु० ।

तीक्ष्णक पु० तीक्ष्ण+संज्ञायां कन् । गौरसर्षपे, मुष्कके च ।

तीक्ष्णकण्टक पु० तीक्ष्णः कण्टकोऽस्य । धुस्तूरे, वर्वुरे, इङ्गुदीवृक्षे, वंशे च । कन्थारीवृक्षे स्त्री० टाप् ।

तीक्ष्णकन्द पु० तीक्ष्णः कन्दो मूलमस्य । पलाण्डौ । [अत्रैवार्थे

तीक्ष्णगन्ध पु० तीक्ष्णः गन्धोऽस्य । शोभाञ्जनवृक्षे । वा कप् ।

तीक्ष्णगन्धा स्त्री० तीक्ष्णः गन्धोऽस्याः । वचायां, राजिकायाम्, कन्थार्य्यां, सूक्ष्मैलायाम्, जीवन्त्याञ्च ।

तीक्ष्णतण्डुला स्त्री० तीक्ष्णास्तण्डुला यस्याः । पिप्पल्याम् ।

तीक्ष्णतैल न० तीक्ष्णस्य स्नेहः तैलच् । स्नुहीक्षीरे, सर्ज्जरसे, मद्ये च

तीक्ष्णपत्र पु० तीक्ष्णानि पत्राण्यस्य । तुम्बुरुवृक्षे ।

तीक्ष्णपुष्प न० तीक्ष्णं पुष्पमस्य । लवङ्गे । केतक्यां स्त्री० टाप् ।

तीक्ष्णफल पु० तीक्ष्णं फलमस्य । तुम्बुरुवृक्षे ।

तीक्ष्णमूल पु० तीक्ष्णं मूलमस्य । शोभाञ्जने, कुलञ्जने च ।

तीक्ष्णरस पु० तीक्ष्णो रसोऽस्य । यवक्षारे ।

तीक्ष्णशूक पु० तीक्ष्णं शूकोऽग्रं यस्य । यवे ।

तीक्ष्णसारा स्त्री० तीक्ष्णः कठिनः सारोऽस्याः । शिंशपायाम् (शिशु) । [अत्यम्लपर्ण्याञ्च ।

तीक्ष्णा स्त्री० वचायाम्, कपिकच्छ्वाम्, महाज्योतिष्मत्याम्,

तीक्ष्णायस न० तीक्ष्णमयः अच् समा० । (इस्पात) लौहभेदे ।

तीम क्लेदने दिवा० पर० अक० सेट् । तीम्यति अतीमीत् ।

तीर पारगतौ कर्म्मसमाप्तौ अद० चुरा० उभ० अक० सेट् । तीरयति-ते अतितीरत् त ।

तीर न० तीर-अच् । नद्यादेः कूले, सायके च । सीसके पु० ।

तीरभुक्ति पु० (त्रिहोत्) विदेहदेशे ।

तीर्ण त्रि० तॄ-क्त । उत्तीर्णे, अभिभूते, आप्लुते च ।

तीर्थ न० तॄ-थक् । शास्त्रे, यज्ञे, क्षेत्रे, उपाये, स्त्रीरजसि, नद्यादेरवतरणे, घट्टादौ, 'क्षततीर्थः पयसामिवाशय' इति भारविः । विद्यादिगुणयुतपात्रे, उपाध्याये, मन्त्रिणि, योनौ, दर्शने, ब्राह्मणे, आगमे, निदाने, अग्नौ, उपकूप-जलाशये, दैहिके मानसिके, भौमिके च त्रिविधे पवित्र-स्थाने च । तत्र दैहिकानि तीर्थानि 'अङ्गुल्यग्रे दैवं तीर्थं स्वल्पाङ्गुल्योर्मूले कायम् (प्राजापत्यम्) । मध्येऽङ्गुष्ठाङ्गुल्योः पैत्रं मूलेऽङ्गुष्ठस्य ब्राह्म'मित्युक्तानि, मानसानि, यथा 'सत्यं तीर्थं क्षमा तीर्थं तीर्थमिन्द्रियनिग्रहः । सर्व्वभूतदया तीर्थं सर्व्वत्रार्ज्जवमेव च । दानं तीर्थं दमस्तीर्थं सन्तोषस्तीर्थ-मुच्यते । ब्रह्मचर्य्यं परं तीर्थं तीर्थञ्च प्रियवादिता । ज्ञानं तीर्थं धृतिस्तीर्थं पुण्यं तीर्थमुदाहृतम् । तीर्थानामपि तत्तीर्थं विशुद्धिः मनसः परे' त्युक्तानि । भौमानि यथा 'यथा शरीरस्योद्देशाः केचित् मेध्यतमा मताः । तथा पृथिव्या-उद्देशाः केचित् पुण्यतमाः स्मृताः । प्रभावादद्भुताद्भूमेः सलिलस्य च तेजसः । परिग्रहात् मुनीनाञ्च तीर्थानां पुण्यता स्मृते'त्युक्तानि । [मकपिलादिषु ।

तीर्थङ्कर पु० तीर्थं हितशासनमागमं करोति कृ-टक् । गौत-

तीव स्थौल्ये भ्वा० पर० अक० सेट् । तीवति अतीवीत् ।

तीवर पु० तॄ-ष्वरजन्तः नि० । समुद्रे, व्याधे, वर्णसङ्करजाति-भेदे (तेओर) ।

तीव्र पु० तीव-रक् । शिवे । लौहे, सीसके, तीक्ष्णे च न० । तद्वति दुःसहे, अत्युग्रे, नितान्ते च त्रि० । कटुरोहिण्यां, राजिकायां, गण्डदूर्व्वायां, महाज्योतिष्मत्यां, नदीभेदे च स्त्री०

तीव्रकण्ठ पु० तीव्रः कण्ठो यस्मात् ५ब० । सेवनेन कण्ठपी-डके शूरणे (ओल) तस्य कण्ठोद्वेजिता लोकप्रसिद्धा ।

तीव्रगन्धा स्त्री० तीव्रो गन्धो यस्याः । यवान्याम् ।

तीव्रज्वाला स्त्री० तीव्रं यथा तथा ज्वालयति उद्वेजयति सेविनम् ज्वल-णिच्-अ । धातक्याम् । तत्स्पर्शने गात्रे व्रणजन्म लोकप्रसिद्धम् ।

तीव्रवेदना स्त्री० कर्म्म० । अत्यन्तपीडायां यातनायाम् ।